

**O viziune
asupra
lumii
contemporane**

**Ives
Gandra
MARTINS**

Editura CONTINENT XXI

O VIZIUNE ASUPRA LUMII CONTEMPORANE

IVES GANDRA MARTINS

Profesor emerit al Universităților Mackenzie și Paulista
și al Școlii Comandamentului și a Statului-Major al Armatei.
Membru al Academiei de Litere din São Paulo

IVES GANDRA MARTINS

**O VIZIUNE
ASUPRA LUMII
CONTEMPORANE**

EDITURA CONTINENT XXI

București, 2001

330

M343 5

1996

10.2

1.0083

Traducere și note de subsol de GILIA CRĂCIUN

Coperta: CONSTANTIN POHRIB

Copyright © 1996
Editura PIONEIRA
São Paulo

CUPRINS

CUVÂNTUL EDITORULUI	IX
PREFAȚĂ.....	XIII
PREZENTARE METODOLOGICĂ.....	XIX
INTRODUCERE	XXIII
1. DILEMA ACTUALĂ	1
1.1. Spațiile multiregionale	3
1.2. Globalizarea economiei	7
1.3. Dimensiunea tehnologică	10
1.4. Șomajul structural	13
1.5. Decalajele dintre națiuni	16
1.6. Tensiunile politice și sociale	19
2. EȘECUL SUPRACONTROLULUI INTERNAȚIONAL	23
2.1. O.N.U. și conflictele regionale	25
2.2. F.M.I. și țările subdezvoltate	28
2.3. Decalajele regionale: U.E., N.A.F.T.A. și Mercosul	31
2.4. Tratatul de la Maastricht și moneda clasică	34
2.5. Proprietatea intelectuală și informatica	37
2.6. Organismele de finanțare internațională	40
3. GRUPURILE DE DISCONTINUITATE	43
3.1. Grupurile etnice	45
3.2. Traficul de droguri	47
3.3. Disensiunile religioase	50
3.4. Intelectualii și geniile informaticii	53
3.5. Grupurile sociale marginalizate	56
3.6. Grupările politice radicale	59

4. PIERDEREA VALORILOR	63
4.1. Pierderea credinței elitelor în valori (Dumnezeu, Patria și Familia) ...	65
4.2. Efortul de realizare personală și competiția	67
4.3. Marginalizarea competențelor	70
4.4. Traumatismele psihice	74
4.5. Longevitatea vârstnicilor competenți	76
4.6. Falimentul Statului Bunăstării Sociale	79
5. EDUCAȚIE <i>VERSUS</i> ȘANSE	83
5.1. Mai multă educație	85
5.2. Mai multă cultură	87
5.3. Mai multă informație	90
5.4. Mai puține oportunități	93
5.5. Odișna în condiții de stress	95
5.6. Drepturi <i>versus</i> îndatoriri	97
6. ECONOMIA VIITORULUI	101
6.1. Globalizarea economiei și decalajele dintre națiuni	103
6.2. Contribuțiile sociale și guvernele	106
6.3. Inflația din țările subdezvoltate și lipsa de competitivitate a acestora	108
6.4. Deficitul public și datoriile naționale	112
6.5. Lipsa controlului asupra speculațiilor financiare	115
6.6. Războiul comerțului internațional	118
7. SPECTRUL ȘANTAJULUI INTERNAȚIONAL	123
7.1. Structurile militare învechite și paralele	125
7.2. Bomba atomică și accesul la fabricarea acesteia	128
7.3. Informatica dezinformării	131
7.4. Degradarea mediului	133
7.5. Pasivitatea Statului Clasic	136
7.6. Modificarea profilului etnic al țărilor dezvoltate	139
8. POLITICĂ ȘI PUTERE	143
8.1. Influența puterii asupra naturii umane	145
8.2. Eșecul prestării de servicii publice	148
8.3. Lipsa de pregătire politică în exercitarea puterii	151
8.4. Universitatea	154
8.5. Puterea juridică, presa și primirea dreptului.....	156
8.6. Societate <i>versus</i> tehnocrație	159

9. STATUL ȘI LIBERTATEA	163
9.1. Drepturile dobândite	165
9.2. Garanții neacordate	168
9.3. Libertate și responsabilitate	171
9.4. Libertate și valori.....	174
9.5. Justiția făcută cu propriile mâini	177
9.6. Ce este democrația	179
10. STATUL ȘI ORDINEA	183
10.1. Libertate <i>versus</i> ordine	185
10.2. Organizare <i>versus</i> restrângeri ale drepturilor	187
10.3. Dreptul statului <i>versus</i> Statul de drept	190
10.4. Federație <i>versus</i> Stat unitar	192
10.5. Comunități locale <i>versus</i> putere centrală	195
10.6. Parlamentarism <i>versus</i> Prezidențialism <i>versus</i> Dictatură	198
11. CONCLUZII	203

CUVÂNTUL EDITORULUI

Trăim, neîndoielnic, o perioadă a interdependențelor. Un cunoscut filozof german remarca, pe bună dreptate, că umanitatea parcurge o etapă în care părțile nu-și mai pot gândi separat destinele și nici nu se mai pot ignora. Pornind de la o asemenea premisă, cartea „O VIZIUNE ASUPRA LUMII CONTEMPORANE” a reputatului jurist brazilian prof. dr. **Ives Gandra Martins** propune reflecției noastre dilemele lumii contemporane (globalizarea economiei – cu luminile și, mai ales, umbrele ei, decalajele dintre națiuni sau tensiunile politice și sociale), eșecul supracontrolului exercitat pe plan internațional – de organizații dintre care nu toate au legitimitatea cuvenită – pierderea valorilor în condițiile în care educația nu întotdeauna poate reprezenta o garanție a șanselor individuale sau spectrul șantajului internațional.

Autorul mai este preocupat de influența puterii asupra naturii umane și de lipsa de pregătire politică în exercitarea puterii, una din cauzele multor aspecte malefice ale lumii de azi.

La fel de incitante sunt și temele privind puterea juridică, presa și perimarea dreptului, statul și libertatea individului sau statul și ordinea, prin reevaluarea unor principii ale democrației tradiționale.

Această carte apare la noi la momentul potrivit. Este o deosebită onoare pentru editura „Continent XXI” a Societății Academice „Titu Maiorescu” care – cu sprijinul Uniunii Juriștilor – oferă astăzi cititorului român, prin intermediul unei cărți de excepție, o viziune originală asupra lumii contemporane și a șanselor pe care ni le propune viitorul, fie el mai apropiat sau mai îndepărtat.

Pentru un editor constituie, desigur, o reală satisfacție posibilitatea de a oferi cititorilor o asemenea carte, mai ales atunci când autorul ei – o eminentă personalitate a lumii academice din Brazilia și nu numai –, într-un stil colocvial, își propune – și reușita demersului este la vedere – să răspundă marilor și tulburătoarelor provocări pe care lumea de azi le așează în pragul unui nou secol și al unui nou mileniu. Cu atât mai mare este bucuria atunci când această carte, elaborată sub semnul unei impresionante erudiții, incită la dialog, la dezbatere, printre altele, a uneia dintre cele mai preocupante și mai complexe probleme ale prezentului și anume viitorul omului într-o lume marcată de crize profunde, pe care „economia, dreptul și politica, cu instrumentele de care dispun în momentul de față, nu au posibilitatea de a le soluționa”. Este, desigur, îngrijorător să afli că un jurist de talia autorului – avocat, profesor de drept constituțional și de finanțe publice, membru a douăsprezece academii – consideră că problemele lumii de azi depășesc inclusiv posibilitățile **dreptului** de a oferi soluții terapeutice.

Deși concluziile asupra vremurilor care vin nu par a fi încurajatoare, autorul își exprimă totuși speranța că pesimismul care îl încearcă va fi contrazis de soluții mai inteligente decât cele pe care le întrezărește în viitorul imediat, astfel încât „șocul viitorului” – este evident o aluzie la celebra carte a lui **Alvin Toffler** –, pe care îl vede „fără viitor”, să se poată bucura din nou de perspective favorabile.

Cartea profesorului **Ives Gandra Martins** ne îndeamnă să ne apărăm în fața unei realități devoratoare, rod al unei globalizări accelerate, care provoacă traume, crize și nemulțumiri crescânde, nemaiîntâlnite până în prezent în istoria universală.

Scrisă captivant și bazată pe o impresionantă erudiție și pe experiența unei vieți dedicate profesiei de avocat și aceleia de profesor de drept, dar și cercetării interdisciplinare pe teme de istorie, politică, drept, sociologie sau economie, lucrarea „O VIZIUNE ASUPRA LUMII CONTEMPORANE” a domnului **Ives Gandra Martins** va deveni și la noi un incontestabil termen de referință în literatura de profil. Cartea va oferi unui larg cerc de intelectuali un excelent mijloc de informare asupra unor preocupante probleme ale lumii de azi, care, în mod firesc, ne interesează și pe noi.

În încheiere, doresc să mulțumesc Excelenței Sale domnul **José Jerônimo Moscardo de Souza**, eminentul ambasador al Braziliei la București și prietenului nostru prof. univ. **George Legmann**, om de cultură brazilian de origine română, pentru susținerea acestui demers pus în serviciul prieteniei româno-braziliene și al bunei cooperări dintre juriștii din cele două țări.

Gavril Iosif Chiuzbaian

PREFAȚĂ

Problemele lumii contemporane și cele care se întrevăd în viitor, fie el mai îndepărtat sau mai apropiat – următoarele decenii, depășesc capacitatea inteligenței umane de a le soluționa. Nu este vorba de a trage concluzii pesimiste asupra unor considerații vizând aspecte ale prezentului și ale viitorului apropiat, ci de realismul de care trebuie să dea dovadă în perspectivele lor filosoful, analistul social, economistul, în fine, toți cei care se apleacă în cercetările lor asupra viitorului. Trebuie să recunosc că știința prospectivei, chiar dacă nu pe deplin conturată deocamdată, însă niciodată ignorată, a redus semnificativ impactul neprevăzutului asupra vieții personale și a societății. Cu toate acestea, nu trebuie să ignorăm nici o clipă neprevăzutul, deoarece acesta reprezintă în continuare unica lege a istoriei. Încercând să separăm, dintre necunoscutele cu care jonglează viitorul, promisiunile, ofertele, perspectivele pe care ni le propune acesta, nu putem să nu ne îngrijorăm în fața incomensurabilelor – fără nici o exagerare – dimensiuni ale problemelor pe care ni le ridică în față era tehnologică, și care reprezintă o provocare lansată omului, acest temerar ucenic vrăjitor. Într-o carte considerată deja veche în această epocă galopantă („*Extensia umană – Introducere în filosofia tehnicii*”), am încercat să-i avertizez pe cititori în privința riscului mecanizării spiritului prin intermediul ciber-

neticii și al celorlalte domenii adiacente, în lipsa unei reacții spirituale energice, capabilă să stopeze această tendință.

Această teză nu mi se pare câtuși de puțin perimată, dimpotrivă, ea este extrem de actuală. Vom fi tot mai mult robii tehnologiei, ai informaticii, ai spațiului virtual, cu alte cuvinte ai unei ciber-extensii în toate domeniile vieții. De aceea nu ezit să afirm că mă simt paralizat în fața viitorului. Cu toate că se încearcă să nu se dea prea mare importanță trecerii simbolice dintr-un mileniu în altul, trebuie să ne înclinăm în fața secolului XXI, ca început al celui de-al treilea mileniu, cu nerăbdare și în același timp cu îngrijorare. Oare ce soartă ne rezervă știința și partea aplicată a acesteia, tehnica? În ultimii cincizeci de ani, omul a beneficiat nu numai de explozia tehnologică sau de inventarea automobilului, ci și de o creștere a gradului de confort la care nici nu a visat vreodată. Acest fenomen face ca în prezent menajera unei familii din clasa de mijloc să trăiască mult mai bine și în condiții de confort mult mai bune decât Filip al II-lea, în imperiul căruia soarele nu apunea niciodată, sau decât Ludovic al XIV-lea, regele care și-a ales soarele drept simbol al domniei sale. Aceasta este societatea de consum, în manifestarea ei deplină, în care limita dintre necesar și excesiv nu mai există, și nimeni, nici un filosof, sociolog sau economist nu o poate stabili cu claritate.

Impactul tehnologiei asupra societății este fantastic. Cu toate acestea, societatea a ajuns într-o etapă – și de aici provine și angoasa – în care valorile au dispărut datorită lipsei unui suport moral care, atunci când nu este de natură religioasă, este total inefficient. După cum se spune și într-unul din Psalmii lui David (127-1), regele Israelului, dacă nu păzește Domnul o cetate, degeaba veghează cel ce o păzește. Perspectivile lumii la acest sfârșit de secol și în viitorul în care vor trăi generațiile noului veac sunt descurajatoare. Credința a

pălit sau a dispărut cu totul în sufletul a milioane de oameni care acceptă laicizarea istoriei ca pe ceva implacabil. Din păcate nu văd – nici eu, și nici alții, mai înzestrați decât mine – ca politicieni, șefi de guverne, personalități publice, oameni de afaceri, cadre universitare sau publiciști să manifeste îngrijorare față de viitorul care ne poate lansa aceeași provocare ca și Sfînxul odinioară, amenințând să ne devoreze cu colții problemelor sale complexe. De aceea nu sunt adeptul unei întoarceri în timp. Căci timpul, această realitate a cotidianului, dar și a istoriei, este veșnic trecător, și, după cum spunea și părintele Antonio Vieira într-una din predicile sale, îngroapă imperii, regate și mari cuceriri ale spiritului uman, căci trecerea este însăși esența sa.

Dacă timpul este, așadar, într-o permanentă curgere heraclitiană, fiind azi altul decât a fost ieri, atunci trebuie să privim viitorul din această perspectivă, a noului împletit cu vechiul, pentru a desprinde din această simbioză modelul de viață cel mai potrivit ființei umane.

Reflecțiile lui Ives Gandra da Silva Martins mi-l evocă pe Chesterton. Pentru virulentul polemist și iubitor de paradoxuri, „când lumea nu merge bine, e semn că biserica are dreptate. Existența bisericii se justifică nu prin faptul că fiii ei nu păcătuiesc, ci tocmai prin faptul că sunt păcătoși”. Autorul știe, și o știm și noi, catolicii, că, dacă omul nu ar fi păcătuit chiar de la Facere, nu ar fi fost nevoie ca Dumnezeu să-și trimită Fiul pe Pământ, pentru ca acesta să devină om și să sufere pentru oameni, punând bazele Bisericii pentru a spăla urmele – adesea cumplite – ale păcatului care apasă asupra noastră. Ca un bun catolic, autorul ne aduce în față, într-un stil concis, fără rafinamente academice, problemele care îl preocupă sau care îl chinuie, chinuindu-ne pe toți, sensibili la tot ceea ce nu funcționează bine în planul relațiilor sociale, naționale și internaționale, în planul economiei interne și externe, în cancelarii,

în ministere, în parlamente, în administrație, în fine, pretutindeni unde se desfășoară o activitate umană. Ives Gandra da Silva Martins a scris această carte pentru a-și îndeplini o datorie – marea, enorma datorie a creștinului impregnat de lecțiile catehismului conținute de Scriptură.

Dotat cu o admirabilă capacitate de sinteză, Ives Gandra da Silva Martins aduce în centrul atenției și analizează principalele probleme ale epocii contemporane. Nu pierde din vedere nici măcar una singură. Le focalizează, le disecă și ni le oferă cu critica sa tăioasă. De la omul de Cro-Magnon la omul cibernetic, autorul trasează liniile schimbării impuse de revoluția tehnologică. Dezvăluie dominația tot mai aprigă exercitată asupra ființei umane de către acest imperialism subtil și nemilos al calculatorului. Indiscutabil, suntem cu toții prizonierii puterii magice a tehnologiei, sub cele mai diverse forme ale sale. Cine se mai poate lipsi în ziua de astăzi de televiziune? Cine mai preferă în ziua de astăzi mașina de scris tastaturii digitale? Numai cei care nu vor să învețe sau care se consideră deja depășiți. Vom deveni niște sclavi? Nu. Pur și simplu ne adaptăm noilor vremuri, cu toată implicarea pe care tehnologia ne-o solicită în lumea contemporană și, în perspectivă, în lumea care se deschide în fața noastră, anunțând cel de-al treilea mileniu. Cu toate acestea, trebuie să ne apărăm, pentru a nu capitula necondiționat în fața acestui domeniu devorator.

De la formarea națiunilor, ajunse astăzi la aproape 200 în urma procesului de decolonizare, și de la iruperea Asiei și a Africii pe scena politică mondială la erodarea structurii familiei, de la statul democratic la chestiuni economice și chiar la o perspectivă pe care eu, personal, o consider utopică – Statul Universal, Ives Gandra da Silva Martins își expune viziunea, oferindu-ne sinteza considerațiilor sale asupra acestor subiecte.

Ne aduce în fața ochilor întreaga panoplie a provocărilor cărora trebuie să le facem față, fără a avea, deocamdată, vreo

rezolvare pentru ele. Această carte ne oferă însă cheile, toate modelate conform celei mai înțelepte doctrine, cea creștină, față de care autorul manifestă o fidelitate absolută. În toată simplitatea ei, această carte ni-l dezvăluie pe autor ca pe un om erudit, cult, un gânditor preocupat de problemele omului, ale familiei, ale societății, ale națiunilor și ale întregii lumi.

Autorul s-a specializat în diverse domenii, dând dovadă în toate de o exemplară diligență, eficiență și simț al datoriei, dar, mai presus de toate, și-a dezvoltat capacitatea de a transmite ceea ce știe – adică foarte mult – și celorlalți, semenilor săi.

Ives Gandra da Silva Martins duce o viață creștină exemplară. Avându-i drept model pe iubiții săi părinți, beneficiind de sprijinul blândeii sale tovarășe de viață, frecventează biserica cu asiduitate. Catolic exemplar, Ives Gandra da Silva Martins trebuie inclus în galeria moralistilor teologi care, de-a lungul epocilor, au apărut moștenirea revelației divine. Criza extinsă, generalizată, care a cuprins ca un vâl malefic întreaga omenire, și-a găsit în moralști, formați în spiritul doctrinei Sfintei Biserici, adevărați cavaleri ai virtuții fără de care societățile și națiunile alunecă iremediabil pe panta decadenței. Biserica ne învață că „norma moralității este legea eternă, considerată ca fiind înțelepciunea divină”. Marii moralști, din trecut și până în epoca modernă, mai cu seamă începând cu Leon al XIII-lea și până la acest suveran pontif *hons serie* care este Ioan Paul al II-lea, au știut întotdeauna că plătim un tribut enorm păcatului originar, și știind aceasta, ne-au învățat că prin rugăciune, prin bunătate și prin iubirea aproapelui ne putem izbăvi, și, odată cu noi, putem ajuta la izbăvirea multor altor semeni. Iar dacă ne gândim la exemplul sfinților din hagiografia catolică, întreaga omenire ar putea fi izbăvită dacă nu vom uita lecțiile pe care aceștia ni le-au dat. Înflăcărat moralist, în sensul pur și religios al cuvântului, Ives Gandra da Silva Martins este un militant în favoarea libertății individuale, după cum reiese din

această carte, din întreaga sa operă și din viața sa exemplară. Cartea de față este o critică la adresa epocii noastre, și tocmai de aceea se constituie într-o apologie a virtuților care ar trebui să înzestreze ființa umană. Scrisă, după cum afirma însuși autorul, într-un stil colocvial, fără preocuparea academică a argumentației și a referințelor bibliografice, această carte va satisface interesul cititorilor – cât mai numeroși, sper – prin analiza problemelor grave ale epocii noastre referitoare la Brazilia, la criza care a cuprins întreaga lume, la familia în scindare, la credința atât de zdruncinată în prezent. Nimic nu putea fi mai oportun.

João de Scantimburgo
Academia Braziliană de Litere

PREZENTARE METODOLOGICĂ

Începând din anul 1973 coordonez cursuri, congrese și simpozioane pe teme de drept constituțional, drept fiscal, drept economic și drept natural la Centrul de Perfecționare Universitară.

După ce această instituție a fost recunoscută de către Ministerul Educației, fiind prima care a organizat cursuri regulate post-universitare *lato-senso* de drept, fără a avea și cursuri universitare la această disciplină, s-a creat obiceiul de a promova întâlniri regulate ale absolvenților acestei instituții, care au susținut în fața unei comisii formate din profesori ai Centrului dizertații pe teme polemice din domeniul dreptului fiscal în vederea obținerii gradului de specialist. Această activitate s-a adăugat întâlnirilor anuale ale specialiștilor în drept fiscal din întreaga țară, găzduite de către Centru încă din 1975, când a avut loc cel de-al II-lea Congres Interamerican de Drept Fiscal. De 16 ani ministrul José Carlos Moreira Alves de la Curtea Supremă Federală deschide lucrările Simpozioanelor Naționale de Drept Fiscal.

În afară de acest gen de colocvii rezervate gândirii academice, Centrul a început să găzduiască începând cu anul 1995 reuniunile unui grup de 15 studenți la drept, sub îndrumarea profesorului Marco Aurélio Greco, destinate cercetării unor teme insuficient studiate, sau care merită să fie readuse în

actualitate. Se lansa astfel un curent de studii și propuneri nemaîntâlnit în țară până atunci.

În cadrul acestor reuniuni pe care îmi revine sarcina să le inaugurez, și în cadrul cărora fiecare temă este analizată de-a lungul unui semestru, eminentul coordonator se folosește de o metodă inedită. Specialistul este îndemnat să abordeze tema de discuție dintr-o perspectivă complet diferită de cea existentă, comparând bazele legale ale instituțiilor cu evoluția jurisprudenței în Brazilia și în alte țări. Astfel, plecând de la aceste date, și acolo unde este posibil, se permite o nouă abordare a temei, adaptată momentului actual. În felul acesta, fiecare participant din grupul de studenți își aduce o contribuție valoroasă, și odată exprimat punctul său de vedere, care e comparat cu doctrina națională și internațională și cu punctele de vedere ale celorlalți participanți, se trece la discuții mai largi. Creativitatea manifestată în cadrul acestor dezbateri o întrece cu mult pe cea întâlnită la cursurile post-universitare, la care metodică tradițională face ca autoritatea exercitată de ocupantul catedrei să influențeze raționamentul membrilor grupului.

Profesorul Marco Aurélio Greco izbuteste să mențină un echilibru în aceste dezbateri pentru a nu influența prezentarea fiecăruia. Abia la sfârșitul cursului își prezintă și el propriul punct de vedere, pe care îl alătură celorlalte opinii prezentate.

Bogăția concluziilor academice pe marginea unor teme precum „Contribuții la bugetul statului”, „Eludare și evaziune fiscală”, „Neconstituționalități în domeniul fiscal”, dezvăluind judecăți inedite în mediul academic actual, mi-a sugerat ideea – încurajată și de bunul meu prieten Guazzelli – de a scrie acest opuscul despre provocarea pe care o constituie intrarea în noul mileniu, conform propriei mele viziuni asupra problemelor politice, economice, sociale și juridice care afectează omenirea.

Spre deosebire de celelalte scrieri ale mele, pentru care am fost criticat datorită abundenței comentariilor și notelor de subsol, în aceste pagini nu doresc altceva decât să-mi expun

punctul de vedere personal și aspectele care mă preocupă, propunând, în final, câteva sugestii pentru a face față dificultăților actuale.

Îmi expun, cu caracter pur personal, opiniile asupra lumii actuale și asupra propriei mele țări, fără a intenționa să elaborez o lucrare cu caracter științific, ci numai să prezint opinii despre actualitate.

Voi adopta, așadar, tehnica folosită la cursurile pe care le coordonez la Centrul de Perfecționare Universitară, care urmăresc în principal să stimuleze creativitatea studenților. Singura deosebire este că, de data aceasta, lipsește viziunea critică a profesorului îndrumător.

În cazul de față, această viziune critică îi aparține cititorului.

INTRODUCERE

Această carte prezintă considerațiile mele asupra provocărilor cărora vor trebui să le facă față Brazilia și întreaga lume în pragul noului secol, unele dintre ele fiind deja cunoscute, altele abia întrezărite de către unii gânditori, în cercuri închise, sau de către grupuri de specialiști din toate țările civilizate.

Multe dintre problemele aduse în discuție în această carte izvorăsc din experiența unei vieți dedicate profesiei de avocat și de profesor de Drept și Finanțe Publice, dar și gândirii academice pe teme de politică, sociologie și economie, exprimată în scrieri și conferințe în țară și peste hotare. Sunt considerații izvorâte din acești 40 ani de dezbateri și analize asupra unei realități care, în lipsa unor eforturi comune ale umanității, pare să amenințe societatea și statul viitorului, pe lângă faptul că viciază și distruge valorile fundamentale ale ființei umane.

Crearea spațiilor multiregionale și globalizarea economiilor unor națiuni aflate în stadii diferite de dezvoltare au dus în cele din urmă la modificarea profilului geopolitic, social și economic al lumii, provocând traume, crize și nemulțumiri crescânde, nemaiîntâlnite până acum în istoria universală.

E interesant de observat că, în acele momente ale istoriei când cetățeanul de rând a avut un cuvânt de spus în fața gu-

vernării, nici problemele nu erau mai puțin grave, nici drepturile mai multe, dar exista un sistem juridic adecvat care oferea soluții viabile pentru aplanarea crizelor. Atunci când acest lucru nu se întâmpla, războaie convenționale sau revoluții interne blânde permiteau întoarcerea la normalitate. Așa s-a întâmplat cu Republica Ateniană și cu cea Romană, care au constituit primele cadre reale de exercitare a dreptului popular, mai elitist în Atena și mai puțin în Roma, în ciuda faptului că ambele regimuri politice tolerau sclavia într-o formă avansată. Cu toate acestea a existat, în acele epoci, o formă inedită de libertate de exprimare, până la falimentul instituțional care a lăsat loc formării Imperiului Macedonean în Grecia, constituit din regatele lagizilor, seleucizilor și achimenizilor, și a celor două triumvirate care au convers în Imperiul Roman.

Cu toate acestea, problemele actuale depășesc capacitatea de soluționare juridică, dat fiind că insuperabila problemă a contradicției dintre progresul tehnologic și reducerea locurilor de muncă, dintre creșterea populației și cea a longevității, se alătură ridicării nivelului cultural al omului universal, factori care generează și vor continua să genereze un conflict social permanent pe care economia, dreptul și politica, cu instrumentele de care dispun în momentul de față, nu au posibilitatea de a-l soluționa.

Pe de altă parte, concurența dintre națiuni, care nu va lua sfârșit odată cu constituirea țărilor în grupuri și care va duce la scăderea constantă a numărului de locuri de muncă, va sfârși prin a dezorganiza finanțele statelor, impunând necesitatea adoptării unor măsuri care nu vor ține neapărat seama de respectarea drepturilor cucerite, care nu sunt însă și garantate în sec. XX, după cum afirmă Bobbio.

O asemenea diversitate de probleme și crize, în care forța statului va tinde să prevaleze asupra drepturilor cetățeanului, ar putea lăsa loc creării unei Puteri Politice mai ferme – și nu

neapărat democratice – care să trebuiască să facă față problemelor generate de un conflict social iminent.

Cu alte cuvinte, aceeași sămânță a dezagregării sociale care a marcat declinul Republicii Romane este plantată acum, în pragul secolului XXI, la dimensiuni mult mai mari. Acest lucru ar putea favoriza, profitându-se de structurile pe care au fost formate blocuri ca Uniunea Europeană, N.A.F.T.A. sau Mercosul, apariția unui stat mai puternic și mai puțin dispus să respecte drepturile individuale, care să înfrunte o criză socială nemaiîntâlnită până acum, și pentru care nici economia, nici dreptul din zilele noastre nu dețin soluții terapeutice.

Considerațiile mele prezentate în această carte, într-un limbaj mai degrabă colocvial decât academic, sper să poată deschide calea unei dezbateri mai ample și a unui dialog mai constructiv despre viitorul omului. Sper ca pesimismul meu să fie contrazis de soluții mai inteligente decât cele pe care le întrezăresc în viitorul imediat, astfel încât „șocul viitorului”¹, pe care eu îl văd „fără viitor”, să se poată bucura din nou de perspective favorabile.

¹ Aluzie la cartea lui Alvin Toffler, „Șocul viitorului”.

1

DILEMA ACTUALĂ

1.1. SPAȚIILE MULTIREGIONALE

În momentul de față există în lume aproape 200 de state independente. Multe dintre acestea nici nu existau înainte de cel de-al II-lea război mondial, deoarece, nebucurându-se de suveranitate, calitate care definește un stat, nu puteau fi recunoscute în concertul națiunilor lumii.

Cu toate acestea, este posibil ca actuala configurație politică să nu se mențină în următorii ani, după cum nu a existat nici în trecut.

În cei nouă mii de ani de istorie cunoscută de la Ierihon¹ încoace, ale cărui ziduri dezgropate stau mărturie vechimii sale, structura națiunilor moderne a cunoscut, în funcție de șocurile naturale, etnice sau politice, și aidoma norilor de pe cer, cele mai diferite configurații, dimensiuni și evoluții în perioade de timp scurte, chiar și în epoca marilor imperii.

De aceea marile imperii cunoscute au avut granițe instabile de-a lungul întregii lor existențe, chiar și unul dintre cele mai durabile, cel roman, de la crearea lui în 753 î.Hr. și până la dispariția lui, în partea de răsărit, în 1493 d.Hr.

Nici egiptenii, care timp de sute de ani s-au aflat sub dominația hicsosilor și care erau apărați de o graniță naturală, nu au avut parte de aceeași configurație geografică de-a lungul întregii lor existențe de stat independent. În Imperiul de Sus, de Mijloc și de Jos s-au aflat sub dominația macedonenilor, chiar și după moartea lui Alexandru, când moștenirea

¹ Oraș în Iordania, unde au fost descoperite vestigiile uneia dintre cele mai vechi așezări urbane din lume, datând din mileniul 9 î.Hr.

fiului lui Filip a fost împărțită în trei, iar mai târziu sub cea a romanilor.

India nu a cunoscut unificarea completă nici măcar sub Asoka², iar China, care a ajuns imperiu în perioada „Regatelor combatante”, s-a pulverizat în nenumărate regate, neavând frontiere fixe nici măcar în perioada de maximă stabilitate. În epoca creștină a avut numeroase și sângeroase confruntări cu mongolii.

Și în Orientul Apropiat lucrurile s-au petrecut la fel. Elamiții, sumerienii, asirienii, hititiții, mitannienii, perșii s-au succedat în dominații care au îmbrăcat diferite forme teritoriale și de putere, de cele mai multe ori prin integrarea unor regate fie dominate, fie independente.

Ca să nu mai vorbim de Grecia înainte de epoca elenistică și chiar și după aceea, deoarece însuși fenomenul de oraș-stat și confederațiile care s-au creat și s-au destrămat reprezintă dovezi clare ale acestei instabilități geopolitice.

Aparițiile succesive de popoare și rase noi care au dat o justificare imperiilor cunoscute, inclusiv celui roman, ca și fărâmițarea unei concepții juridico-politice după destrămarea Imperiului Roman de Apus, în sec. al V-lea d.Hr., ne înfățișează o Europă divizată, în care statele se nașteau și mureau în funcție de familiile care dețineau puterea, mai degrabă decât de configurațiile lor politice reale.

Deși Africa de Nord, datorită expansiunii poporului arab mahomedan, a lăsat, la un moment dat, impresia de unificare, fenomenul nu a fost diferit de ce s-a întâmplat în Europa cu diferitele familii și rase care au conturat profilul fiecărui stat (dacă se poate folosi termenul de „stat” în epoca medievală).

Nici unificarea Spaniei, nici consolidarea Franței sau formarea Țărilor de Jos, menținerea câtorva dintre republicile

² Împărat al Indiei (269 î.Hr.–232 î.Hr.). A unificat aproape întreaga Indie. A adoptat budismul ca religie a statului.

italiene, ori înflorirea Angliei și fenomenul cultural al Renașterii, nimic nu a putut opri modificarea profilul politic al națiunilor în funcție de conflictele etnice, religioase și politice. Reforma a fost unul dintre acestea, precedând într-un fel Inchiziția.

Nici revoluția franceză, nici apariția constituționalismului american modern nu au adus stabilitate granițelor statelor, deoarece, în secolul al XIX-lea, războaiele napoleoniene, unificarea Germaniei și a Italiei au reprezentat sâmburele celor două mari conflicte militare din secolul XX, ale căror rădăcini proveneau din noua configurație politică a Europei din secolul XIX.

În secolul XX este de menționat faptul că cel mai mare stat din Europa Occidentală (Imperiul austro-ungar) s-a destrămat, iar ceea ce a mai rămas din el, Austria, este astăzi una dintre cele mai mici țări din Europa, având mai puțin de 7 milioane de locuitori. Iugoslavia, alcătuită din 6 națiuni diferite, incluzând și o parte din moștenirea Imperiului austro-ungar, s-a destrămat în plină epocă a anilor '90. Gigantica U.R.S.S. s-a pulverizat, singura țară care a rămas intactă fiind Rusia, însă și aceasta se confruntă cu probleme politice și divergențe interne dificil de soluționat.

Țări unificate în urmă cu sute de ani continuă să fie măcinate de contestări venite din interior, cum ar fi cazul bascilor și al catalanilor, în Spania. Chiar și Imperiul britanic se confruntă cu probleme serioase venite din partea țărilor care alcătuiesc Marea Britanie, problema irlandeză nefiind singulară.

Ca să nu mai vorbim de Asia și de Africa, unde prezența engleză a fost uitată de îndată ce fostele colonii și-au recăpătat libertatea, iar cea franceză este aproape iinsesizabilă. La rândul ei, prezența portugheză este în agonie în țările care și-au câștigat independența după 1974.

Cu aproape 200 de națiuni independente, lumea politică de la sfârșitul secolului XX are o configurație pe care nu a

mai avut-o până acum și care cu siguranță că nu se va păstra în secolul XXI.

După al doilea război mondial, mișcarea separatistă a ajuns la forme extreme nemaiîntâlnite până atunci, beneficiind de sprijin și garanții din partea organismelor internaționale, acestea nefiind cu mult mai puternice decât predecesoarele lor de dinaintea celui de-al doilea război mondial, dintre care Societatea Națiunilor a reprezentat eșecul cel mai notoriu.

Un fenomen interesant legat de independența națiunilor, dintre care mare parte nici măcar nu aveau condițiile necesare pentru autosupraviețuire, este ceea ce s-a întâmplat în cea de-a doua jumătate a secolului XX. Generalizarea problemelor mondiale și legăturile din ce în ce mai strânse dintre popoare, bazate și pe facilitățile de comunicare de diverse tipuri, au dus la formarea a două tipuri de mișcări: pe de o parte creșterea numărului de noi state, și pe de altă parte concentrarea eforturilor multiregionale de supraviețuire, având drept rezultat diminuarea suveranității statelor și a capacității acestora de autodeterminare. Cu alte cuvinte, în încercarea de a supraviețui, statele nou-create s-au văzut nevoite să se constituie în spații multiregionale, a căror formă politico-juridică își găsește, la acest sfârșit de secol, forma cea mai avansată în Uniunea Europeană.

Formarea de spații multiregionale, care a început prin tratate tarifare și acorduri de comerț liber și a continuat cu uniunea politică, reprezintă opusul conceptului de suveranitate, preaslăvit de popoare după cel de-al doilea război mondial.

Altfel spus, momentul în care națiunile au ajuns să aprecieze în cea mai mare măsură conceptele de suveranitate, independență și autodeterminare a corespuns momentului în care marile state europene au început să realizeze că suveranitatea subordonată unor interese comune, de diferite tipuri, reprezintă de fapt calea de supraviețuire.

Problema se pune atât de acut, încât în prezent juriștii se întreabă dacă Uniunea Europeană este o Confederație de state sau dacă nu cumva s-a transformat deja într-o Federație, în care organele de stat ale națiunilor membre sunt subordonate organelor comunitare.

Formarea spațiilor multiregionale reprezintă marea nou-tate în existența statului politic în secolul XX.

1.2. GLOBALIZAREA ECONOMIEI

Globalizarea economiei este o realitate ireversibilă a momentului actual, care, în lipsa unei politici sociale la nivel mondial, redeschide calea capitalismului sălbatic. Globalizarea economiei favorizează în primul rând țările dezvoltate, cărora tehnologia avansată le permite să-și vândă produsele în întreaga lume, la o calitate superioară și la un preț inferior celui al produselor din țările mai puțin dezvoltate.

Acestea încearcă să compenseze scăderea competitivității interne și externe prin degradarea condițiilor oferite personalului muncitor, căutând în același timp să ajungă la același nivel de automatizare ca și țările dezvoltate. Având structuri guvernamentale mai puțin abile, mai puțin experimentate tehnic și politic, aceste națiuni dau naștere unor structuri de conducere alcătuite dintr-o combinație de birocrati mediocri și politicieni corupți, preocupați numai de interesele celor care îi sprijină și indiferenți față de problemele majore ale țării.

Pe de altă parte, structurile administrative sunt perimate, greoaie și incapabile de a presta servicii publice, ceea ce face ca resursele acestor țări, unele dintre ele împovărate de o fiscalitate ridicată, cum este cazul Braziliei (31% din P.I.B.), să se evapore pe coridoarele clădirilor oficiale ale guvernelor preocupate exclusiv de propria lor supraviețuire. Serviciile pe care le primesc contribuabilii acestor țări în schimbul contribuției lor sunt cu mult inferioare celor din țările dezvoltate.

Datorită nivelului tehnologic inferior și competitivității scăzute pe plan internațional, aceste țări mai puțin dezvoltate sfârșesc prin a fi secătuite de către mica birocrație și de către propriile guverne lipsite de orice viziune strategică; astfel sunt anihilate chiar și rezultatele pozitive, majoritatea obținute de către comunitățile locale, fără ca guvernele să aibă vreun merit.

În aceste țări, singurele mijloace de combatere a inflației sunt controlul strict asupra cursului monedei naționale, care determină în cele din urmă un decalaj artificial prin care inflația este menținută la un nivel scăzut, și dobânzile ridicate, cu scopul de a atrage capitaluri speculative și de a crea rezerve destinate evitării unor eventuale presiuni asupra monedei naționale, alături de impozitele ridicate destinate susținerii mecanismului anchilozat al statului.

Cu alte cuvinte, țările mai dezvoltate din America Latină (Brazilia, Mexic și Argentina) trăiesc drama menținerii inflației la cote scăzute, cu prețul sufocării sectorului economic, al unei recesiuni apăsătoare, al unor dobânzi ridicate, al unor impozite tot mai mari, care generează în cele din urmă un fel de „protecționism invers”: sunt protejate produsele străine, care intră în țară fără taxe, cu decalaje ale cursului de schimb care le avantajează și cu finanțări la dobânzi mai puțin ridicate decât cele interne.

Din această cauză aceste țări au reușit să învingă, doar temporar, inflația, cu prețul inversării soldului balanței comerciale, și dacă unele dintre ele mai mențin încă un sold pozitiv al balanței de plăți, aceasta se datorește intrării unui capital speculativ cu risc ridicat, atras de rata mai mult decât generoasă a dobânzilor.

Economiștii acestor țări pretind că renunțarea la capacitățile economice învechite reprezintă prețul care trebuie plătit pentru reînnoirea prin capitaluri nespeculative, ceea ce, ca și în cazul Germaniei și al Japoniei după război, va face ca reînnoirea capacităților industriale să fie extrem de pozitivă, având în vedere piețele lor semnificative.

Numai că realitatea de astăzi, nu este aceeași cu realitatea de după război căci aceste două țări au avut de câștigat de pe urma inexistenței unui buget militar destinat cheltuielilor de apărare pe care aliații au fost nevoiți să-l mențină în jurul a 10% din P.I.B. în timpul războiului rece. Nu este mai puțin adevărat că banii investiți în sectorul militar nu au acționat întotdeauna în dauna dezvoltării, dimpotrivă, în multe cazuri mai degrabă au stimulat dezvoltarea decât au dus la regres. La toate acestea se adaugă sprijinul acordat de către aliați acestor două țări pentru refacerea economică și care le-a ajutat să facă acest salt în dezvoltarea lor.

Punctul slab al acestei teorii este incertitudinea înlocuirii capitalurilor speculative cu capitaluri permanente și investiții durabile, având în vedere că stabilitatea juridică și economică reprezintă o premisă pentru investițiile pe termen lung, iar stabilitatea în aceste două domenii încă mai lasă de dorit în majoritatea țărilor în curs de dezvoltare.

Pe de altă parte, globalizarea economiei duce la o luptă crâncenă pentru piețele de desfacere, la *lobby-uri* în guvernele din toate țările și la supremația în lume a produselor sau serviciilor moderne, de cea mai bună calitate, la cel mai mic preț.

Țările dezvoltate se bucură de avantaje considerabile în producerea acestor bunuri pentru economia mondială, deși mâna de lucru este cu mult mai scumpă acolo. Cu toate acestea, înlocuirea omului de către mașină duce la reducerea acestor costuri și la perfecționarea producției, iar această reducere a cheltuielilor cu mâna de lucru consolidează și mai tare poziția țărilor dezvoltate, care nu poate fi depășită prin gruparea țărilor în curs de dezvoltare în spații economice multiregionale.

Fără discuție, în zilele noastre concurența este indispensabilă. Începând cu protecționismul³ apărut după a doua criză a

³ Politică comercială care are menirea să încurajeze dezvoltarea economiei naționale, protejând-o de concurența celorlalte țări cu ajutorul instrumentelor de natură tarifară (vamală) și netarifară.

petrolului și pus în discuție în cadrul Runderi Tokyo⁴ de negocieri comerciale G.A.T.T.⁵, lumea s-a lansat într-o concurență sălbatică, în care marile spații economice multiregionale domină micile spații sau țările izolate. Această problemă nu a fost încă soluționată și nici nu se întrevide prea curând găsirea unei soluții.

Nu trebuie să uităm că aceste națiuni sunt încă în căutarea unei stabilități durabile, încercând să-și câștige dreptul de a avea o „monedă” stabilă, fapt care, pe lângă problemele deja menționate, face și mai dificilă adoptarea de măsuri capabile să stimuleze o dezvoltare susținută.

Globalizarea economiei reprezintă, așadar, o realitate ireversibilă a prezentului și a viitorului apropiat. Însă efectele dramatice pe care le poate avea nici măcar nu sunt întrezărite de țările în curs de dezvoltare, iar pentru țările dezvoltate nu prezintă nici un interes pentru a fi analizate.

1.3. DIMENSIUNEA TEHNOLOGICĂ

Repet ceea ce am spus în prezentare. Această lucrare este o simplă expunere a unor păreri personale, într-o manieră colocvială, în care – spre deosebire de lucrările mele academice, adesea criticate datorită excesului de citate și referiri – nu doresc altceva decât să îmi prezint opiniile despre lumea actuală, așa cum o văd eu, și despre problemele pe care le percep, și care sunt nesoluționate încă.

Una dintre acestea este dimensiunea tehnologică. Tehnologia a înregistrat progrese atât de mari încât, deși reprezintă marea cucerire a spiritului uman, s-a transformat, pe de altă

⁴ Cea de-a 7-a rundă de negocieri comerciale în cadrul G.A.T.T., desfășurată între anii 1973–1979.

⁵ G.A.T.T. (General Agreement on Tariffs and Trade) = Acordul General pentru Tarife și Comerț.

parte, în călăul său. Tehnologia a făcut ca mașina să gândească cu o viteză uimitoare, cu mult superioară celei a omului. De acum, ea poate în orice clipă să capete autonomie de gândire, moment în care va deveni de necontrolat.

Mașina generează conflicte psihologice violente în acel segment al umanității a cărui inteligență nu reușește să facă față provocării, sau a cărui capacitate de cunoaștere nu va atinge niciodată rapiditatea progresului tehnologic. Ea generează tensiuni chiar și în cei care reușesc să țină pasul cu această evoluție. Pe de altă parte, este și un factor de producere a unor dezechilibre biologice în care stressul joacă un rol perturbator.

Pe de altă parte, mașina l-a înlocuit pe om, fiindu-i superioară în execuția lucrului manual sau în serie, înlesnind munca în administrație, făcând să devină inutilă munca slujbașilor și a clasicilor funcționari din birouri. Fabricile robotizate nu mai au nevoie de angajați decât pentru a supraveghea funcționarea mașinilor, care, deocamdată, nefiind „autonome”, nu revendică creșteri salariale, nu reprezintă o povară socială, și mai ales nu fac grevă.

Așadar mașina este un angajat docil, eficient și mai bun decât omul, întrucât greșește mai rar decât acesta. Iar oamenii care le supraveghează pot detecta orice defectiune, chiar de la primul rebut, și, în majoritatea cazurilor, o pot corecta la timp.

Pe de altă parte, evoluția tehnologică este fantastică. De la formarea Universului, acum 15 miliarde de ani, de la formarea planetei Pământ, acum 5 miliarde de ani, de când există viața, de acum 4 miliarde de ani, și până la apariția celor dintâi primat bipede, acum 2 milioane și jumătate de ani, sau de la apariția neanderthalienilor, acum 50 000 de ani, de la omul de Cro-Magnon, sau de la primele manifestări artistice de acum 25 000 de ani, până la descoperirea celor 9 000 de ani de istorie a Ierihonului, evoluția vieții a fost surprinzătoare, iar cea a *homo sapiens*, din momentul apariției

sale, cu atât mai mult. Căci, de la descoperirea focului, de la primele unelte confecționate și până la marile caravele portugheze, saltul este enorm și uimitor. De acum 6 000 de ani, de la primele cronici, și până la ultimii 500 de ani, omul a avut o evoluție fantastică, dar într-un ritm lent. Elementele care au stat la baza acestui progres au permis saltul calitativ de la caravele – care i-au purtat pe navigatori spre marile descoperiri geografice – la *Sputnik*⁶, în a doua jumătate a secolului XX, și de atunci (1957) și până acum, în numai 40 de ani, evoluția a fost atât de rapidă încât depășește capacitatea noastră de înțelegere.

În momentul de față tehnologia existentă în lume este atât de sofisticată încât rapiditatea evoluției acesteia îi sperie până și pe cei care sunt familiarizați cu ultimele cuceriri tehnologice.

Să ne imaginăm că cineva ar reuși, pe calea rețelelor virtuale (Internet și altele), să elaboreze un sistem inedit și uluitor prin care să poată paraliza rețelele informatice ale tuturor țărilor, sistemele traficului de zbor, sistemele de siguranță. Ar fi de ajuns să apară un asemenea „geniu” nebun, în stare să paralizeze simultan toate aceste sisteme informatice, pentru ca lumea să cadă pradă unui haos mai mare decât s-a văzut în oricare dintre conflictele mondiale de până acum.

Chiar dacă în prezent sistemele de siguranță din toate țările, din toate instituțiile, din sistemul financiar, din universități, din marile companii oferă o siguranță aproape absolută, fiind protejate împotriva tuturor mijloacelor cunoscute de invazie virtuală, nimic nu garantează, având în vedere proliferarea genilor informaticii (*hackers*), că ceea ce este absolut sigur astăzi va mai fi la fel și în viitor.

Dar cel mai grav aspect al dimensiunii tehnologice și al superiorității mașinii (tot mai performantă) față de om (tot

⁶ Prima serie de sateliți artificiali ai Pământului, lansați de U.R.S.S. în 1957.

mai puțin capabil de a ține pasul cu ea) – căci produsul își întrece tot mai mult creatorul – este șomajul pe care îl generează și care va beneficia de o analiză separată în capitolul următor.

Obligat să trăiască înconjurat de mașini, omul cade tot mai mult pradă stressului și se vede nevoit să țină pasul cu evoluția acestora pentru a putea supraviețui, dat fiind imaginația de care dau dovadă geniile care creează aceste mașinării și care sunt undeva deasupra muritorilor care reprezintă majoritatea populației.

Dacă aceasta ar fi singura problemă, încă s-ar mai putea rezolva. Conviețuirea om-mașină ar fi dificilă, dar suportabilă. Ceea ce este însă insuportabil este faptul că locul omului este tot mai mult luat de către mașină.

1.4. ȘOMAJUL STRUCTURAL

În 1980 am participat în S.U.A. la o reuniune organizată de guvernul american, la care fuseseră invitate nouă persoane din nouă țări diferite pentru a discuta alternative economice pentru anii '80. Reuniunea a durat trei săptămâni și a inclus debateri la *Federal Reserve System*⁷, la Departamentul de Stat, la Departamentul Trezoreriei, la O.N.U., la B.I.R.D., la Banca Mondială, la F.M.I., în diverse universități și companii etc.

În conferința pe care am ținut-o în fața economiștilor de la Banca Centrală – districtul Cleveland, intitulată „Inflație și indexare” – având în vedere că, în viziunea economiștilor care se ocupă de politica monetară, aceasta este unica ancoră în economie și dezvoltare, motiv pentru care au dorit să afle metodele prin care Brazilia reușește să facă față inflației, prin

⁷ Autoritate bancară creată în 1913 care joacă rolul unei bănci centrale în S.U.A., însărcinată cu implementarea politicii monetare naționale.

intermediul indexării –, am îndrăznit să afirm că nu problema monetară, deși importantă, urma să fie principala problemă a viitorului, ci șomajul structural generat de progresul tehnologic, care la vremea respectivă nu era atât de evident, datorită faptului că lumea era mai preocupată de menținerea echilibrului militar între cele două superputeri. Strict vorbind, abia în anii '90 omenirea a început să-și dea seama de efectul devastator al tehnologiei asupra pieței locurilor de muncă.

Înainte, cuceririle tehnologice aveau, în mare parte, caracter secret și militar și nu era necesar ca acestea să fie imediat puse la dispoziția societății civile, atâta timp cât piața oficială a industriei militare le asigura toate condițiile de dezvoltare.

Sfârșitul războiului rece și căderea Zidului Berlinului au determinat puterile occidentale – după cum afirma Buchanan⁸, laureat al Premiului Nobel pentru economie, în cartea sa „Finanțe publice” – să își împartă aceste cuceriri cu societatea civilă. Secretul militar înceta astfel să mai constituie o barieră, iar industria militară trecea în slujba industriei civile.

Poate că ultimele eforturi ale tehnologiei militare, inaccesibile și inutilizabile pentru contemporani, s-au consumat în timpul războiului din Golf. De atunci, în lipsa unui inamic al intereselor economice occidentale, acest tip de tehnologie a fost orientat spre societatea civilă.

Globalizarea economiei în ansamblul ei a generat o nevoie de concurență fără precedent, fără limite și mai ales fără scrupule. Țările dezvoltate promovează prin orice mijloace exportul produselor proprii. Acestea invadează piața țărilor în curs de dezvoltare și aflate în plin proces de stabilizare a monedei naționale, care nu dispun de mijloacele necesare pentru a face față acestei invazii, și care recurg, pentru a menține cel

⁸ James M. Buchanan (n. 1919), economist american. Lucrări în domeniul politicii financiare. Premiul Nobel pentru economie (1986).

puțin stabilitatea monedei, la devalorizări ale monedei, nocive pentru industria autohtonă.

Așadar, în toate țările lumii, progresul tehnologic duce la reducerea locurilor de muncă. Nu e mai puțin adevărat însă că dă naștere și unei economii paralele, subterane, care absoarbe mâna de lucru care nu-și mai găsește rostul în sectoarele economice tradiționale.

Șomajul structural reprezintă o realitate actuală pe care statele neocapitaliste nu o pot soluționa, deoarece riscă să-și piardă competitivitatea, iar statele socialiste, atunci când o fac, ca în cazul Chinei, o fac cu prețul unei grave încălcări a demnității umane și a degradării condițiilor de muncă. Acestea nu diferă cu mult de cele din lagărele de concentrare sau din închisori, unde prețul pentru munca depusă de deținut se plătește în natură și constă în îmbrăcăminte, alimente și un adăpost modest.

Șomajul structural va tinde să crească odată cu progresul tehnologic, având în vedere că statele nu au reușit încă să elaboreze un sistem de asigurări capabil să compenseze aceste neajunsuri.

Pe de altă parte, mâna de lucru temporară a devenit un element de tranziție între locul de muncă stabil, care oferea garanții și îl determina pe cetățean să fie devotat și fidel companiei, și instabilitatea unui loc de muncă provizoriu, unde nimeni nu îți garantează că cel care îți va lua locul o va face pentru un salariu mai mic.

Nimeni nu mai are siguranță absolută în ceea ce privește locul său de muncă. Iar cei care trăiesc din slujbe temporare sunt frământați de chinurile nesiguranței locului de muncă, ceea ce declanșează o serie întreagă de probleme psihice, biologice, de familie, de comportament și sociale, care în sec. XIX nu căpătaseră încă proporțiile actuale.

Pe de altă parte, țările în curs de dezvoltare se mai confruntă și cu problema șomajului ocazional, provocat de politi-

cile de ajustare monetară și de recesiune, care fac ca situația forței de muncă de acolo să fie mai dramatică decât în alte țări. La aceasta se adaugă și faptul că, în aceste țări, sistemul de asigurări sociale pentru șomaj este mai puțin evoluat decât în țările dezvoltate, ceea ce nu face decât să agraveze situația.

Nu poate fi trecut cu vederea nici faptul că, în țările în care contribuțiile sociale reprezintă o povară, companiile cărora le revine plata acestora recurg fie la soluții tehnologice, în cazul în care dispun de resurse pentru așa ceva, fie la economia subterană, cu scopul de a fugi de povara impozitelor care le fac mai puțin competitive. Această mână de lucru „la negru”, neinclusă în nici un plan de asigurări, dă naștere unui fenomen de evaziune fiscală prin care se încearcă să se facă față situației.

În țările în care coexistă aceste două tipuri de șomaj – structural și ocazional – situația dantescă este agravată și de stat, pus în slujba celor care dețin puterea și a acoliților lor, în timp ce omul de rând se află de multe ori într-o situație mai grea decât cea a iobagilor din Evul Mediu.

„Găsește soluția sau vei pieri”, aceasta este dilema în fața căreia sunt puse toate națiunile de către Sfînxul secolului XXI. Fiindcă în esența problemei șomajului se ascunde toată tensiunea socială care poate dărâma instituțiile juridice, politice și sociale ale oricărei națiuni.

1.5. DECALAJELE DINTRE NAȚIUNI

În fiecare an, șefii de stat ai celor șapte țări puternic industrializate de pe glob se întâlnesc pentru a discuta problemele cu care se confruntă lumea, în absența celorlalte peste 160 de națiuni. La ultima reuniune au acceptat și prezența președintelui Rusiei, ca un gest de politețe, și nicidecum pentru a participa efectiv la găsirea de soluții pentru problemele

internaționale, domeniu în care își arogă dreptul de a decide singuri, după bunul lor plac.

Aceste state analizează problemele mondiale, dificultățile economice, tensiunile care pot apărea, și elaborează politicile pe care le impun mai apoi celorlalte țări prin mijloace persuasive, prin intermediul sancțiunilor economice și uneori chiar prin mijloace militare.

Ele domină întreaga lume. Au vorbit despre „protecționism” la Tokyo, când, în 1979, O.P.E.C. și celelalte țări producătoare de petrol au crescut prețul barilului la 30 de dolari. Sub pretextul „concuranței comerciale” au diminuat forța O.P.E.C. Au intervenit cu forțe militare în războiul din Golf numai în momentul în care a apărut riscul ca tiranul Saddam Hussein să arunce în aer câmpurile petroliere din Arabia Saudită și, în numai 24 de ore, au demontat mașina de război desprinsă parcă dintr-un *video game* a tiranului irakian. Cum nu aveau nici un interes economic major în Bosnia, au lăsat țările combatante să se scalde în sânge și violență, timp de mai mulți ani, până când, prin intermediul O.N.U. și al unor sancțiuni promise, au reușit să impună o pace temporară, rod al intervenției Croației în conflictul dintre sârbi și bosniaci, mai degrabă decât al țărilor dezvoltate.

O.N.U. nu a fost decât un simplu instrument în mâna țărilor avansate în timpul războiului din Golf, câștigat în final de către puterile occidentale, și nu de O.N.U. În lipsa ajutorului marilor puteri, O.N.U. s-a dovedit neputincioasă și în cazul conflictului din fosta Iugoslavie.

Aceste state privesc lumea prin perspectiva cetățenilor lor, a intereselor lor, a forței și supremației lor, hotărând, în funcție de propriile lor obiective, când și cât să ajute restul omenirii.

Restul lumii nu este decât un câmp de reflecție pentru cei șapte conducători mondiali, la fel cum erau țările aflate sub

dominația Romei pentru împărații romani, căci ordinea mondială o stabilesc cei șapte, și nimeni altcineva.

Celelalte țări pot cel mult deranja. Conform intereselor celor șapte puteri mondiale, unele dintre aceste țări pot beneficia de condiții privilegiate datorită fidelității lor, care se poate dovedi utilă în anumite împrejurări, altele datorită piețelor de desfacere pe care le pot oferi, iar altele pentru că din punct de vedere strategic pot reprezenta un scut în calea unor potențiali inamici.

Cetățenii lor au prejudecăți. Europeanii îi privesc cu superioritate pe latino-americieni, pe africani și pe asiatici, creând diverse bariere în calea liberei circulații a persoanelor sau a emigrării, cu scopul de a evita contaminarea teritoriului lor „imaculat” de către rasele inferioare.

Americanii nu-și ascund repulsia, pe care înainte o manifestau față de negri iar acum față de latino-americieni, după ce primii s-au dovedit capabili să se integreze în populația țării, pe picior de egalitate cu toți ceilalți.

Canadienii încă nu și-au pus această problemă, datorită imensității teritoriului lor și a populației reduse, iar japonezii sunt suficient de subtili pentru a-și disimula aceste prejudecăți, într-o manieră tipic orientală.

Cert e că politica și comerțul internațional sunt hotărâte exclusiv de cele șapte state, fără asentimentul restului lumii, fiind apoi impuse și celorlalți, prin diferite mijloace, în funcție de oportunitatea momentului.

Evident, criza care se anunță în secolul XXI – când țările considerate inferioare vor ajunge la un asemenea nivel al problemelor și tensiunilor încât vor sfârși prin a face să explodeze universul de catifea al celor șapte mari puteri, inclusiv țările care, într-o formă sau alta, sunt legate de acestea, cum ar fi Mexicul prin N.A.F.T.A. sau unele țări din Uniunea Europeană – îi preocupă tot mai mult pe liderii lumii, mai ales că își dau seama că nu pot controla un segment important al

deținătorilor unor averi importante, care manipulează 13 miliarde de dolari pe piețele speculative ale lumii, dincolo de sfera de acțiune a celor din „Clubul celor 7”.

Pe de altă parte, terorismul, traficul de droguri, invazia de ani de zile a emigranților, care proliferază într-un număr mai mare decât europenii sau americanii, putând determina în secolul următor modificarea profilului etnic al Europei și al Statelor Unite, toate acestea sunt alte probleme în cazul cărora dezbaterile și politicile celor puternici nu dau întotdeauna rezultatele dorite.

Aceste state nu manifestă nici o intenție de a adopta o politică decizională de o mai largă integrare, cu toate că doresc o integrare comercială a marilor grupuri cum ar fi Mercosul, U.E. sau N.A.F.T.A., însă obligatoriu sub controlul lor. Datorită numărului și complexității problemelor existente în prezent, integrarea rămâne un simplu proiect de viitor, a cărui oportunitate rămâne la latitudinea Grupului celor Șapte, care deține puterea absolută în elaborarea politicilor mondiale.

Întrebarea care se pune în momentul de față, și care nu-și va găsi răspuns decât în viitor, este cât va mai dura acest control.

1.6. TENSIUNILE POLITICE ȘI SOCIALE

De-a lungul istoriei, politicianul s-a dovedit a fi o persoană nedemnă de încredere. Și asta în toate epocile și în toate spațiile geografice. Politicianul dorește puterea de dragul puterii, și rareori se întâmplă să aibă viziunea unui om de stat. Lumea e plină de politicieni, dar duce lipsă de oameni de stat. Politicianul nu este interesat de oamenii pe care îi reprezintă, ci numai de menținerea sa la putere, care poate fi obținută uneori dând falsa impresie că acționează în slujba poporului.

Dar, de cele mai multe ori, politicianul nu e câtuși de puțin interesat de popor. Poporul nu e decât treapta care îl poate ridica spre putere. De aceea, principalul lui scop este să-și

anihileze adversarul, care, ca și el, luptă pentru putere. Pentru aceasta va încerca să demonstreze alegătorului, în regimurile democratice, că el este bun și adversarul său este rău, pentru ca, prin această iluzie pe care i-o induce imprudentului pe care îl „reprezintă”, să-și atingă scopul: să fie el cel ales.

Lumea e constituită din politicieni lipsiți de orice viziune asupra problemelor mondiale, cu o viziune redusă asupra problemelor locale și cu o slabă voință etică de a rezolva aceste probleme, dacă acest lucru implică riscul pierderii puterii.

Nici funcționarul de stat nu este cu mult diferit. Numit „slujitor public”, alege această slujbă mai degrabă pentru a avea siguranța locului de muncă decât pentru a fi realmente util. Din această cauză, de cele mai multe ori se servește de oameni în loc să-i servească pe aceștia. Excepția o constituie funcționarul de stat care se pune în slujba celor care îl susțin, datorită faptului că țintește spre putere, la fel ca și politicianul.

Pe de altă parte, puterea corupe, fără excepție. Cel care deține puterea caută să profite de ea – și asta cât mai repede cu putință – fiindcă nu știe pentru cât timp o va mai avea. Din această cauză, la licitațiile publice din întreaga lume, întotdeauna prețul oferit de stat pentru servicii și produse este mai mare decât cel oferit de segmentul privat, diferența reprezentând costul corupției sau măsura bunăstării funcționarilor și politicienilor.

Puținele scandaluri semnalate în presa din Brazilia și din întreaga lume nu reprezintă decât vârful iceberg-ului, deoarece, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, prețul plătit de stat este cu mult mai mare decât prețul pieței. Dacă presa ar compara valoarea reală a produsului și pe cea contractată în urma licitației, s-ar face un pas important în direcția restabilirii moralității în administrație, iar puterea poate că n-ar mai exercita o atracție la fel de mare.

Pe de altă parte, cei care dețin puterea elaborează legislația în favoarea lor. În Brazilia, funcționarii de stat și politi-

cienii primesc pensii egale cu salariul integral pe care l-ar primi dacă ar mai fi în activitate, în timp ce bieții alegători primesc pensii ridicole. În Brazilia, pensia se calculează pe baza a 10 salarii de referință, ceea ce înseamnă mai puțin decât salariul minim pe economie. Așadar este vorba de o legislație *pro domo*, ceea ce face din Hart un vizionar atunci când spunea că statul de drept este cel în care legile sunt făcute de guvernanți pentru a fi aplicate atât guvernanților, cât și guvernaților. În Brazilia, legile sunt făcute de către guvernanți pentru a fi aplicate guvernanților și guvernaților, numai că de pe urma lor beneficiază numai guvernanții, pe seama guvernaților.

În lumea modernă poporul nu mai e cu adevărat reprezentat, sau este într-o măsură foarte mică, fiindcă nu are altă opțiune decât să-i voteze pe politicienii care candidează. Aceștia au aproape toți aceeași viziune meschină a puterii de dragul puterii, așa că alegătorilor nu li se oferă prea multe alternative.

Din acest motiv, în întreaga lume politicienii o duc foarte bine iar șomerii foarte rău, fără ca cei dintâi să caute soluții adecvate pentru problemele existente. Diminuarea puterii statului ar fi una dintre căile posibile, dar ea ar implica restrângerea puterii politicienilor și înalților funcționari, iar aceștia nu pot concepe un asemenea lucru.

Însăși mișcarea sindicală este neputincioasă în fața șomajului, și lipsită de forță de reacție în momentele de criză economică.

Numai protestele violente împotriva instituțiilor anchilozate ar putea trage un semnal de alarmă în fața reprezentanților puterii, numai că asemenea proteste ar sfârși prin a genera mai multe probleme decât soluții. Slăbirea autorității instituțiilor din lumea întreagă reprezintă o soluție mai rea decât menținerea acestui cadru kafkian.

Cu toate acestea, omenirea începe să-și dea seama de slăbiciunea morală a politicienilor și înalților funcționari, lipsiți de viziunea caracteristică oamenilor de stat. Incapacitatea repre-

zentanților puterii de a anticipa problemele ne pune în imposibilitatea de a face față tensiunilor politice și sociale care se anunță. Cazul Fujimori, în Peru, nu reprezintă altceva decât reacția unui lider care se bucură de sprijin popular în fața nepăsării autorităților față de problemele cu care se confruntă poporul peruan.

Evident, dictatura nu este cel mai bun dintre regimuri, însă nefericiții politicieni și înalți funcționari din țările subdezvoltate sfârșesc prin a pune în pericol stabilitatea instituțiilor și țărilor lor, care nu s-au bucurat vreodată și nu se bucură nici în prezent de atenția marilor puteri, cu excepția situațiilor în care acestora le sunt afectate interesele.

Așadar anticipez că în secolul următor tensiunile sociale vor crește și vor exercita o mare presiune asupra instituțiilor, deoarece comportamentul politic al reprezentanților puterii demonstrează incapacitatea lor evidentă de a face față acestor provocări. Din acest motiv, statul democratic de drept va continua să reprezinte și în viitor o necunoscută pentru țările mai puțin dezvoltate.

2

EȘECUL
SUPRACONTROLULUI
INTERNAȚIONAL

2.1. O.N.U. ȘI CONFLICTELE REGIONALE

O.N.U. este organismul internațional care a luat locul falimentarei Ligi a Națiunilor Unite, aflându-se în prezent într-o situație nu cu mult mai bună decât cea a predecesoarei sale.

Concepută în timpul ultimelor zvâcniri ale celui de-al II-lea război mondial și creată oficial după terminarea conflictului, noua organizație avea ca obiectiv, în urma analizei greșelilor care duseseră la eșecul Ligii Națiunilor – care se bucurase de sprijinul teoretic al lui Wilson¹, dar nu și al S.U.A. –, să nu comită aceleași greșeli, pentru a constitui un mijloc de evitare a unui eventual al III-lea război mondial.

Iminența acestuia a încetat să mai constituie o problemă, după cum arătam și în cartea mea „Dezvoltare economică și siguranță națională – Teoria punctului critic”, din momentul în care puterea nucleară mondială a ajuns la un asemenea nivel încât, într-un eventual conflict, lumea ar putea fi distrusă în doar câteva minute. Galbraith² ironiza puterea nucleară, spunând că lupta între marile puteri se ducea pentru a reduce timpul necesar distrugerii lumii de la câteva ore la câteva minute.

¹ Thomas Woodrow Wilson (1856–1924), președinte al S.U.A. (1913–1921). Premiul Nobel pentru pace (1919). A jucat un rol important la crearea Ligii Națiunilor.

² John Kenneth Galbraith (n. 1908), economist american, analist al societății industriale, teoretician al fenomenului managementului. Adept al doctrinei „statului bunăstării generale”. Autor al unor lucrări ca „Noul stat industrial”, „Anatomia puterii” etc.

Puterea nucleară, mai mult decât căderea Zidului Berlinului, este cea care a pus capăt marilor conflicte, iar din momentul în care controlul asupra armelor a ajuns să fie discutat direct între statele cele mai puternice, O.N.U. și-a pierdut menirea.

Menținută și în prezent, desfășoară o activitate deficitară și are „datornici” permanenți, inclusiv din rândul marilor puteri, care nu participă cu sumele convenite la bugetul organizației. Și cu toate că uneori se poate transforma într-un instrument de care marile puteri se folosesc pentru intervenții regionale cu caracter strategic sau economic, este știut faptul că O.N.U. nu mai deține rolul de „forum al națiunilor”. Fiindcă deși, în momentul de față, O.N.U. reunește, teoretic, toate națiunile lumii, marile puteri nu consideră că merită să discute strategia mondială într-un cadru în care, exceptând Consiliul de Securitate, Burundi și S.U.A. sunt pe același plan.

Așadar, Adunarea Generală a O.N.U. este un laborator de creație pentru considerații academice asupra lumii actuale, iar Consiliul de Securitate, în care cele cinci state învingătoare în cel de-al doilea război mondial (S.U.A., Rusia, Franța, Marea Britanie și China) sunt membri permanenți, este chemat să se pronunțe numai atunci când este în joc interesul marilor puteri. Folosindu-se de dreptul de veto, oricare dintre acestea poate bloca decizia Consiliului.

Ideea inițială de a nu permite luarea unor decizii care ar putea pune în pericol pacea mondială fără consensul celor cinci mari puteri s-a dovedit în cele din urmă un instrument de șantaj internațional și de diminuare a puterii O.N.U., atât pe vremea când U.R.S.S. se folosea și chiar abuza de dreptul său de veto, cât și acum, când China continentală își impune stilul oriental de boicot în fața Occidentului.

Așadar, O.N.U. este un organism care are multiple departamente de analiză a problemelor mondiale, de la economie și politică la educație, cultură etc., dar a cărui eficiență s-a dovedit a fi extrem de slabă.

Să nu uităm că principalul rol al O.N.U., cel de menținere a păcii, a fost un veritabil eșec. De pildă, în Orientul Mijlociu – ar trebui să fie numit Orientul Apropiat –, nu a reușit nici măcar în vreme de pace să rezolve problema Libanului sau conflictul arabo-israelian, și nici problemele africane, asiatice sau, mai recent, cele din Bosnia.

Victoria în războiul din Golf nu a fost victoria O.N.U., ci a Statelor Unite. Acestea au avut nevoie de sprijinul formal al organizației și al marilor puteri pentru ca intervenția armată să nu fie considerată exclusiv americană. Însă nu O.N.U. a câștigat războiul din Golf, ci S.U.A.

Practic, O.N.U. este o instituție internațională lipsită de forță și de prestigiu, chemată să valideze politica marilor puteri așa cum este ea trasată de Grupul celor 7, și în care țările mici nu au nici un cuvânt de spus, ci numai dreptul de a țipa fără ca cineva să le bage în seamă în Adunarea Generală. Aceasta este deschisă în fiecare an, chiar de la fondarea O.N.U., de către un reprezentant brazilian, ceea ce a determinat țara noastră să solicite un loc permanent în Consiliul de Securitate. Revendicarea nu a fost acceptată, nefiind în interesul marilor puteri.

Rezumând cele spuse anterior, O.N.U. este o entitate nu cu mult mai bună decât vechea Ligă a Națiunilor. Contribuția sa la menținerea păcii în lume este practic nulă, ca și la apăsarea tensiunilor sociale și politice din multe țări, deoarece nu O.N.U. este cea care stabilește politica mondială, ci G 7, adică Grupul celor Șapte. Lumea va continua să meargă în derivă atâta timp cât nu va exista un organism cu adevărat puternic și competent care să o ajute să înfrunte provocările secolului XXI.

2.2. F.M.I. ȘI ȚĂRILE SUBDEZVOLTATE

Crearea Fondului Monetar Internațional, la Bretton Woods³, cu scopul de a conferi stabilitate finanțelor mondiale prin intermediul unui organism internațional de colaborare care să răspundă nevoilor țărilor afiliate confruntate cu dificultăți în politica monetară, a lăsat impresia că, după cel de-al doilea război mondial, O.N.U. era organismul care urma să garanteze pacea, iar F.M.I. – stabilitatea monetară și financiară în întreaga lume.

În paralel cu F.M.I. a fost creată și o Bancă de Dezvoltare cu scopul de a finanța proiecte de dezvoltare din toate țările membre. De-a lungul timpului s-a dovedit că Fondul era de fapt o bancă, iar Banca un fond, fiindcă Fondul se îngrijea mai mult de stabilitatea monetară și financiară a unei țări bazându-se pe propriile mecanisme ale sistemului financiar, iar Banca s-a transformat într-o veritabilă agenție de dezvoltare, cu caracter mai degrabă economic decât financiar, promovând uneori chiar proiecte exclusiv sociale.

De ce a eșuat Fondul, la 52 de ani de la crearea sa? Pentru că stabilitatea la care au ajuns țările în curs de dezvoltare este precară și a fost obținută cu prețul recesiunii și al unor grave probleme sociale și economice. Multe dintre aceste țări nu au depășit nici măcar prima etapă a acestei stabilități, și anume eliminarea inflației.

Când am avut ocazia, la Seminarul dedicat Reformei Fiscale, să discut cu Vito Tanzi despre politica fiscală a F.M.I. față de țările în curs de dezvoltare, ca premisă pentru stabili-

³ La Bretton Woods, New Hampshire (S.U.A.), s-a desfășurat între 1 și 22 iulie 1944 Conferința Monetară și Financiară Internațională a Națiunilor Unite și Asociate, reunind reprezentanții a 45 de state din coaliția antifascistă. În cadrul Conferinței a fost adoptat statutul F.M.I. și al organismului complementar, Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare.

tatea bugetară, am încercat să-i demonstrez directorului Departamentului Fiscal al respectivei instituții financiare, autor al unei legi economice mondiale (efectul Tanzi al fiscalității), că nu există un model teoretic aplicabil tuturor țărilor în curs de dezvoltare, fiindcă fiecare dintre acestea are particularități proprii, greu de sesizat uneori din înălțimile olimpice ale Washingtonului și din sălile cu aer condiționat ale organismului financiar internațional. Am dat ca exemplu diferențele existente între Mexic și Brazilia în ceea ce privește impozitul pe profit, arătând că impozitul pe venit aplicat în Mexic, în condițiile eșecului înregistrat de aplicarea impozitului pe profit în acea țară, nu ar putea fi aplicat în Brazilia, unde respectivul impozit este cel mai bine elaborat din întregul sistem, nefiind necesară complementaritatea fiscală, ci numai perfecționarea lui. Spre uimirea tuturor celor prezenți, Vito Tanzi a fost de acord cu mine, declarând că, în momentul de față, Fondul își recunoaște limitele și caută tot mai mult să se rezume la a acorda sprijin în elaborarea politicilor monetare, pe baza unor principii care trebuie stabilite ținând seama de particularitățile fiecărei țări.

Cert este că Fondul Monetar Internațional nu a reușit să impună stabilitatea monetară dorită. În Uniunea Europeană această stabilitate este impusă mai degrabă prin acordurile comunitare, în special prin Tratatul de la Maastricht, decât prin amestecul Fondului. Datorită faptului că nu au nevoie de Fond, Statele Unite nici nu respectă indicațiile acestuia, fiind unul dintre cele mai indisciplinate state în ceea ce privește controlul deficitului public. Datoria americană, care reprezintă 70% din P.I.B., nu este deloc de natură să încânte Fondul. Datorită faptului că nu respectă recomandările Fondului, care nu au nici o influență asupra politicii lor, Statele Unite reprezintă un exemplu negativ.

Țara care, totuși, are nevoie de garația mondială oferită de F.M.I. – căci împrumuturile acordate de acesta sunt întotdeauna destul de mici – pentru a-și acoperi datoriile sau pentru a obține noi împrumuturi de pe piața financiară internațională este obligată să se supună reglementărilor teoretice vizând combaterea inflației și reducerea deficitului public cu scopul de a salva moneda.

Așadar, F.M.I. este un paznic destul de ineficient al monedelor naționale, exercitând o influență mai mică decât tratațele multiregionale. Cu toate acestea, după prima și cea de-a doua criză a petrolului – în care rolul F.M.I. față de țările în curs de dezvoltare a eșuat lamentabil în condițiile creșterii spectaculoase a prețului materiilor prime energetice, factor destabilizator, incorect apreciat de către acest organism – Fondul a reușit să-și redobândească, începând cu a doua jumătate a anilor '80, influența asupra țărilor mai puțin dezvoltate.

Marea problemă o constituie faptul că F.M.I. nu dispune de forța marilor puteri, nu intervine în comerțul internațional, nu elaborează politici de dezvoltare, nici nu controlează capitalul speculativ mondial, care poate destabiliza sistemul financiar internațional în situații de panică provocată de destabilizarea sistemului financiar al uneia dintre marile puteri.

La toate acestea se adaugă și faptul că F.M.I. nu controlează fondurile de pensii din întreaga lume, care reprezintă în prezent cea mai mare forță financiară pe plan mondial, ceea ce face ca prestația sa, deși considerabil îmbunătățită în ultimii ani, să lase mult de dorit. F.M.I. este mai degrabă un garant moral al unor „politici” naționale disciplinate decât unul dintre teoreticienii acestora. Nu e mai puțin adevărat că Mexicul, cel mai simpatic „datornic” internațional, obține întotdeauna garanții din partea Fondului, promițând să îi urmeze instrucțiunile, pe care nu le respectă niciodată. Dar nu uită niciodată să promită.

2.3. DECALAJELE REGIONALE: U.E., N.A.F.T.A. ȘI MERCOSUL

Spațiile economice naționale încep să se internaționalizeze. Începând cu Tratatul de la Roma⁴, un acord tarifar, dar mai sofisticat, care a constituit sâmburele formării Uniunii Europene în structura ei aproape federativă din prezent, statele au încercat să constituie spații multiregionale de autoprotecție și dezvoltare comună, pentru a nu fi depășite de cursul istoriei.

La puțin timp după acest Tratat, în 1961, în Uruguay, s-a constituit ALALC⁵, al cărei eșec răsunător s-a datorat eforturilor susținute ale fiecăreia dintre țările membre de a obține avantaje maxime pe seama celorlalte state semnatare, în dauna consolidării sistemului vamal preferențial. Acest lucru a făcut ca unele dintre statele membre, defavorizate la negocierile inițiale, să nu mai fie interesate de Tratatul de la Montevideo⁶. Deși același lucru se poate spune și despre ALADI⁷, aceasta s-a bucurat, totuși, de mai mult succes, marcând o etapă superioară în dezvoltarea relațiilor economice latino-americane.

Locul tratatelor latino-americane, încă în vigoare, dar cu rezultate mediocre, a fost luat de Mercosul⁸. Tratatul de la

⁴ Tratat semnat la 25 martie 1957 de 6 state europene (Belgia, Franța, R. F. Germania, Italia, Luxemburg și Olanda), prin care s-au pus bazele Comunității Economice Europene.

⁵ Asociația Latino-Americană a Liberului Schimb, reunind Argentina, Bolivia, Brazilia, Chile, Columbia, Ecuador, Mexic, Paraguay, Peru, Uruguay și Venezuela.

⁶ Tratat semnat la 12 august 1980 la Montevideo, în Uruguay, prin care s-au pus bazele Asociației Latino-Americane de Integrare (ALADI).

⁷ Organism economic regional interguvernamental creat în baza acordului semnat la Montevideo și care a înlocuit ALALC.

⁸ Comunitatea Economică a Statelor din America Latină, creată în urma Tratatului de la Asunción (Paraguay) la 26 martie 1991.

Asunción, care a pus bazele „pieței comune” constituite de Brazilia, Uruguay, Paraguay, Argentina și Chile, a reînviat speranța în revirimentul comerțului multiregional, care deocamdată se prezintă sub forma unei simple „uniuni vamale”.

Această piață acoperă 210 milioane de consumatori, dintre care 160 de milioane în Brazilia, 30 de milioane în Argentina și alte 20 de milioane în Uruguay, Paraguay și Chile. Dezechilibru evident, care creează probleme inerente unui asemenea organism, și care decurge și din incapacitatea de negociere a Ministerului de Externe brazilian, care, în auto-suficiența sa, refuză să colaboreze activ cu oamenii de afaceri, spre deosebire de celelalte țări membre care se folosesc cu abilitate de aceștia.

Cu alte cuvinte, dintre cei patru membri fondatori, Brazilia este cea care a negociat cel mai prost, fapt care a atras după sine necesitatea revizuirii unor clauze la unele capitole, cum ar fi regimul cotelor la importul de mașini, chiar din primul an de funcționare a asociației. De exemplu, Argentina impune restricții la importul de mașini braziliene, fără ca Brazilia să îi aplice un tratament similar.

În ciuda aparentului succes al acestui organism comunitar – căci acordul tarifar preferențial (uniunea vamală) este doar primul pas spre alte integrări vizând proprietatea industrială, sistemul fiscal unic, crearea de organe supra-regionale, cum ar fi Tribunalul Comunitar, asemănător celui de la Luxemburg –, este evident că mentalitatea care a dus la eșecul ALALC și al ALADI încă mai persistă la țările semnatare. Cele patru state mai mici, interesate de piața braziliană, nu oferă, în schimb, prea multe șanse produselor braziliene. Altfel spus, perspectiva lărgirii pieței pentru produsele braziliene ca rezultat al integrării este mai mică decât pentru celelalte trei țări. Astfel, într-un moment de recesiune acută, mecanismele de autoprotecție vor pune în pericol clauzele Tratatului, în pofida

problemelor juridice pe care asemenea încălcări le pot provoca la nivel internațional.

În ciuda dezvoltării energice, pe toate planurile, a Uniunii Europene, începe să devină tot mai evident că perioada de tranziție necesară pentru ca țările mai puțin dezvoltate să se poată adapta la concurența comunitară a fost insuficientă, nepermițându-le să-și ajusteze economia pentru a o face aptă pentru o concurență echilibrată. Portugalia, Spania și Grecia se confruntă deja cu probleme, cum ar fi scăderea producției de vinuri în Portugalia, impusă în 1994, pentru a permite și altor producători din comunitate să rămână pe piață.

Pe de altă parte Parlamentul European și Tribunalul de la Luxemburg stabilesc anumite norme pe care țările comunitare sunt obligate să le respecte – iar ultimele intrate în Uniunea Europeană nu au nici un cuvânt de spus în privința normelor deja adoptate –, ceea ce face ca, în chestiuni comunitare, autoritatea sistemului multiregional să prevaleze în fața autorității locale.

Este foarte adevărat că, datorită Uniunii Europene, Europa poate face față acum legilor liberului schimb de produse agricole, care a constituit timp de mai mulți ani subiect de negocieri în cadrul Rundei Uruguay⁹, datorită faptului că țările europene nu erau în măsură să facă față concurenței țărilor latino-americane și a Statelor Unite în acest domeniu. Dând dovadă de intransigență, nu au cedat decât când au obținut condiții similare în alte domenii în care se simțeau mai puternice. Astfel, comunitatea europeană a știut să valorifice avantajul unui P.I.B. comunitar apropiat de cel american. Din păcate, în Brazilia, ministrul Ciro Gomes a redus comisionul vamal pentru 13 000 de produse, fără a pretinde condiții simi-

⁹ A 8-a rundă de negocieri comerciale G.A.T.T., lansată în 1986 și începută efectiv în 1987.

lare, ceea ce a făcut extrem de dificile renegocierile atunci când s-a încercat mărirea acestuia.

În ultima vreme este tot mai evident că problemele legate de decalajele regionale existente în interiorul acestor spații comunitare sunt din ce în ce mai numeroase. Un exemplu în acest sens îl constituie criza mexicană de la sfârșitul anului 1994 și începutul anului 1995, care a demonstrat că, cel puțin deocamdată, N.A.F.T.A. nu reprezintă spațiul economic comunitar ideal pentru o țară în curs de dezvoltare.

Mai sunt multe de făcut pentru a transforma aceste spații multiregionale în instrumente de reală dezvoltare, și nu de producere a unor dispute și decalaje economice.

2.4. TRATATUL DE LA MAASTRICHT ȘI MONEDA CLASICĂ

Una dintre prevederile fundamentale ale Tratatului de la Maastricht se referă la crearea monedei europene unice și a unei Bănci Centrale Europene.

Modelul avut în vedere este cel al Bundesbank din Germania, care protejează mai degrabă moneda decât sistemul financiar. Acesta trebuie protejat de o Comisie Specială însărcinată cu supravegherea lui, niciodată de către organismul care veghează asupra monedei. Sarcina băncilor centrale ar trebui să fie numai protejarea monedei.

Academia Internațională de Drept și Economie, inspirându-se din Tratat și din sistemul german, a prezentat președinției republicii un proiect de lege vizând revizuirea sarcinilor Băncii Centrale, cu scopul de a face din aceasta exclusiv paznicul monedei, nu și al sistemului financiar din Brazilia. Acesta ar urma să fie supravegheat de către o Comisie a Sistemului Financiar, similară Comisiei Valorilor Mobiliare.

Bucurându-se de acceptul total al președintelui Itamar Franco, propunerea a fost îngropată undeva pe coridoarele

Băncii Centrale, deoarece scoaterea sistemului financiar din sfera de atribuții ale respectivei instituții i-ar fi conferit o mai mare autonomie în controlul asupra monedei, dar ar fi diminuat sensibil capacitatea băncii de a controla sistemul financiar. Și, deoarece sistemul financiar este un fel de „elefant alb” pentru Banca Centrală, aceasta își consumă cea mai mare parte a timpului cu controlul acestuia și nu cu controlul monedei. Rezultă de aici o serie întreagă de probleme nerezolvate, fapt dovedit și de criza survenită la Banca Brasileira¹⁰. În aceste circumstanțe, Banca Centrală este nevoită să intervină fie tehnic, fie politic, neavând nici independența, nici autonomia necesare pentru a controla moneda sau sistemul.

În Germania, unde sistemul funcționează impecabil, după cele două hiperinflații (1923 și 1948), Banca Centrală nu este decât un organ tehnic a cărui unică sarcină este să supravegheze moneda. Aceasta este menirea ei. În Brazilia, Banca Centrală e departe de a-și îndeplini sarcinile, în pofida succesului temporar al Planului Real¹¹.

Din păcate, obiectivul principal al Tratatului de la Maastricht, de a crea condițiile pentru introducerea unei monede unice europene reale, și nu doar teoretice, este o utopie, de al cărei succes mă îndoiesc. În primul rând deoarece stabilitatea monetară presupune stabilitatea bugetară și financiară a tuturor țărilor comunitare, iar aceasta depinde de povara birocrăției, de nivelul de dezvoltare, de nivelul taxelor și impozitelor și de ocuparea forței de muncă, variabile din ce în ce mai complexe în procesul de control asupra finanțelor publice din toate statele.

Elaborarea și aplicarea unei politici bugetare corecte, care să permită controlul deficitului public și al datoriei publice,

¹⁰ Criză a băncilor din Brazilia, care a dus la închiderea multora dintre ele și a generat o criză instituțională.

¹¹ Planul de stabilizare a monedei braziliene.

devine tot mai dificilă, mai ales în condițiile eșecului înregistrat de Statul Bunăstării Sociale¹², care afectează, în cele din urmă, finanțele tuturor statelor, fie ele dezvoltate sau nu.

Pe de altă parte creșterea datoriei publice în toate statele, care dă naștere unei crize de încredere datorită manevrelor abile ale guvernelor Grupului celor 7, este un factor care îngreunează crearea unei monede stabile și universale. Chiar și în Uniunea Europeană, unde moneda unică va fi adoptată în curând de câteva dintre statele cele mai dezvoltate, ea nu va fi în vigoare pe întreg spațiul Uniunii, și nici nu este sigur că va putea fi menținută la un nivel stabil în țările în care va fi introdusă, datorită problemelor specifice generate de instituțiile birocratice din aceste țări.

Trebuie menționat că stabilitatea monedei depinde de controlul asupra inflației, care stă la baza controlului deficitului public și al datoriei publice, parametri tot mai dificil de atins în circumstanțele actuale. De asemenea, la cel mai mic semn de dezechilibru în controlul bugetar, viteza de circulație a monedei tinde să crească, transformând ecuația lui Fischer¹³

$$P = \frac{MV}{T}$$

într-o realitate îngrijorătoare. În cazul în care cantitatea de monedă sau viteza de circulație a acesteia cresc, menținându-se stabil volumul tranzacțiilor, nivelul prețurilor tinde să crească, exercitând o presiune asupra inflației.

¹² Doctrină economică, sociologică și politică privitoare la particularitățile capitalismului contemporan, cunoscută și sub numele de doctrina „statului abundenței”, promovată de economistul american J. K. Galbraith („The Affluent Society”, 1958).

¹³ Irving Fischer (1867–1947), autor al ecuației schimburilor, în care M = masa numerarului în circulație, T = volumul tranzacțiilor, V = viteza de circulație a monedei și P = nivelul prețurilor.

În aceste condiții, pentru a menține stabilitatea unei monede multinaționale – și nu mă refer aici la D.S.T. (Drepturile Speciale de Tragere¹⁴), monedă internațională fictivă –, puterea de intervenție a organelor internaționale va trebui să fie din ce în ce mai mare, generând, în cadrul guvernelor sau țărilor în care respectiva monedă va fi adoptată, tensiuni direct proporționale cu dezechilibrele, care s-ar putea reflecta în răsturnări politice și sociale importante și chiar în prăbușirea unor instituții.

Problema universalizării monedei, chiar și în spații multiregionale mai reduse, mi se pare tot mai dificilă, datorită complexității actuale a condițiilor de integrare și a dificultăților pe care le pot atrage după sine nivelurile diferite ale inflației.

Nu cred în succesul unei monede unice, nici măcar în cadrul Uniunii Europene (ECU), și mă îndoiesc – doar dacă nu cumva se va crea un Stat Universal super-avansat – că acest lucru va fi posibil în secolul XXI, în ciuda progreselor spectaculoase pe care le-a făcut lumea la sfârșitul secolului XX.

2.5. PROPRIETATEA INTELECTUALĂ ȘI INFORMATICA

Războiul din Golf a fost condus cu telecomanda, departe de terenul de luptă, fără a-i lăsa vreo șansă de apărare lui Saddam Hussein, care nu dispunea de nici un sistem cât de cât mai modern pentru a face față avalanșei tehnologice care s-a abătut asupra Irakului.

Din ce în ce mai mult, statele se luptă pentru accesul la informație, pentru capacitatea de a o procesa cât mai rapid și pentru a o ține cât mai departe de potențialii concurenți. Lupta pentru protecția proprietății intelectuale a devenit un fapt co-

¹⁴ Instrument monetar internațional inedit, cu funcții limitate, servind în principal ca unitate de cont și de rezervă, creat de F.M.I. în 1967.

mun în dreptul internațional, fiind promovată de țările cu tehnologie avansată cu scopul de a se impune în fața celor care nu dețin așa ceva și se tem să nu fie dominate de cele care o dețin. Se aud tot mai des strigăte de protest împotriva acestei dominații, care, deși justă din punct de vedere strict juridic, căci cel care descoperă noi tehnologii are dreptul să le și folosească, face ca țările în curs de dezvoltare să fie dependente de forța intelectuală a marilor puteri.

Cine deține supremația în domeniul informației și al informaticii va domina și lumea în viitor, deoarece accesul la tot ceea ce este mai modern în lume va deveni o chestiune de timp – tot mai scurt, de la un an la altul. Acesta este motivul pentru care țările dezvoltate, care se consideră jandarmii lumii, domină celelalte națiuni.

Comisia pentru Energie Atomică, care obligă statele care posedă capacități energetice nucleare să se supună de două ori pe an unor controale internaționale, dintre care unul neanunțat în prealabil, în uzinele în care este prelucrat materialul radioactiv, nu aplică același regim și marilor puteri nucleare. Brazilia a trebuit să semneze tratatul de neproliferare a armelor nucleare la dorința marilor puteri, deși acestea nu sunt supuse controlului Comisiei și în ciuda dreptului pe care Franța și-l arogă de a face experimente nucleare nesocotind protestele opiniei publice mondiale. E adevărat că Franța s-a răzvrătit dintotdeauna împotriva acestui control internațional, îndepărtându-se de N.A.T.O. pe vremea generalului de Gaulle, și creându-și o *force de frappe* proprie, separată de marile puteri. Pe de altă parte Statele Unite, Marea Britanie și Rusia nu sunt supuse acestui control, o dovadă în plus că regulile sunt inechitabile, iar controlul exercitat de marile puteri asupra proprietății intelectuale este folosit de acestea pentru a domina celelalte țări. Evident că în cazul în care acestea s-ar revolta împotriva acestei dominații, exercitată prin intermediul unor legi care îi favorizează pe investitorii din statele puternice, ar

fi imediat supuse unor represalii pe plan internațional, ceea ce ar face și mai dificilă integrarea lor în rândul țărilor dezvoltate. Și atunci se pune întrebarea: care e calea cea mai convenabilă, acceptarea dependenței intelectuale pentru obținerea anumitor progrese, sau răzvrătirea și refuzul subordonării cu riscul unor progrese mai mici?

Viteza cu care se dezvoltă în prezent informatica ar putea duce la o reconfigurare a acestui cadru, dat fiind că proliferarea geniilor în domeniul informaticii (*hackers*) și liberul acces la informație sau „furtul” de informație vor duce la dezvoltarea unor secrete până acum inaccesibile, datorită faptului că reprezentau fie secrete de stat, fie informații confidentiale ale marilor companii.

Multă lume a aplaudat victoria celui mai mare șahist al timpurilor noastre, Kasparov, împotriva unui calculator, cu scorul de 3 – 1 și două remize. Rezultatul m-a întristat profund. Nu știu când se va mai naște un al doilea Kasparov, însă mașina pe care el a învins-o va putea fi multiplicată după bunul plac al fabricanților ei, și în versiuni din ce în ce mai performante. Cu alte cuvinte, calculatorul a învins geniul uman o dată și a reușit două remize. Calculatorul se poate perfecționa și mai mult în viitor. Când va mai apărea însă un nou Kasparov?

Geniile umane capabile de a produce genii robotizate sunt din ce în ce mai numeroase. În prezent orice copil de cinci sau șase ani se descurcă la calculator cu o ușurință mult mai mare decât adulții din generația mea, dintre care mulți nu mai au nici chef, nici răbdarea de a ține pasul cu era informaticii.

Și în momentul în care geniile umane, tot mai numeroase, vor crea genii robotizate cu capacități creatoare, sistemele de protecție nu vor mai fi absolut sigure și lumea va intra într-o nouă epocă de îndoieli, de incertitudini și de spectaculoase victorii și eșecuri.

Puterea distructivă concentrată în mâinile unui grup de genii va fi fantastică, iar națiunile vor fi nevoite să exercite un

control cât mai eficient asupra acestora, încercând să reducă posibilele intruziuni și să se folosească de aptitudinile lor pentru a se dezvolta.

Un lucru cert este că accesul la proprietatea intelectuală va fi tot mai larg și mai ușor, iar garanțiile de azi ar putea să nu mai fie suficiente mâine.

2.6. ORGANISMELE DE FINANȚARE INTERNAȚIONALĂ

Intrată într-un proces accelerat de schimbare după al doilea război mondial, comunitatea internațională a simțit nevoia de a crea organisme de finanțare internațională capabile să permită dezvoltarea susținută a națiunilor.

Mi-aduc aminte de discuția pe care am avut-o cu președintele Consiliului de Miniștri din Portugalia, profesorul Oliveira Salazar, în care mi-a povestit despre întâlnirea pe care o avusese cu președintele Truman pentru a discuta despre prezența americană în baza militară din Azore. Mi-a povestit că președintele Truman, imediat după al doilea război mondial, dând dovadă de un optimism impropriu șefului de stat al celei mai puternice țări din lume, îl asigurase că, datorită ajutorului financiar american economia Europei avea să fie repusă pe picioare, și, datorită acestei redresări și recunoștinței de care aveau să dea dovadă europenii față de planul Marshall, stilul de viață american urma să se răspândească în întreaga lume și o nouă *pax romana*, mai durabilă însă, avea să domnească pe glob în următoarele secole. Salazar i-a replicat președintelui american că, pe de o parte, americanii nu aveau bani suficienți pentru a repune economia mondială pe picioare, și pe de altă parte nu trebuiau să se aștepte la recunoștință din partea europenilor pentru Planul Marshall, deoarece, în momentul în care acesta ar fi dat, în sfârșit, roade, europenii și-ar fi atribuit lor înșile succesul redresării, și nu banilor americani.

Salazar îmi relatează toate acestea în decembrie 1964, concluzionând, cu un zâmbet și în stilul lui caracteristic de a vorbi, concis și calm, că timpul i-a dat dreptate lui, și nu lui Truman.

Luând în considerare numai prima parte a afirmației lui Truman și a considerațiilor lui Salazar, organismele financiare internaționale, cum ar fi Banca Mondială, nu dispun de suficiente resurse pentru a putea soluționa problemele majore ale fiecărei țări, nici măcar pentru a putea rezolva o parte din problemele specifice diferitelor țări, motiv pentru care rolul său de echilibrare a economiilor regionale nu este în măsură să reducă tensiunile sociale.

Interesul acestor instituții față de dezvoltarea economică și recunoașterea ineficienței lor le-a determinat să intre chiar și în domenii care țin de sfera personală, ajungând să finanțeze direct proiecte de control al natalității în țările cu densitate demografică ridicată. Astfel, Banca Mondială a finanțat proiecte de sterilizare forțată, cum s-a întâmplat în cazul sprijinului pe care l-a acordat statului Maharastra din India, unde femeile care aveau doi copii și rămâneau din nou însărcinate erau obligate, prin lege, să avorteze, sub pedeapsa cu închisoarea. Nereușind să obțină rezultatele dorite în sfera dezvoltării economice, aceste instituții alegeau metoda imixtiunii în intimitatea și libertatea de a alege a oamenilor. La o dezbatere la care am participat în 1980, la Banca Mondială, în cadrul unui seminar realizat sub patronajul guvernului american, am întrebat dacă Banca Mondială ar avea curajul să sugereze un asemenea gen de intervenție unei țări ca S.U.A., fără să riște să fie supusă oprobriului național. Ba mai mult, am întrebat dacă în țara în care era apărută cu ardoare libertatea individuală era admisibilă o asemenea îngrădire a libertății, care să meargă până acolo încât să fie arestate, cu sprijin financiar din partea Băncii Mondiale, femeile care de bună-voie au ales să aibă

mai mulți copii. Specialiștii care participau la dezbateri nu au putut să dea nici un răspuns la aceste întrebări.

Adevărul este că organismele financiare sunt la fel de falimentare ca și restul instituțiilor internaționale, și nu s-a găsit încă o cale de a le revigora, dat fiind că orientarea economiei mondiale nu este stabilită nici de către O.N.U., nici de către aceste instituții, ci în cadrul întâlnirilor Grupului celor 7, unicul grup internațional cu reală putere de intervenție și ingerință. Cu toate acestea, G 7 pare incapabil să reacționeze în fața realității pe care a diagnosticat-o.

Întrebarea care se pune este în ce măsură aceste instituții vor avea putere în viitor, atâta timp cât nu o au în prezent?

Sunt convins că acest lucru este puțin probabil. Crearea unor grupuri de țări, cum ar fi Uniunea Europeană, Mercosul și N.A.F.T.A. slăbește puterea organismelor globalizatoare, lăsând căutarea soluțiilor internaționale la problemele economice și sociale în sarcina spațiilor geopolitice create în baza unor asemenea tratate.

Din păcate, visul creării unui organism internațional cu structură eterogenă, apărut după al doilea război mondial, este astăzi o utopie asemenea celei pe care au trăit-o țările lumii în momentul apariției Ligii Națiunilor, după primul război mondial. Numai că actualii lideri mondiali sau regionali se pricep atât de bine să mascheze această realitate, încât eșecul e mai puțin evident decât cel care a marcat destinul Ligii Națiunilor.

Este necesară o reevaluare urgentă a rolului acestor organisme, ca și al organelor reprezentative ale tuturor națiunilor. Problemele naționale și de integrare internațională necesită o redefinire a acestor organisme pentru a nu se ajunge la situații care să confirme inutilitatea lor, ceea ce ar provoca o neîncredere și mai mare și ar determina omenirea să se reîntoarcă la structurile arhaice ale secolului trecut sau ale începutului acestui secol.

3

GRUPURILE DE DISCONTINUITATE

3.1. GRUPURILE ETNICE

Istoria omenirii este istoria ciocnirilor dintre etnii. Acestea din urmă s-au constituit pe de o parte datorită condițiilor climatice și geologice, și pe de altă parte prin integrarea altor rase rezultate din schimbul reciproc dintre popoarele nomade și cele sedentare.

Începând cu civilizația din Neanderthal și până la cea din Cro-Magnon și de aici mai departe, până la civilizațiile moderne – cu o evoluție inconstantă, datorată nivelului dificultăților care au fost învinse de diferite curente migratoare și de către popoare sedentare care trăiau pe pământuri neprietenoase, cu climă aspră, și care necesitau creativitate pentru a putea supraviețui – a existat o permanentă ciocnire între culturi, forțe și idei de cele mai diferite tipuri, inclusiv de o rară sălbăcie, care fac din ființa umană o făptură teoretic pașnică, dar care nu a trăit niciodată în pace.

Ciocnirile dintre etnii au reprezentat una dintre primele forme importante de conflict. Au câștigat acele etnii care au dat ființe umane mai dotate și mai capabile de a le învinge pe cele mai primitive.

Ciocnirile dintre etnii erau, într-un fel, conflictele „rasiale” de pe vremea aceea. Altfel spus, în lipsa națiunilor, grupurile etnice care se confruntau își constituiau propria lor „națiune”, „statul” și „țara” lor.

Și cei 9000 de ani de istorie de după Ierihon nu au fost deloc altfel. Biblia amintește în repetate rânduri lupta evreilor împotriva a diferite rase. Chinezii, indienii, perșii, arienii, mongolii etc., sunt etnii care s-au aflat în permanent conflict,

uneori existând disensiuni chiar între grupuri aparținând aceleiași etnii.

Ciocnirile au continuat și în epoca marilor imperii. Între croați și sârbi existau neînțelegeri în Evul Mediu, după cum există și astăzi. Între arabi și arieni există neînțelegeri în prezent, după cum existau și după căderea Imperiului Roman.

Din Antichitate și până în vremurile noastre, turcii și arabii, evreii și arabii, perșii și arabii au fost într-un veșnic conflict, ca și europenii de origine ariană cu toate aceste popoare.

Divergențe rasiale au existat chiar și în țările care s-au consolidat în timpul Renașterii sau în cele care s-au unificat de-a lungul secolelor, inclusiv în Germania și în Italia în secolul XIX-lea; să ne amintim că maghiarii din Imperiul Austro-Ungar s-au separat, în plin secol XX, de populația germanică a Republicii Austriece, transformând cel mai mare imperiu al Europei în cea mai mică dintre țările Occidentului european. Cehoslovacii și toți locuitorii fostelor republici sovietice socialiste constituie popoare care se integrează greu, în funcție de etnia căreia îi aparțin, și același lucru se întâmplă și în țări ca Spania, unde catalanii și bascii continuă să militeze pentru independență pe criterii etnice.

Invaziile continue care au dus la căderea Imperiului Roman de Apus au dus la o confluență a diferitelor origini, care a dominat cei 1000 de ani de istorie europeană, marcați de tensiuni permanente și conflicte între grupuri aparținând uneia sau alteia dintre formațiunile rasiale.

Problemele persistă și astăzi. Nu există țară europeană, asiatică sau africană în care să nu se pună această problemă. Chiar și în țări teoretic mai stabile, cum ar fi S.U.A., conflictele etnice nu au dispărut între albi și negri, după cum nu au dispărut nici în Orientul Mijlociu între arabi și evrei, sau între turci și perși, demonstrând clar că, în această privință, evoluția tehnologică nu a însemnat și evoluție civilizatoare, generatoare de conviețuire pașnică între țări.

Caracterul acut și permanent al acestor fricțiuni, cu actele teroriste ce decurg de aici, din ce în ce mai sofisticate, marchează un moment de discontinuitate în rezolvarea problemelor mondiale care transcend structurile politice și juridice ale epocii actuale.

Conflictele etnice nu au luat sfârșit nici pe departe. Lumea întreagă plătește un preț dureros din cauza acelor grupuri care, nedispunând de altă forță, recurg la terorism ca formă de intimidare, generând o stare de perpetuă instabilitate în sistemele de securitate naționale sau internaționale și un risc crescut de amplificare a puterii lor de distrugere, datorită tehnologiei din ce în ce mai sofisticate. Mai cu seamă atunci când grupuri rasiale minoritare, din interese politice de altă natură, sfârșesc prin a se lăsa pradă altor interese sau altor națiuni care doresc să obțină indirect beneficii de pe urma unor asemenea acte.

Sunt convins că neputința guvernelor de a soluționa problemele etniilor în cadrul respectivelor națiuni provoacă din ce în ce mai multă tensiune și nesiguranță în lume, ceea ce atrage după sine riscul comiterii unor gesturi de intimidare, generatoare de panică crescândă.

Să ne imaginăm că anumite grupuri etnice care ar dispune de arme nucleare sau ar avea acces la armament chimic sau biologic s-ar hotărî să pună în practică planurile lor ucigașe împotriva omenirii. Ce s-ar întâmpla în acest caz depășește orice imaginație...

3.2. TRAFICUL DE DROGURI

Marele flagel al umanității, la sfârșitul secolului XX, este traficul de droguri. Comunități întregi trăiesc din rodul comerțului cu droguri, iar unele orașe sunt controlate mai mult de către traficanți decât de poliție. În Bolivia, șocul produs

economiei de încercarea unui guvern de a stopa producția de coca, de pe urma căreia trăiesc numeroși bolivieni, a fost atât de puternic, încât a dus la căderea guvernului.

Deși utilizarea plantei de coca poate fi folositoare în diferite domenii, producerea ei favorizează activitatea negustorilor de droguri, iar această deturnare de la scopurile ei firești alimentează rețelele traficului de droguri din întreaga lume.

Pe de altă parte, piața toxicomanilor este uriașă și în continuă expansiune. În S.U.A. și în Europa, principalele state consumatoare de droguri, programele de combatere s-au dovedit ineficiente, atâta timp cât aceste state nu au reușit să-și educe și să-și convingă populația să evite pericolul acestei euforii înșelătoare. Tentativa de a tăia răul comerțului cu droguri chiar de la rădăcină, atacând centrele de producție și filierele cunoscute, conform strategiei americane aplicate în întreaga lume, nu a avut succesul sperat. Și aceasta în ciuda sprijinului financiar internațional, prin care s-a încercat să se ajungă la creierile acțiunii mergând pe firul conturilor deschise de traficanți în băncile din întreaga lume. Spălarea banilor se face prin cele mai diverse mijloace, în general prin intermediul unor bănci din țări care nu intră în sfera de acțiune a controlului internațional, prin conturi deschise sub nume false, numere codificate, persoane juridice fictive și persoane fizice fără antecedente penale. În aceste condiții, în ciuda faptului că secretul bancar poate fi divulgat în asemenea situații, rezultatele nu au fost încurajatoare. Interesant este că sumele obținute din traficul de droguri și din spălarea banilor ajung să fie folosite pentru crearea de noi locuri de muncă și pentru deschiderea unor afaceri legale. Având în vedere răspândirea conturilor de acest gen în capitalele din întreaga lume, este greu de găsit o activitate care să nu fie finanțată sau la a cărei bază să nu fi stat fonduri „spălate” provenite din traficul de droguri.

Unul dintre militanții cei mai devotați cauzei sociale din Brazilia – Betinho¹ – a fost finanțat, în acțiunile sale sociale, de grupuri de traficanți de droguri din Rio de Janeiro. Acest lucru a ieșit la iveală abia în momentul în care câțiva vânzători de bilete de *bicho*² au fost arestați, conturile bancare le-au fost verificate și un seif a fost confiscat de poliție.

Lipsa credinței tinerilor în valori și falimentul instituției familiei – erodată de acțiunea nocivă a mass-media de compromitere permanentă a noțiunilor de fidelitate conjugală, de legătură matrimonială indisolubilă, de autoritate paternă, de combatere a avortului, de familie numeroasă – sunt factori care îi bulversează pe tineri și îi determină din ce în ce mai mult să caute senzații noi. Aceștia devin, astfel, pradă ușoară pentru comercianții de droguri, care, pentru a câștiga noi clienți, îi atrag pe tineri prin diverse mijloace și caută să-i transforme în dependenți de viciu.

La aceasta se adaugă promiscuitatea în care trăiesc copiii străzii, locuitorii din *favelas*³ și vagabonzii, care, odată căzuți pradă viciului, sunt în stare de orice pentru a obține resursele necesare procurării drogului care le e tot mai indispensabil. Astfel, rata criminalității și a violenței din marile orașe crește, în mare parte și datorită acestor nefericiți dependenți, care, conștienți de faptul că viciul nu le mai oferă nici o cale de întoarcere și de faptul că viața le e atât de scurtă, nu mai au nici un respect față de semenii lor, recurgând adesea la furturi și la asasinat pentru cele mai diverse motive. Din nefericire, pentru acești oameni guvernele nu au încă programe sociale viabile.

Evident, pe măsură ce grupurile de traficanți de droguri se înmulțesc, ca și numărul celor dependenți de droguri, în

¹ Sociolog brazilian, autor a numeroase opere de caritate în folosul celor săraci.

² Joc de noroc (ilegal) în Brazilia, asemănător loteriei.

³ Nume generic dat suburbiilor mizere din jurul marilor metropole braziliene, alcătuite din construcții adesea improvizate.

societate ia naștere un lanț îngrijorător de elemente destabilizatoare. Această destabilizare afectează, în cele din urmă, toate straturile sociale, într-o formă dramatică și imposibil de controlat.

Puterea financiară a celor care controlează comerțul cu droguri – și care este atât de mare încât se spune că celebrele carteli de la Medellin și Cali sau periferiile orașului Rio de Janeiro nu pot fi controlate nici de poliție, și nici de forțele armate din Columbia și, respectiv, Brazilia – generează o nouă și redutabilă putere, a corupției, care viciază până și puterea însărcinată să îi controleze pe traficanți, fiindcă tentația unor câștiguri facile îi determină pe unii polițiști să colaboreze cu delincvenții în loc să lupte împotriva lor, reducând astfel capacitatea de reacție a societății.

Alvin Toffler, în „Război și anti-război”, admite că în următorii ani grupuri de acest gen ar putea ajunge să dețină arme nucleare, ceea ce le va conferi o putere de șantaj extraordinară atunci când vor încerca, de pildă, să obțină eliberarea vreunui dintre șefii lor aflați în închisoare.

Un lucru cert este că în „șocul fără viitor”⁴ pe care îl prevăd, dintre diversele grupuri de discontinuitate, cele care acționează pe piața drogurilor ar putea deveni cele mai periculoase și mai perturbatoare elemente pentru pacea mondială.

3.3. DISENSIUNILE RELIGIOASE

Toate religiile superioare slujesc un Dumnezeu. Bunătatea Nesfârșită. Toynbee⁵ vede în ele resemnarea marilor civi-

⁴ Aluzie la cartea lui Alvin Toffler, „Șocul viitorului”.

⁵ Arnold Joseph Toynbee (1889–1975), istoric și sociolog englez. În principala sa lucrare, „Studiu asupra istoriei”, lansează o teorie ciclică a dezvoltării societății omenеști, conform căreia istoria omenirii ar fi o succesiune de civilizații independente unele de altele.

lizații, ajungând să considere că lumea modernă a luat naștere din ciocnirea creștinismului și a iudaismului, a brahmanismului și a islamismului.

În pofida bunătății nesfârșite a lui Dumnezeu, omul care îl venerază dă dovadă de o bunătate măsurată și de o nemăsurată cruzime, care îl face să se folosească de o violență inumană chiar și atunci când încearcă să apere întâietatea lui Dumnezeu pe Pământ.

Războaiele religioase au fost o prezență permanentă în istoria umanității. Împărații civilizațiilor din Orientul Apropiat au impus convertirea popoarelor cucerite – atunci când nu le-au trecut prin foc și sabie – la proprii lor zei. În India, războaiele religioase au fărâmițat țara de mii de ani, și o mai fac și astăzi, când prim-miniștrii sunt asasinați de secte fanatice. Socrate a fost condamnat la moarte fiindcă a fost considerat, în ciuda apărării sale pure, un corupător al tineretului și un profanator al zeilor Atenei. Creștinii au fost persecutați de către evrei și de către romani, iar Hristos a fost condamnat la moarte de către preoții evrei. Mahomed și adepții lui au declarat războiul sfânt împotriva necredincioșilor și în anul 711 Europa a fost invadată de musulmani, care nu au mai părăsit-o până în 1493, când a fost recucerită Granada.

Cruciadele pentru recucerirea Sfântului Mormânt au fost alte războaie care s-au prelungit timp de aproape trei secole, fără a pune la socoteală cruciadele contra albigenzilor⁶ menite să înăbușe erezia catarilor⁷.

⁶ Adepți ai unei secte rigoriste și antiecleziastice, cu centrul în orașul Albi din sudul Franței, reprimată sângeros de S. de Montfort (sec. 12 – înc. sec. 13).

⁷ Adepți ai unei secte creștine din Europa apuseană (sec. 11–14), înrudită cu bogomilismul, care respingeau ierarhia catolică și considerau proprietatea privată ca un păcat. Au fost nimiciți de biserica oficială și de seniorii feudali (sec. 13–14). În sudul Franței erau numiți „albigenzi”.

Însăși Inchiziția avea drept scop combaterea ereziei prin condamnări la moarte. Pe atunci, violența era privită de către toate popoarele și națiunile ca ceva atât de normal, încât ceea ce pe noi ne oripilează astăzi, în acea epocă nu șoca pe nimeni.

Chiar și astăzi problemele religioase duc la violență, în ciuda unei viziuni actuale mai umaniste, în care violența provoacă întotdeauna groază.

Șiitii lui Khomeini și soldații lui Saddam Hussein s-au înfruntat, în deceniul trecut, cu o rară violență, iar înlăturarea de la putere a șahului Iranului s-a datorat unei mișcări fundamentaliste de origine șiită.

Irlanda catolică și Anglia protestantă sunt în conflict, ca și palestinienii cu evreii, terorismul fiind instrumentul de presiune cel mai utilizat de către grupurile religioase minoritare.

Așadar, în numele Domnului s-au comis și se mai comit încă violențe de neînchipuit împotriva creației Creatorului, la baza căroră stau intoleranța și fanatismul de care lideri lipsiți de scrupule se folosesc adesea. Aceștia sunt departe de idealismul regelui Ludovic al Franței, sau al Sfântului Bernard⁸, care au încurajat cruciadele, canalizând spiritul războinic al vremii dinspre luptele fratricide dintre creștini, către recuperarea Sfântului Mormânt. Chiar și așa însă, cruciadele au fost incursiuni scăldate în mult sânge.

Adevărul este că omul nu a învățat nici din exemplele istoriei, nici din lecțiile Creatorului, încălcând, atât pe câmpul de bătălie cât și în actele de terorism, principiile fundamentale referitoare la iubirea aproapelui și la libertatea dată de către Dumnezeu oamenilor, chiar și pentru a-L nega.

⁸ Sfântul Bernard (1090–1153), călugăr francez. A fondat la Clairvaux, în Franța, o mănăstire care a devenit unul din centrele ordinului cistercian, importantă forță religioasă în Europa. A predicat în favoarea celei de-a doua cruciade.

Perpetuarea fanatismului înverșunat de-a lungul ultimelor milenii pune sub semnul îndoielii faptul că, într-o bună zi, omul va dobândi liniștea necesară pentru a nu se mai război în numele Domnului.

Cert este însă că cei care au participat la conflicte religioase sunt mai idealişti, mai fanatici și mai dificil de ținut sub control.

Sunt convins că perpetuarea dilemelor din trecut va duce și în continuare la războaie religioase cu grupări radicale, pentru care prea puțin contează destabilizarea instituțiilor dintr-o țară sau alta. Din păcate, facilitatea accesului la tehnologie face ca pericolul destabilizator pe care îl reprezintă aceste grupuri să fie mult mai mare decât în trecut.

Așadar, aceste grupuri nu pot fi controlate, iar incapacitatea guvernului israelian și a lui Arafat de a-i ține în frâu pe cei mai radicali dintre oamenii lor este o dovadă a afirmației mele.

Modul în care comunitatea internațională poate face față unor asemenea focare de discontinuitate reprezintă un alt subiect de analiză pentru liderii viitorului, în încercarea de a stabili ceea ce este de „nestabilizat”.

3.4. INTELECTUALII ȘI GENIILE INFORMATICII

Domeniul informaticii a devenit în ultima vreme o pepinieră de inteligențe creatoare. Ziarele din întreaga lume dedică spații largi informaticii, iar oamenii caută din ce în ce mai mult soluții la diverse probleme sau încearcă să obțină informații de ultimă oră cu ajutorul rețelelor virtuale (Internet și altele), sau prin sisteme mai personalizate de conectare la marile rețele.

Ca și șahul, informatica începe să dea naștere unor grupuri de specialiști, asemenea marilor maeștri ai sportului minții,

care schimbă între ei informații, sporind numărul geniilor (*hackers*).

Lumea a rămas uluită când, în câteva rânduri, doi sau trei tineri supradotați au pătruns în sistemele informatice ale unor instituții financiare, ale unor mari companii și chiar ale serviciilor secrete ale S.U.A., demonstrând fragilitatea sistemului de protecție a băncilor de date. În cadrul acestor grupuri de experți există și unii pentru care contează mai mult provocarea intelectuală decât etica profesională sau civică, și care, ca în orice sport, caută să-și depășească permanent recordul.

Pe măsură ce numărul acestor grupuri crește și geniile informaticii (*hackers*) se înmulțesc, lumea modernă, a cărei existență depinde de calculatoare, devine tot mai vulnerabilă.

Ceea ce diferențiază această categorie este faptul că poate nici unul dintre grupurile de discontinuitate menționate anterior nu dispune de o putere de distrugere la fel de mare. Iar în momentul în care membrii săi vor decide să transmită cunoștințele lor speciale altui grup de discontinuitate, cum ar fi fanaticii religioși, traficanții de droguri sau naționaliști, puterea acestora va crește considerabil, iar forța lor de distrugere a păcii va deveni ucigătoare. Grupurile care vor atrage *hackeri* răzvrățiți și care sunt capabili de a se transforma în mercenari sunt mai periculoase decât celelalte, care sunt animate de un anume ideal sau, dimpotrivă, de lipsa oricărui ideal. Acestea însă se folosesc de acea trăsătură cu totul specială care definește ființa umană, și anume inteligența. Pentru acești oameni, inteligența este valoarea cea mai de preț care trebuie cultivată, și care se situează deasupra celorlalte valori, apreciate de oamenii de rând.

Interesant este că nici măcar Confucius, una dintre inteligențele cele mai fascinante pe care le-a dat omenirea, nu a intuit puterea de distrugere a grupurilor instruite. Încercând să pună capăt divergențelor dintre regii chinezi și să ofere statului o clasă competentă, capabilă să-l guverneze, a format gru-

pul deținătorilor puterii sau aparatul administrativ central chinez. Confucius este tatăl birocrăției moderne.

Admirabilul filosof pleca de la principiul conform căruia cultura și știința sunt valori superioare aurului și puterii. După el, cel mai instruit și mai cultivat ar trebui să guverneze, deoarece țelurile sale sunt mai nobile decât cele ale celorlalți deținători ai puterii. Cu alte cuvinte, funcționarii ar sluji mai bine poporul decât politicienii, fiindcă țelul lor suprem este cunoașterea, și nu l-ar trăda pentru a se antrena în lupta meschină pentru putere și pentru aur, caracteristică politicienilor.

Dar rezultatul obținut a fost cel invers. Statul a ajuns să fie condus mai puțin de către guvernanți și mai mult de către funcționari, mult mai puternici de-acum, deoarece aceștia dețineau cunoștințe mai profunde și erau mai pricepuți, fără a se îndepărta însă prea mult de cultul puterii și al banului. Astfel, au ajuns să concureze cu guvernanții în ceea ce privește dorința de putere și de îmbogățire rapidă. Unii istorici consideră că epoca „Regatelor Combatante”⁹ din istoria Chinei a fost posibilă numai datorită puterii clasei conducătoare.

După cum spunea Montesquieu, odată ajuns la putere, omul nu mai e demn de încredere, motiv pentru care e necesar ca puterea să controleze puterea.

Un lucru e cert: aparatul administrativ nu a reprezentat niciodată o soluție la problemele de guvernare, după cum nici cunoașterea nu a constituit vreodată antidotul pentru dorința de putere și bogăție. Confucius a greșit, fiindcă a trăit cu mult înaintea lui Montesquieu, care nu a greșit, fiindcă a avut ocazia de a înțelege mai bine istoria, așa cum s-a derulat ea după constituirea aparatului administrativ central chinez.

⁹ Perioadă de haos, decadentă politică și economică în istoria Chinei, marcată de rivalități politice și luptă pentru putere, cuprinsă între 479–221 î.Hr.

Adevărul este că inteligența pusă în slujba informaticii și devenită adversara stabilității poate fi la fel de nocivă precum s-a dovedit a fi și crearea confucianistă a aparatului funcționăresc de stat în epoca respectivă. Iar grupurile care iau naștere astăzi pentru a descoperi noi soluții în domeniul informaticii pot devia foarte ușor de la calea inițială, transformându-se în grupuri de discontinuitate la fel de periculoase ca și celelalte, sau poate mult mai mult decât acestea.

3.5. GRUPURILE SOCIALE MARGINALIZATE

Societatea de la sfârșitul secolului XX produce un număr din ce în ce mai mare de grupuri de marginalizați, care își cunosc drepturile, știu, în linii mari, cam ce se petrece în lume, dar dispun de condiții de trai din ce în ce mai proaste. Aceste grupuri de marginalizați tind să se unească pentru a contesta ordinea în vigoare și se revoltă împotriva celor care duc un trai decent sau opulent într-o societate în care decalajele sociale sunt foarte mari.

Diferențele consistă în stilul de viață și în bunurile posedate, și nu în nivelul de cunoștințe asimilate, fiindcă în prezent un număr tot mai mare de oameni au acces la educație, la informație și la instruire prin intermediul unei game variate de cursuri, care include și alte tipuri în afara celor plătite sau la domiciliu, preferate de societățile prospere și de guverne.

Somerii care nu-și găsesc un loc de muncă, țăranii care nu au pământ, oamenii fără adăpost din marile orașe, indienii din America, emigranții veniți de pe continente mai puțin dezvoltate, locuitorii din Asia care trăiesc pe malurile râurilor, pe plaje sau în bărci, copiii străzii, toți aceștia constituie grupuri de marginalizați contestatari, care își creează propria economie de subzistență, dar care sunt conștienți de faptul că

există o gravă nedreptate socială în structura națiunilor și, în cadrul acestora, în structura „castelor” sociale.

Egalitate, fraternitate, libertate, cele trei idealuri ale revoluției franceze, care au dus la una dintre cele mai mari băi de sânge din istorie (Epoca Terorii¹⁰), au fost, în perspectiva lui Kant, niște principii care i-au depășit pe inițiatorii lor, care, datorită unei viziuni înguste și meschine, au fost incapabili să anticipeze impactul acestor idei asupra viitorului națiunilor. Cu toate acestea, cele trei principii continuă să reprezinte un ideal de neatins pentru majoritatea cetățenilor lumii, dat fiind că dezechilibrul organic tinde să se accentueze datorită factorilor menționați în capitolul 2 al acestei lucrări.

Marginalizații din trecut nu aveau o perspectivă de ansamblu asupra lumii, nici cultura, educația și cunoștințele necesare pentru a pune în mișcare acțiuni contestatate mai violente, cu excepția problemei industriale în secolul trecut.

Marii romancieri ai secolului trecut, care au reflectat în scrierile lor viața celor de la periferia societății (Dickens și Zola), descriu mai cu seamă stilul de viață al celor defavorizați și mai puțin latura lor contestatară, care pe acea vreme era destul de slabă și se manifesta cu precădere în formarea de *trade unions*¹¹, văzute ca mijloc de autoapărare.

Chiar și Franța, teren în permanență favorabil marilor revoluții sociale și ideologice (Revoluția franceză și mișcările populare de la mijlocul secolului XIX), a fost mai degrabă un model de referință decât generator de mișcări similare în restul Europei și în S.U.A.

În secolul XX – și mai cu seamă la sfârșitul secolului XX – problema se pune cu totul altfel. Cei marginalizați nu mai sunt

¹⁰ Moment culminant al revoluției franceze, în care a fost instaurată dictatura iacobină (septembrie 1793 – iulie 1794), cunoscută sub numele de „teroarea iacobină”.

¹¹ Sindicate (lb. engl).

resemnați în fața destinului lor, iar libertatea tot mai mare a presei și a partidelor politice arată clar puterea lor de influență, capacitatea lor de a exercita presiuni și de a provoca revoltă împotriva ordinii existente, în căutarea unui ceva al lor propriu, de care nu au avut parte niciodată de la împărțirea avuției sociale. O împărțire justă este imposibil de făcut în condițiile concurenței crescânde între națiuni, între marile holdinguri ale diferitelor țări, între cei care dețin controlul asupra banilor și a investițiilor. Aceștia din urmă sunt tot mai puțin guvernele și tot mai mult investitorii de pe piețele de capital și cele financiare, răspândiți în întreaga lume, în paradisuri fiscale, și care devin marii creditori ai tuturor guvernelor.

Altfel spus, la ora actuală, în întreaga lume, instituții financiare cum ar fi fondurile de pensii sunt mai puternice decât orice guvern, inclusiv cel al Statelor Unite, datorită mobilității lor de a transfera investițiile oriunde pe glob, mobilitate pe care nici un alt guvern – prizonier al propriului buget – nu o are.

Chiar și crearea de noi piețe, care, teoretic, ar permite re-integrarea marginalizaților într-o societate structurată, nu este realizabilă pe termen scurt, datorită faptului că cererea depășește în continuare cu mult capacitatea mondială de producție de bunuri și servicii. În acest fel, cu sau fără clasa celor defavorizați, investitorii știu că, cel puțin pentru câteva zeci de ani, au o piață de desfacere suficient de mare reprezentată de restul societății „favorizate”.

Faptul că defavorizații societății secolului XX sunt conștienți de inegalitățile sociale, de diferențele de stare materială și de oportunități, ca și de imposibilitatea, în actualul sistem juridic, de a reduce aceste inegalități, îi face să nu mai aibă respect față de ordinea socială, pe care o consideră nedreaptă, și, în consecință, să o conteste prin toate mijloacele, inclusiv cele violente.

Dintre toate grupurile de discontinuitate, grupul din ce în ce mai numeros al marginalizaților ar putea cauza cele mai mari probleme ordinii instituționale viitoare din toate țările, datorită faptului că aceștia nu recunosc ordinea socială nedreaptă, speranțele lor de îmbunătățire a vieții sunt minime, iar sentimentul de revoltă crește pe măsură ce devin tot mai conștienți de inegalitățile sociale.

3.5. GRUPĂRILE POLITICE RADICALE

Decalajele existente în politica mondială, menținerea războaielor regionale – în războaiele regionale din întreaga lume, după cel de-al doilea război mondial, au murit mai mulți oameni decât de-a lungul întregului conflict, între 1939 și 1945 –, inegalitățile sociale și decalajele de dezvoltare, într-o lume care numără deja două sute de țări libere într-un spațiu geografic absolut neschimbat de la începuturile civilizației atestate de istorie, toate aceste elemente nu puteau să nu genereze radicalism politic și să nu dea naștere unor grupări care să conteste guvernele în fiecare țară. Și nu mă refer aici la gluma care circulă pe seama temperamentului spaniol, rezumată astfel: „Hay gobierno? Yo soy contra”¹². Însă cea mai mare parte a grupărilor radicale, reprezentând ambiții personale și/sau diverse interese, preferă să nege în loc să caute soluții, să distrugă în loc să construiască, să atace în loc să împace.

Și numărul acestor grupări este în creștere. Pe măsură ce numărul lor crește, crește și puterea lor, în timp ce obiectivele devin tot mai mici. Subiect al contestărilor sunt în general obiectivele cu caracter populist, de multe ori justificate, cum ar fi lupta împotriva corupției.

Nu îi includ printre aceste grupări și pe ecologiști – deși au ajuns să aibă chiar și reprezentanți în unele parlamente –

¹² „Avem guvern ? Eu sunt împotriva” (Ib. sp.).

fiindcă lupta lor, deși radicală, nu este violentă, iar idealurile lor sunt clare și generoase.

Din punct de vedere economic, țelurile lor pot fi lipsite de viabilitate, dar aceste grupuri nu duc lipsă de un oarecare idealism.

Grupările politice radicale, care nu cred decât în puterea forței și care se pretează la diferite forme de presiune, inclusiv grupările teroriste, reprezintă alte forme de discontinuitate al căror număr tinde să crească pe măsură ce problemele omenirii se conturează tot mai precis, iar rezolvarea lor nu mai suportă amânare.

Teoretic, radicalismul apare datorită imposibilității de obținere a unor rezultate favorabile în disputele electorale, existând impresia că cei care câștigă alegerile sunt mai puțin competenți, mai puțin idealisti sau că își urmăresc numai propriile interese. Ideea că puterea nu poate fi obținută prin mijloace normale face ca destabilizarea să fie considerată unicul mod de atingere a scopurilor.

Pe de altă parte, cazurile precedente în care grupări minoritare au pus mâna pe putere, profitând de slăbiciunea sistemului anterior, așa cum s-a întâmplat în Cuba, încurajează asemenea tentative radicale de destabilizare. Interesant este faptul că mișcarea populară a lui Fidel Castro a avut drept obiectiv înlăturarea dictaturii lui Fulgencio Batista¹³ și instaurarea democrației. Cu toate acestea, a înlocuit dictatura răsturnată cu cea mai lungă, mai violentă și mai absurdă tiranie a secolului XX, care continuă și astăzi, fără să se întrevadă vreo speranță de deschidere democratică.

Aceste precedente victorioase alimentează speranțele celor care se simt frustrați de prezent, și care găsesc întotdeauna

¹³ Fulgencio Batista (1901–1973), general și om politic cubanez. Președinte al țării (1940–1944; 1952–1958). A instituit o dictatură personală. A fost înlăturat de insurecția condusă de Fidel Castro.

mercenari dispuși să colaboreze cu asemenea grupări. „Sendero Luminoso”¹⁴ din Peru reprezintă exemplul cel mai actual.

Încercările de reprimare a acestor mișcări radicale nu au fost întotdeauna încununate de succes. În Peru a fost nevoie de o dictatură pentru a diminua puterea grupării „Sendero Luminoso”, ceea ce e oarecum trist, fiindcă mișcarea lui Fujimori a demonstrat fragilitatea democrației peruane.

Dezordinea provocată de asemenea grupări obligă de multe ori statul ca, în loc să garanteze libertatea, să caute să garanteze ordinea, cu prețul libertății. O dilemă hegeliană extrem de actuală.

Chiar și în regimurile democratice pot exista grupări radicale, aparent dispuse să lupte pentru putere conform regulilor democratice, dar care, la un moment dat, își scot la iveală latura radicală, grupuri care își construiesc platforma ideologică în exclusivitate pe negare și care se alimentează permanent din ură.

Sunt din ce în ce mai convins că, pe măsură ce statul modern eșuează în încercarea sa de a stabili relațiile sociale, crește forța grupărilor radicale, care se profilează în viitor ca principalele elemente destabilizatoare ale unei societăți care abia acum – și nu la vremea la care Drucker a scris „Epoca discontinuității”¹⁵ – începe efectiv să se destrame.

¹⁴ „Căderea luminoasă” (lb. sp.), mișcare de extremă stânga cristalizată în Peru în anii '70.

¹⁵ „The Age of Discontinuity: Guidelines to our Changing Society”.

4

PIERDEREA VALORILOR

4.1. PIERDEREA CREDINȚEI ELITELOR ÎN VALORI (DUMNEZEU, PATRIA ȘI FAMILIA)

În pragul noului secol, umanitatea, aproape în ansamblul ei, a pierdut noțiunea marilor valori care au dat sens societăților anterioare și care garantau, cu mijloace mult mai reduse, o mai mare stabilitate. S-a pierdut noțiunea de Dumnezeu, de Patrie și de Familie.

Descoperirea vieții și a oportunităților cunoașterii, facilitățile oferite de informație și libertatea de atitudine, pe de o parte, și egocentrismul și dorința de auto-afirmare, pe de altă parte, l-au determinat pe om ca la sfârșitul secolului XX să uite valorile care se suprapun peste propriile sale ambiții.

Octávio Frias Filho scria într-un articol din ziarul său, intitulat „Cui îi e frică de neoliberalism”, că, în momentul în care omul s-a eliberat de lanțurile trecutului și a putut avea acces la fericire, a devenit și mai nefericit decât în societatea de dinainte, în care se dedica familiei, slujbei, lui Dumnezeu și patriei. Concluzia era că omul acela din trecut care, după părerea autorului, nu știa ce înseamnă fericirea, era de fapt fericit, în timp ce astăzi, când are tot ceea ce îi trebuie pentru a fi fericit, este nefericit.

Sunt absolut convins că omul de demult știa ce înseamnă fericirea, deoarece o găsea în lucruri pentru care merita să lupte, în timp ce omul din zilele noastre, refuzând să se întoarcă spre lume și închizându-se în sine însuși și în propriul său egoism, nu știe să profite de cuceririle secolului în care trăiește.

Pe vremuri, omul se confrunta cu împrejurări și realități care îl transcendeau. Avea mai puține resurse, cu toate acestea nu mai puține convingeri. Omul de astăzi, care acces la orice și care are un nivel de viață mult mai înalt decât în trecut, s-a prăbușit în el însuși și în propria sa nevoie de auto-realizare, pierzând dimensiunea eliberatoare a valorilor și înlocuindu-le cu tortura egoismului care îl îndepărtează de tot și de toate și care îl face să nu suporte nici succesul, din pricina blazării pe care o provoacă, și nici insuccesul, datorită frustrării pe care o induce.

Pe de altă parte, pierderea credinței în Dumnezeu – umanitatea se reîntoarce la păgânism –, pierderea credinței în Patrie, pe care o confundă cu guvernării pe care nu-i admiră, și dezinteresul față de familie, înlocuită cu plăcerea sexuală facilă alături de teama de a-și asuma responsabilități, au provocat în omul modern un gol imens, pe care încearcă să-l umple cu o agitație excesivă și cu teorii extravagante, însă aproape întotdeauna fără conținut deontologic.

Însă pierderea valorilor fundamentale dă roade nedorite, cum ar fi violența, instabilitatea, libertinajul sexual, lipsa de onestitate profesională, corupția, nevoia de droguri, succesele rapide, disprețul față de drepturile celorlalți și o serie întreagă de elemente distrugătoare, nocive, care erodează, care împiedică reorganizarea societății și a statului într-o formă stabilă.

La toate acestea se adaugă mișcările promovate de minoritățile active și din ce în ce mai agresive, cum ar fi cele care luptă pentru legalizarea crimei intra-uterine, susținând dreptul femeii de a-și ucide pruncul încă din pântec pentru a putea practica actul sexual iresponsabil; sau cei care sprijină eutanasia, cu scopul de a lua viața handicapaților, a bătrânilor, a bolnavilor și a celor fără speranță, o modalitate feroce de a determina scăderea populației; sau cei care militează pentru sterilizarea în masă, pentru controlul natalității și pentru dreptul la sinucidere, într-un fel de întoarcere la lumea primitivă,

în care nu aveau dreptul să trăiască decât oamenii perfect adaptați din punct de vedere fizic la dificultățile existenței.

Pierderea valorilor duce, pe de altă parte, în mod constant, la depresie după fiecare încercare eșuată, deoarece omul nu are de unde să-și ia forța de a relua lupta, ceea ce-l predispune din punct de vedere biologic la boli incurabile și la moarte.

Pierderea valorilor duce, în ultimă instanță, la distrugerea unei caracteristici care contribuie la consolidarea societăților, și anume solidaritatea. Omul e din ce în ce mai puțin solidar, iar națiunile se lasă și ele pradă acestui egoism, mai cu seamă cele foarte dezvoltate, care își închid granițele pentru cetățenii țărilor mai puțin dezvoltate, în baza teoriei conform căreia celor puternici le revine propria lor forță, iar celor slabi propria lor slăbiciune, după cum susținea Calicles în dialogul „Gorgias” de Platon.

În fine, pierderea valorilor afectează viitorul, deoarece, în lipsa lor, omul nu mai e interesat decât să trăiască în prezent, nemaipăsându-i de generațiile viitoare. *Après moi le déluge*¹. Cu alte cuvinte, pierderea valorilor duce la o viață trăită nebuनेste în prezent, nefericită și fără perspective în viitor; acesta este, poate, cel mai îngrijorător dintre toți factorii de discontinuitate ai zilei de mâine.

4.2. EFORTURILE DE REALIZARE PERSONALĂ ȘI COMPETIȚIA

Omul secolului XX/XXI trebuie tot mai mult să înțeleagă că solidaritatea adevărată aproape că nu mai există, deși se teoretizează mult pe marginea solidarității umane. Singur în fața propriului său destin, omul încearcă să se mobilizeze și să se pregătească tot mai bine pentru înfruntările vieții. Nu mai există structurile care înainte îi asigurau liniștea. Nu mai

¹ „După mine, potopul” (lb. fr.).

există siguranța locului de muncă și, oricât de mult s-ar pregăti, omul secolului XX/XXI nu știe cu certitudine decât că se pregătește pentru a nu fi complet doborât. Nu mai există deloc stabilitate și unica speranță care îi rămâne se află în el însuși, și, din această cauză, și în ciuda tuturor presiunilor la care este supus, luptă fără răgaz, până la moarte, pentru a supraviețui.

Locul de muncă nu îi mai oferă nici o siguranță, căci omul a fost înlocuit încetul cu încetul de mașini. Longevitatea face ca statul să nu mai poată garanta nici măcar o pensie decentă pentru cei bătrâni, iar concurența dintre firme și cea dintre indivizi face condițiile de lucru din ce în ce mai degradante.

În zilele noastre, încă de la naștere, ființa umană e pregătită să se transforme într-un luptător pentru supraviețuire. Cu alte cuvinte, se află într-o situație similară cu gladiatorii Imperiului Roman: verdictul reprezentat de degetul îndreptat în jos de către societatea care îl condamnă la ostracizare și la șomaj depinde în bună măsură de capacitatea sa de a o mulțumi pe aceasta. În cazul în care o mulțumește datorită faptului că este competent – sau lingușitor sau malițios –, atunci degetul îndreptat în sus îi asigură supraviețuirea. Dacă nu va câștiga războiul competiției și va fi învins, societatea îi va rezerva calea marginalizării.

Din punct de vedere psihologic, o astfel de provocare face ca ființa umană să fie tot mai aspră. Asprimea ei este mult mai mare decât cea a omului din Evul Mediu, de exemplu, care ucidea, viola și accepta violența ca pe un lucru firesc pentru acea epocă. Violența omului medieval era însă numai fizică, nu și psihică. E destul să amintim că credința în valorile superioare era cu mult mai puternică, într-atât încât unele războaie nu au avut la bază numai interese politice sau economice, ci și puterea convingerii în justetea acțiunii, așa cum s-a întâmplat în cazul cruciadelor sau al eliberării Spaniei de sub dominația maură.

Omul secolului XX/XXI își guvernează destinul, prin propria voință, în lipsa valorilor, fiind mai puțin violent din punct de vedere fizic dar mai agresiv față de psihicul celorlalți. Nu mai ucide, nici nu mai torturează, așa cum făceau până și reprezentanții bisericii în Evul Mediu, în procesele Inchiziției, dar distruge încrederea în sine a celorlalți, le ucide personalitatea, îi reduce pe cei mai puțin rezistenți la condiția de zdrențe umane, le diminuează capacitatea intelectuală necesară pentru a înfrunta cele mai noi și mai dificile provocări ale vieții.

Cu alte cuvinte, omul Evului Mediu își rezolva problemele ucigându-și dușmanul, pe care îl respecta totuși, în violența sa. Câți regi învinși în bătălii nu au fost la un pas de a fi uciși, pentru a fi în cele din urmă lăsați în viață și făcuți prizonieri în semn de respect față de vitejia lor! Probabil că Sfântul Ludovic al Capucinilor reprezintă exemplul cel mai fidel de respect față de dușmanii de valoare.

Omul zilelor noastre nu mai ucide. El își distruge adversarul. În lupta concurenței și în efortul său de auto-realizare, omul zilelor noastre își transformă adversarul, în urma înfrângerii, într-un zombi, într-un mort-viu, față de care societatea nu mai are nici un pic de respect.

Acesta ori se vede complet anihilat, ori se vede obligat să găsească compensații pentru lipsa de șanse alături de grupuri de nemulțumiți sau de turbulenți.

Violența psihică este mult mai puternică, mult mai gravă și mai distrugătoare decât cea fizică, deoarece aceasta poate frânge trupul, dar nu și spiritul și sufletul.

Pe de altă parte, omul zilelor noastre îl transformă pe cel învins într-un sclav. Dar nu într-un sclav instituțional, în sensul sclaviei care a existat deja în istorie, și care, de cele mai multe ori, respecta demnitatea personală. Câți sclavi, în epoca Imperiului Roman, n-au fost tutorii elitei stăpânilor lumii! Timp de secole, marii maeștrii ai tineretului roman au prove-

nit din populațiile învinse și înrobite. La fel s-a întâmplat și în cazul popoarelor barbare.

Sclavul modern nu are statut legal de sclav, dar în realitate e mai sclav decât sclavul din Antichitate. E un supus care valorează mai puțin decât o mașinărie bună, și, prin urmare, se bucură de mai puțin respect decât aceasta.

Pe de altă parte, învingătorul e o ființă superioară. La concursuri, în întreprinderi, în activitățile academice și culturale, învingătorul e întotdeauna stăpân, iar învinsul – rob, al cărui spirit e ingenuncheat și care poate supraviețui numai renunțând la „drepturile” sale și la „demnitatea” sa.

Și cum, în general, omul zilelor noastre nu mai are valori pe care să se bazeze și din care să poată renaște, atunci când este înfrânt în lupta dură pentru supraviețuire nu mai are parte nici de consolare, nici de respect și nici de speranța de a o lua de la capăt. Bazându-se în lupta sa doar pe sine însuși și nu pe idealuri, odată înfrânt nu-i mai rămâne nimic și devine un simplu sclav, fără respect de sine, din ce în ce mai puțin folositor pe măsură ce mașinile îi iau locul și îi alterează esența umană.

4.3. MARGINALIZAREA INCOMPETENȚILOR

În Statul Bunăstării Sociale, marginalizarea incompetențelor nu este dramatică. Statul le oferă ajutor de șomaj și le asigură o pensie relativ liniștită. În Statele Socialiste, în care cei competenți inspiră teamă, fiindcă ei sunt întotdeauna cei care contestă cu cea mai mare vehemență regimul –, această marginalizare e chiar dorită. Competenții și incompetenții sunt tratați de către stat în același mod, primii fiind folosiți în științele exacte – și adesea persecutați dacă specialitatea lor sunt științele sociale –, cei din urmă primind ajutor din partea

Statului pentru a nu deranja, bucurându-se de o minimă siguranță a locului de muncă și a faptului că statul îi va ajuta mereu.

„1984” de Orwell face un portret fidel al Statului Socialist în forma sa cea mai avansată, în care Marele Frate este stăpân peste toate, inclusiv peste gândirea societății, căreia îi este interzis să judece singură sau să aspire la fericiri mic-burgeze, cum ar fi o cameră pentru ca doi amănți să-și poată împlini iubirea, care nu se poate concretiza într-o căsătorie, fiindcă și procrearea este controlată din motive de siguranță națională.

În Statul Socialist, lupta pentru putere își găsește o rezolvare foarte simplă: cine câștigă rămâne la putere, iar cine pierde este pur și simplu ucis sau închis.

În Uniunea Sovietică Stalin i-a urmat lui Lenin, care l-a ucis pe Troțki, și a fost înlocuit de Beria și de Malenkov, îndepărtați brutal, și de Hrușciov, ai cărui simpatizanți au fost prigonți de Brejnev. Acesta, la rândul lui, a avut succesori care au fost prigonți de cei ce le-au urmat până la Gorbaciov, care nu a fost și el ucis sau compromis numai datorită faptului că a survenit căderea Zidului Berlinului.

În Cuba și în China se știe că cine se opune regimului are viață scurtă, sau viață lungă – dar în închisoare. De aceea, celor care luptă pentru putere nu le rămâne decât o singură ipoteză: să învingă, fiindcă înfrângerea e întotdeauna fatală.

În orice caz, inerția celor complet marginalizați este mai mică în regimurile socialiste, dar situația „competenților” marginalizați e și mai tristă, datorită faptului că sistemul nu le lasă altă opțiune decât cea de a nu gândi, fiindcă gândește Statul pentru ei, de a nu protesta pentru a nu ajunge la închisoare și de a nu dori să acceadă, fiindcă pentru liber-cugetători nu există loc.

Din această cauză economia țărilor socialiste este falimentară, concurența este inexistentă iar progresul se înregis-

trează numai în domeniul militar, și se rezumă strict la crearea de tehnică de luptă sofisticată și la perfecționarea aparatului represiv.

Mi-amintesc de o prelegere pe care am ținut-o în Germania, la Bonn, și de cina pe care organizatorii au oferit-o după aceea tuturor participanților. La masa mea stătea un profesor din Germania de Est, care, de emoție, evocând episodul căderii Zidului Berlinului, nu și-a mai putut reține lacrimile. Cu toate acestea ne-a spus că, deși nu visaseră niciodată la destrămarea imperiului sovietic, și deși se simțeau liberi, cei mai mulți dintre germani, mai ales cei trecuți de 40 de ani, se simțeau dezorientați, datorită faptului că statul încetase să mai gândească pentru ei, iar ei realizaseră că nu erau pregătiți pentru a înfrunta concurența acerbă a lumii occidentale. Soția mea a fost extrem de impresionată de această mărturie.

Cu toate acestea Statul Bunăstării Sociale a eșuat, iar substitutul acestuia încă nu a fost găsit. Statul e din ce în ce mai puțin pregătit să sprijine cohorta din ce în ce mai numeroasă a marginalizaților. De asemenea, Statul trebuie să reducă tot mai mult sprijinul pe care l-a dat în trecut, pentru a putea supraviețui ca instituție. Numărul marginalizaților pe care ne-marginalizații trebuie să-i întrețină prin intermediul Statului crește de la un an la altul, dezechilibrând bugetele publice, cu efecte negative asupra monedei, a dezvoltării economice și a inflației.

Încercarea de a reduce, pe plan mondial, drepturile marginalizaților întreținuți de stat provoacă, pe de altă parte, revolta acestora; să ne amintim că greva generală din Franța de la sfârșitul anului 1994 a avut la bază intenția guvernului de a reduce drepturilor pensionarilor.

Marginalizații de astăzi se simt mult mai nesiguri decât cei de ieri, chiar și în statele dezvoltate, iar cei de mâine se vor simți și mai nesiguri dacă statul va continua să reprezinte

doar o unealtă în slujba celor care au ajuns să o controleze fie prin intermediul puterii, fie al urnelor de vot, fie al competiției, punând-o mai întâi de toate în slujba lor și abia apoi, dacă mai rămân bani și timp, și în slujba poporului.

În lumea statelor ne-socialiste – care se extinde tot mai mult și demonstrează eșecul modelului socialist, prin excelență un model retrograd, lipsit de creativitate și de concurența stimulatorie – tehnica, cea care îi ia tot mai mult locul omului, și competența, care duce la marginalizarea incompetenței, alcătuiesc un scenariu sumbru pentru viitor.

Teza susținută de cei care refuză revizuirea Statului Providenței – căci defavorizații reprezintă un fel de „piață”, și restrângerea piețelor este dăunătoare pentru economia globalizată – nu acceptă ideea că creșterea pieței, din punct de vedere demografic, este mai mare decât creșterea masei de defavorizați. Aceasta duce la ideea că efectul „restrângerii” se va face simțit numai asupra acestora, și într-o formă dramatică, în momentul în care va avea loc o echilibrare între piață și producție. Această idee ar justifica menținerea gradului de marginalizare la nivelul începutului acestui deceniu dacă slujba perfectă și piața perfectă ar exista cu adevărat, ceea ce nu s-a întâmplat până acum.

Cert este că creșterea numărului de defavorizați, care au pierdut bătălia concurenței și riscă să piardă și protecția statului, a devenit, în mod îngrijorător, un pericol pentru stabilitatea instituțiilor, ridicând o problemă dintre cele mai complicate și care se pune din ce în ce mai acut în întreaga lume: ce ar trebui să facă statul, să respecte libertatea fără să asigure mijloacele de subzistență, sau e preferabil să mențină ordinea fără crâcnire, asigurând minimul necesar subzistenței? Ce e preferabil: libertatea fără un minim de subzistență, sau ordinea fără libertate cu un minim de subzistență?

4.4. TRAUMATISMELE PSIHICE

Provocările acestui sfârșit de secol XX depășesc capacitatea omului de a le suporta. Cea mai mare parte a populației globului, chiar dacă își însușește cunoștințele necesare concurenței, nu are nici structura biologică, nici pe cea psihică pentru a face față unei înfruntări în care, tot mai mult, acumularea de cunoștințe și dorința de a învinge nu mai pot asigura decât menținerea pe linia de plutire.

Din această cauză, cabinetele psihanaliztilor și psihiatrilor sunt în permanență pline. Succesul în viață e totul. Eșecul înseamnă distrugerea eului interior, fiindcă omul nu mai are ca repere nici credința în valori, nici credința în Dumnezeu. Individul care se bucură de succes, chiar dacă e complet lipsit de scrupule, este mai degrabă acceptat de către societate decât individul ratat, dar care se conduce după principii etice, și care refuză să recurgă la soluții salvatoare care contravin însă moralei sale. Societatea nu-i acceptă decât pe învingători și rareori se întreabă cum au obținut aceștia victoria. Și atunci când presa descoperă că respectivul învingător nu are scrupule și merită să fie pedepsit – caz rar –, așa cum l-a acceptat drept învingător fără să pună întrebări, în ciuda faptului că acum se cunoaște „tehnica” prin care a fost obținută victoria, îl lasă în voia soartei, dacă nu cumva dă o mână de ajutor în a-l compromite.

Asemenea rechinilor care devorează alți pești până când unul dintre ei începe să sângereze și atunci e devorat chiar de tovarășii lui, societatea modernă îi lovește pe cei slabi și îi compromite pe cei puternici care nu au știut să își ascundă acțiunile imorale.

Cu toate acestea, cea mai mare parte a oamenilor nu are structura psihică capabilă de a înfrunta această provocare. Cei în vârstă, pentru că se simt obosiți și și-au pierdut puterea și dinamismul necesar pentru a ține pasul cu era informaticii și a

marilor investiții. Numărul persoanelor sub 50 de ani care știu să folosească aparatura modernă este foarte mic și va scădea în continuare, până când tehnologia va permite activarea prin comenzi vocale, accesul la diferitele programe nemaifiind astfel condiționat de numeroase și complicate coduri.

Depresia a ajuns un factor de tensiune frecvent între membrii societății, puține fiind familiile care nu au un asemenea caz. În unele țări, teama de eșec duce la sinucidere, fenomen mai des întâlnit în țări ca Japonia, unde proastele rezultate școlare reprezintă un obstacol în calea accesului pe piața muncii. Un copil care are rezultate școlare proaste este o adevărată rușine pentru familia sa. De multe ori, tânărului disperat nu-i rămâne altă soluție decât sinuciderea.

Conform studiilor efectuate de unele instituții americane, se estimează că în prezent 30% din populația activă suferă de o formă oarecare de boală psihică, procentaj șocant dacă avem în vedere că la începutul secolului numai 2% din populația activă prezenta aceste simptome. Pe atunci lupta cu provocările vieții nu afecta grav structura biologică și psihică a individului, fiindcă eforturile nu depășeau potențialul individului iar ritmul dezvoltării tehnologice era cu mult mai lent. Pe de altă parte, mai existau încă valori în care cea mai mare parte a oamenilor credea (Dumnezeu, Patria și Familia).

În prezent nu mai e la fel. Lupta pentru supraviețuire e îndârjită și inechitabilă, neexistând mijloacele de a face față rapidității cu care mașinile se substituie omului și reducerii domeniilor de activitate, tot mai multe persoane intrând pe piața muncii fără nici un fel de orizont și fără perspective.

În aceste condiții, șocurile psihice sunt din ce în ce mai dese.

Un aspect care trebuie menționat este faptul că divanele psihanaliștilor și cabinetele psihiatrilor sunt mai căutate, la acest sfârșit de secol, decât confesionalele bisericilor, unde preoții îi pot sfătui și îndruma pe credincioși să redescopere

adevăratele valori în momentele de criză sau în urma unor înfrângeri, în această luptă din ce în ce mai dură.

La rândul lor, psihanalistii și psihiatrii ajută mai degrabă la diagnosticarea problemelor decât la rezolvarea acestora.

În terapia depresiei, medicii au izbutit să evite prăbușirea individului deprimat, dar nu și să-i rezolve problemele, în timp ce medicamentele, din ce în ce mai puternice, sfârșesc prin a-i crea pacientului dependență.

Pe de altă parte, psihanalistii, care nu cunosc încă prea bine psihicul uman și care de multe ori nu se bazează pe nici un fel de valori, sfârșesc prin a elibera individul de unele scrupule, facilitând astfel manifestarea libertății iresponsabile în locul libertății conștiente.

Gluma de odinioară, conform căreia progresul actual al lumii industrializate se datorează, la nivelul macroproblemelor, economiștilor, și la nivelul microproblemelor, psihanalistilor, primul ocupându-se de om, privit ca o colectivitate, cel de-al doilea de om văzut ca individ, iese din sfera anecdoticii pentru a deveni, în unele cazuri, o dureroasă realitate.

Cert e că provocările acestui sfârșit de secol depășesc cu mult capacitatea biologică și psihică a ființei umane de a le face față, ceea ce face ca suferințele psihice să fie cu atât mai mari cu cât omul eșuează în încercarea sa de a le face față.

4.5. LONGEVITATEA VÂRSTNICILOR COMPETENȚI

Alt aspect care merită să fie analizat de specialiști este longevitatea vârstnicilor competenți. Nu este vorba de longevitatea celor care nu-și mai găsesc locul pe piața muncii fiindcă nu mai sunt apti din punct de vedere fizic sau profesional, categorie socială la care m-am referit în capitolele anterioare. Problema intelectualului vârstnic este cu totul alta. În zilele noastre vârsta a treia acumulează experiență, cunoștințe și

forță fizică, mai mult decât în oricare altă epocă a istoriei umanității, și se bucură de o experiență de viață cu mult mai bogată.

În aceste condiții, vârstnicul este dat deoparte, fără să se considere îndreptățit să fie marginalizat astfel. Se simte încă în stare să mai muncească, iar în țările dezvoltate încearcă să țină pasul, atât cât este posibil, cu evoluția prezentului.

Chiar dacă experiența și cunoștințele sale sunt superioare celor ale tinerilor, energia și capacitatea de adaptare la noi provocări sunt inferioare; pe de altă parte însă, prejudecățile societății în ceea ce privește utilitatea sa în lumea modernă sunt din ce în ce mai mari. Deși utilitatea sa este indiscutabilă, vârstnicul nu-și mai găsește locul pe piața muncii pe de o parte datorită lipsei de oportunități, și pe de alta datorită concurenței sălbatice a tinerilor.

Toate acestea fac ca vârstnicul să reprezinte în zilele noastre o problemă socială mai mult decât în trecut, când era un neajutorat, spre deosebire de zilele noastre, când, în general, nu mai este așa.

În Brazilia, legea sexagenarilor, prin care sclavii care atingeau acest prag de vârstă erau eliberați, avea drept scop mai degrabă să-i scutească pe stăpânii de sclavi să-i mai întrețină pe sclavii bătrâni, care oricum nu mai aveau nici o utilitate, decât să le ofere acestora o răsplată pentru vârsta lor înaintată.

Cu alte cuvinte, în trecut vârstnicul era o persoană lipsită de orice utilitate. În zilele noastre utilitatea sa diferă de la un caz la altul, și nu de puține ori, în anumite domenii de activitate, se întâmplă să fie mai capabil decât cei tineri.

Somajul structural care afectează masa tinerilor proaspăt intrați pe piața muncii îi atinge și pe cei vârstnici, cărora nu li se mai deschid perspective datorită lipsei de înțelegere a celor din jur și prejudecății conform căreia nu sunt pregătiți pentru a face față „modernității”.

Această categorie socială era protejată de către Statul Bunăstării Sociale, dar creșterea nivelului capacităților sale, a pragului de vârstă, a competențelor sale profesionale a determinat țările să creeze un cadru pre-falimentar de pensii și de indemnizații de șomaj din cauza cărora un număr din ce în ce mai mic de angajați se vede obligat să plătească pentru un număr din ce în ce mai mare de pensionari.

Trebuie amintit însă că în trecut familiile erau mai solidare, mai unite și mai grijulii cu bătrânii lor. Astăzi nu mai este așa. Familia s-a dezintegrat, sentimentul de solidaritate nu mai există, adesea se recurge la soluția internării bătrânilor în azil pentru a îndepărta, astfel, din viața celor activi problemele inerente senilității. Statul nu are însă posibilitatea de a crea atâtea azile câte sunt necesare pentru a adăposti pe toți acești marginalizați.

La toate acestea se adaugă, după cum am văzut și în capitolele anterioare, drama psihologică pe care o trăiesc bătrânii, mai mult sau mai puțin afectați de vârstă, din cauza lipsei de compasiune din partea societății, văzându-se lăsați la voia întâmplării și nevoiți să trăiască într-o lume care nu îi acceptă.

Însăși încercarea de legalizare a eutanasiei, ca formă „umană” de alinare a durerii, dacă va fi legiferată, după cum doresc mulți, va constitui un nou mod de a extinde posibilitățile de eliminare a bătrânilor cu probleme, inclusiv psihologice, dacă aceștia o doresc, instituindu-se astfel „crima consimțită sau indusă” cu scopul de a ușura suferințele provocate de boli considerate incurabile. Și aceasta în condițiile în care știința înregistrează progrese tot mai mari în găsirea de soluții pentru cele mai diferite boli, inclusiv pentru cancer, care în prezent face mult mai puține victime decât în trecut.

Societatea modernă recurge la marginalizarea vârstnicilor datorită faptului că îi lipsesc tot mai mult solidaritatea și credința în valori. Sarcina de a avea grijă de bătrâni este lăsată în grija statului, aceștia fiind considerați o povară, cu toate că

încă mai sunt capabili să muncească și cu toate că, dacă nu ar exista criza actuală de pe piața muncii, nu ar avea nevoie de ajutor permanent din partea statului sau a familiei.

Longevitatea vârstnicilor, în prezent aflați în deplinătatea capacităților fizice și intelectuale, diminuarea oportunităților care le sunt oferite, căile de a-i îndepărta de conviețuirea cu societatea nemiloasă care luptă pentru supraviețuire în țări care și-au dovedit neputința în a asigura ceea ce este garantat prin legislația în vigoare, toate aceste elemente nu fac decât să complice și mai mult eforturile de supraviețuire a omului la răscrucea dintre secole. Problema vârstnicilor necesită o analiză diferită de cea de până acum, dat fiind că terapia clasică s-a dovedit a fi perimată, iar cea necesară și modernă nu a fost descoperită încă.

4.6. FALIMENTUL STATULUI BUNĂSTĂRII SOCIALE

După cum am încercat să demonstrez, Statul Bunăstării Sociale s-a dovedit falimentar. Structura puterii caracteristică acestui stat nu îi mai permite să acționeze în folosul societății, fiindcă a fost concepută pentru a-i servi în primul rând pe cei care dețin puterea.

Rudolf Jhering² justifica preferința pentru birocrație (Finalitatea Dreptului) prin faptul că funcționarul își face un scop în viață din a-i servi pe cetățeni, și la sfârșit trebuie să aibă certitudinea că și statul va avea grijă de el după cum și el a avut grijă de cetățeni. În fapt, însă, premisa de la care se pleacă ignoră două aspecte care contrazic modelul ideal de funcționar imaginat de Jhering. Primul se referă la faptul că funcționarul nu are în vedere statul atunci când își proiectează

² Rudolf Jhering (1818–1892), jurisconsult german, autor al lucrărilor „Spiritul dreptului roman”, „Intenția în drept” etc.

idealul de a presta servicii, chiar cu prețul propriilor sale interese, ci doar obținerea unei garanții din partea statului că acesta îi va asigura un mijloc de trai. Așadar optează pentru concursuri publice și pentru carieră mai mult pentru a-și asigura viitorul, garanții pe care în sectorul privat nu le poate obține, decât pentru a se pune în slujba altora. Prestarea serviciilor către societate este o consecință, și nu o finalitate, iar această consecință are loc numai dacă există timpul necesar pentru a presta aceste servicii. Din această cauză, „corporatismul birocratic” reprezintă una dintre principalele piedici în calea reducerii statului la un model ideal, în care să fie mai degrabă prestator de servicii decât protector al „bunăstării corporației”.

Un exemplu tipic al acestui *esprit de corps*, dus la până la extreme, îl constituie articolul 38 al A.D.C.T.³ a Constituției Braziliei, care se vrea a „garanta” că cel puțin 35% din taxele plătite de societate se întorc la aceasta. Cu alte cuvinte, este vorba de sumele plătite de contribuabili pentru serviciile publice, ascunzându-se faptul că 65% din aceste încasări sunt destinate plății mâinii de lucru oficiale. Însă acest procent nu a fost respectat niciodată de către diversele entități federale braziliene. Această sfidare, reprezentată de depășirea cotei prevăzute de 65%, este girată de S.T.F.⁴, care, într-un caz legat de guvernul statului Santa Catarina, a considerat că, deoarece salariile pe care guvernatorii și le-au acordat singuri sunt intangibile, respectiva verigă a Federației nu avea altceva de făcut decât să le plătească, deși acestea erau cu mult peste limita normală.

Așadar, premisa inițială este greșită, și anume faptul că scopul funcționarului este de a servi societatea, când, în reali-

³ „Ato das Disposições Constitucionais Transitórias” (lb. port.), anexă a Constituției cuprinzând dispoziții constituționale tranzitorii.

⁴ Supremo Tribunal Federal (Curtea Supremă Federală în Brazilia).

tate, scopul lui principal este de a-și asigura viitorul, folosindu-se pentru aceasta de putere.

A doua premisă este că funcționarul, ca și politicianul, vrea puterea pentru cât mai mult timp, și, odată ajuns acolo, se agață cu dinții de ea. De aceea, oferind și primind, la rândul său, sprijin din partea politicianilor, își creează toate condițiile pentru a rămâne la putere. Atunci când politicienii cad, funcționarul, datorită stabilității pe care a obținut-o cu ajutorul acestora, rămâne, totuși, în postul său, alături de cei pe care noii politicieni îi aduc cu sine în aparatul de stat. Astfel, birocrăția crește exagerat de mult în raport cu necesitățile reale ale oricărei țări, și, cu toate acestea, prea puțin în raport cu pretențiile funcționarilor și cu așteptările pe care aceștia le au din partea societății. Și iată că societatea se vede chemată să susțină creșterea aparatului de stat prin banii proveniți din impozite, ca o simplă consecință a principiului destinderii ireversibile a cheltuielilor publice, formulat de Adolf Wagner⁵.

Cum politicienii și funcționarii publici au grijă să-și creeze singuri un cadru de siguranță și să-și ia garanții privind viitorul lor de pensionari – mai mult decât în cazul celorlalți membri ai societății – este evident că Statul Bunăstării Sociale (care este cu adevărat al bunăstării sociale numai pentru cei care dețin puterea) ajunge să dea faliment datorită faptului că guvernării oferă drepturi mai presus de puterile lor și nu mai au resurse pentru a oferi aceleași garanții și societății pe care ar trebui să o servească. Aceasta, la rândul ei, nu dispune de resurse bugetare suficiente pentru a face față solicitărilor unui asemenea guvern.

Cu alte cuvinte, Statul Bunăstării Sociale s-a dovedit a fi o povară mult prea mare față de capacitatea societății de a-l

⁵ Adolf Wagner (1835–1917), economist german. A subliniat rolul fiscalității în economie și rolul pe care statul ar trebui să-l joace prin asumarea unor anumite responsabilități.

susține financiar, neputând returna sub formă de servicii ceea ce a luat de la societate sub formă de impozite.

În aceste condiții, cetățeanul comun, care nu face parte din cercurile puterii – care nu-și găsește de lucru, care nu are asigurată ziua de mâine nici la pensie, nici în perioada de șomaj, dar care e apt de muncă și suficient de informat asupra a ceea ce se întâmplă în jurul său, în țara sa și în lume – se simte frustrat, se revoltă și uneori se îndoiește că democrația ar fi calea firească de rezolvare a problemelor sale. În fața risipei vizibile pe care o presupune lupta democratică, el se revoltă împotriva politicianilor care în campaniile electorale fac promisiuni pe care, odată ajunși la putere, uită să le mai îndeplinească, și împotriva aparatului birocratic care mai mult complică decât ușurează viața cetățenilor.

E mai ușor să guvernezi într-un regim autoritar, unde nu ai de înfruntat opoziția, decât într-un regim democratic, cu toate că cetățenii dezamăgiți nu realizează că, în lipsa democrației, nu există nici un fel de control asupra guvernanților, nici măcar cel pe care îl exercită – de o manieră oarecum stângace, echivocă și plină de prejudecăți – presa.

Statul Bunăstării Sociale a dat faliment și proporțiile acestui faliment în întreaga lume se fac simțite din ce în ce mai acut. Iar în viitor va fi și mai rău, dacă rolul său și al guvernanților nu va fi abordat dintr-o nouă perspectivă, ceea ce implică formarea unui nou tip de politician și de funcționar, inexistenți în momentul de față. Și având în vedere că statul nu este decât o „simplă structură de putere”, după cum afirma Helmut Kuhn („Statul”), este greu de crezut că va avea un caracter diferit în viitor, fiindcă nu l-a avut niciodată în trecut.

5

EDUCAȚIE *VERSUS* ȘANSE

5.1. MAI MULTĂ EDUCAȚIE

Lumea de la sfârșitul secolului XX este mai educată și mai instruită. De la analfabetismul barbar al Evului Mediu – de care sufereau chiar și regii, care erau pregătiți exclusiv pentru câmpul de bătaie, nu și pentru câmpul cultural – și până în anul 2000, omul a evoluat considerabil. A asimilat mai multă informație, mai multe cunoștințe, a dobândit educație și erudiție, care nu înseamnă însă neapărat cultură.

În ceea ce privește educația, școala a câștigat teren în toate statele lumii. Și nu e vorba numai de universități, de învățământul de elită care a apărut la începutul mileniului I în Europa, ci și despre școli pentru țărani, pentru clasa medie, pentru muncitori, în general pentru toate segmentele sociale.

Comparativ cu situația din Evul Mediu, când educația era restrictivă și numai cei aleși se puteau bucura de ea – biserica a jucat un rol esențial, fiind unica instituție care asigura o educație temeinică, tot ei datorându-i-se și crearea primelor universități –, evoluția în domeniul educației a fost fantastică. Astăzi, chiar și în țările mai puțin dezvoltate oamenii beneficiază de o educație elementară pentru a se putea integra în lume. Analfabetismul e pe cale de dispariție în întreaga lume. Iar datorită accesului liber la mijloacele de comunicare, oamenii, chiar și cei care încă mai sunt analfabeți, asimilează cunoștințe pe care, în condiții similare, nu le-ar fi putut dobândi în secolul trecut.

Lumea este încă departe de idealul de educație pe care politicienii îl susțin în campaniile lor sau în cadrul organiza-

țiilor internaționale, dar chiar și așa nivelul de educație este cu mult mai bun decât în prima jumătate a acestui secol.

Dobândirea independenței a obligat statele să-și instruiască și să-și educe corespunzător cetățenii.

Numai că educația provoacă o frustrare din ce în ce mai mare celui care o primește dar nu are cum să o folosească, celui care o primește incomplet și știe că nu poate concura cu cei care au urmat școli mai bune, celui care are acces la instruire dar își dă seama că, nefiind printre cei mai buni, nu-și va găsi un loc pe piață.

Probabil că în trecut, când sentimentul de solidaritate familială era mai puternic și nivelul de educație al oamenilor era mai scăzut, șansele nu erau mai mari decât în prezent. Numai că exista o anume resemnare a omului fără școală, fără ambiții, o acceptare a destinului său lipsit de orizonturi. Această resemnare și solidaritatea familială și socială formau universul lui.

În prezent, educația i-a deschis omului simplu orizonturi la care nu putea visa în secolul trecut, dar nu îi deschide și noi perspective. Distrugându-i credința în valori, i-a luat sprijinul pe care i-l ofereau solidaritatea familială și socială, fără să îl înlocuiască cu solidaritate din partea statului sau a puterii, și nici nu i-a oferit căile pentru a atinge orizonturile care i s-au deschis prin educație.

Pe de altă parte, educația a scos la iveală spiritul de competiție și a făcut tot mai acerbă această cursă pentru câștigarea unui spațiu propriu, în care să poți respira cu demnitate, chiar dacă pentru a ajunge acolo a trebuit să renunți la demnitate. Educația a devenit marca distinctivă a omului secolului XX și a guvernelor, dar ea asigură numai furnizarea de cunoștințe și informații, nu garantează și supraviețuirea.

Tot mai des omul își face intrarea pe piața muncii perfect conștient că educația primită până la momentul respectiv nu îi asigură succesul în viața profesională, ci îi induce un senti-

ment de frustrare permanentă, de nesiguranță și descurajare. Conștientizarea acestei stări de fapt nu îi poate aduce în nici un caz liniștea dorită.

Altfel spus, accesul mai larg la educație nu i-a oferit omului nici perspective mai bune, nici fericire. Și nu e deloc sigur că omul mai educat și mai ambițios din secolul XX este mai fericit sau se simte mai împlinit decât omul mai puțin educat și mai resemnat din secolul XIX.

5.2. MAI MULTĂ CULTURĂ

Miguel Reale se referă, în cărțile sale, la diversele sensuri ale cuvântului „cultură”, care, prin extensie, a ajuns practic să fie sinonim cu „civilizație”. În ultima sa carte, „Paradigme ale culturii contemporane”, descoperă filosofia universală prin prisma culturii în ceea ce el numește „istoricism axiologic” sau „experientialism transcendentă”. Așadar, dimensiunea superioară a omului constă în capacitatea de a asimila cultura și de a o prelucra de-a lungul vieții.

Cu alte cuvinte, cultura, care presupune educație și care nu poate face abstracție de evoluție, constituie ultima etapă a cunoașterii, căci asimilarea ei reprezintă poziționarea celui care o dobândește față de toate aspectele experienței umane, în dimensiunea lor coerentă și organică.

Omul erudit nu este obligatoriu un om cult. Omul cult este însă obligatoriu un erudit, iar acesta din urmă, care posedă educația necesară, va face saltul calitativ spre cultură numai dacă va ști să își integreze armonios cunoștințele.

În medie, omul secolului XX este mai cult decât strămoșul său din secolul trecut și se poate bucura de cultură mult mai ușor. Tot mai multe edituri și firme a căror activitate se desfășoară cu ajutorul informaticii caută să faciliteze asimilarea culturii, transformând tratate complexe în manuale acce-

sibile. Astfel, accesul la cultură este la îndemâna oricui, chiar și a celor mai puțin inteligenți, dacă primesc orientarea necesară.

Perspectiva de ansamblu pe care o oferă cultura este în prezent o realitate accesibilă unui număr atât de mare de persoane, încât practic cel care a primit o educație poate aspira cu ușurință și la cultură.

În mediul universitar și la concursuri, examinatorii apreciază din ce în ce mai puțin cantitatea de informații pe care o furnizează candidatul – și care nu mai presupune în prezent o cercetare obositoare, efectuată cu ajutorul unui îndrumător – și tot mai mult originalitatea abordării, contribuția personală a candidatului la tema în discuție.

Orice copil are acces în prezent, prin intermediul Internetului, la bibliotecile tuturor universităților, fără a mai fi necesar să se deplaseze până acolo. Informația își pierde însă actualitatea într-un ritm atât de rapid, încât colectarea ei într-un studiu academic este de multe ori inutilă, deoarece ea nu indică decât faptul că autorul are acces la băncile de date informatizate, filtrarea și structurarea ei fiind aproape imposibile când informația acumulată este excesivă. Așadar, cultura nu mai reprezintă pentru omul ordonat al secolului XX o etapă a cunoașterii accesibilă numai celor mai dotați, ci este în prezent o etapă accesibilă oricui, în care o minte ordonată și structurată poate prevala asupra unei inteligențe strălucitoare, dar dezordonată.

Având această perspectivă generală asupra lumii, asupra individului și asupra societății, dar neavând ocazia de a-și exercita vocația superioară, omul de la răspântia dintre secolul XX și secolul XXI devine un frustrat, un răzvrătit, un revoltat. În unele școli sau universități fenomenul se manifestă chiar la nivelul catedrei, de unde profesorul vehiculează aceste frustrări printre tineri, oferindu-le astfel o educație greșită și, nu de puține ori, corupându-le spiritul. Dacă respectivul individ lucrează la un ziar, își lasă sentimentele să transpară în

ceea ce scrie, dând emfază cazurilor de eșec în rândul celor prosperi, prin care caută să-și justifice propriul eșec.

Oamenii cei mai culți nu sunt neapărat și cei mai prosperi din punct de vedere material, dar au o putere de formare a opiniilor mult mai mare decât cei din urmă. Tales din Milet, care a demonstrat că poate câștiga bani de pe urma științei sale, deși nu acesta era obiectivul primordial al vieții sale, sau Socrate, pe care nu-l interesau câtuși de puțin bunurile materiale, nu reprezintă regula. Revolta acestor oameni în fața dificultăților pe care trebuie să le înfrunte pentru a-și întreține familia, copiii, pentru a le crea oportunități celor apropiați este cu atât mai mare cu cât se izbesc la tot pasul de triumful mediocrităților, care își etalează zâmbetele și prosperitatea în reviste specializate în reflectarea succesului material al celor bogați și celebri, chiar dacă mijloacele prin care au ajuns acolo nu au nimic de-a face cu etica.

În majoritatea cazurilor, omul cult este un formator de opinie care o duce greu și se revoltă împotriva celui plin de succes, pe care îl consideră inferior în plan cultural și care, din această cauză, îi stârnește invidia. Iar revolta sa este exacerbată de sentimentul că, luptând împotriva celor puternici, îi apără pe cei slabi, nedreptățiți, neputincioși. În realitate, însă, opoziția sa față de cel puternic, criticile sale, bucuria în fața prăbușirii celor puternici nu sunt decât exteriorizarea invidiei pentru faptul că el nu s-a bucurat de aceleași ocazii favorabile sau pentru că nu a profitat de ele, sau pentru că nu are abilitatea de a profita de ele. Nu realizează că, de multe ori, în ciuda culturii sale, eșecul său vine mai degrabă din propria lipsă de flexibilitate decât din lipsa de oportunități.

În general, casta indivizilor de succes nu îi include și pe cei culți, care sunt din ce în ce mai mulți. Pe de altă parte, în majoritatea cazurilor, în casta rataților nu intră și oportuniștii inculți, ceea ce face ca, datorită frustrării personale, sentimen-

tul de revoltă să fie și mai puternic, iar puterea de distrugere a opiniilor să fie și mai eficientă.

Cu alte cuvinte, individul cult, dar care nu a reușit în viață, chiar dacă se erijează în apărătorul semenilor săi sărmani, exercită asupra celorlalți o influență formativă, care, sub imperiul urii împotriva celor care au reușit mai bine decât el, poate cauza grave probleme stabilității sociale datorită accesului pe care îl are la mediile de informare și de formare.

Individul cult este aproape întotdeauna cineva care este împotriva tuturor, mai ales împotriva reprezentanților puterii și a celor bogați, fiind receptiv la orice teză prin care i-ar putea combate, oricât de nocivă și periculoasă ar fi aceasta. Iar puterea sa de distrugere e în continuă creștere.

5.3. MAI MULTĂ INFORMAȚIE

Societatea de la răsărită dintre secole se înecă în informație. Există canale de televiziune care pot fi recepționate în întreaga lume și care transmit 24 de ore din 24 doar știri, în diferite limbi. Știrea ajunge acum și în cele mai îndepărtate colțuri ale planetei, iar informația este absorbită de la simpli indivizi fără nici o pregătire, care așteaptă, în mediul lor de viață, să se bucure de o mică parte din inovațiile tehnologiei, și până la cei mai experimentați savanți din diferite domenii.

Sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI reprezintă era informației. Toată lumea o poate obține când vrea și cum vrea, și în nici o țară nu se mai poate ține secret ceea ce se întâmplă în lume. Dacă nu prin intermediul televiziunii, atunci prin intermediul radioului sau al ziarelor, știrea invadează întregul glob.

Mai mult decât greșelile interne, știrea a fost cea care a dus la destrămarea Uniunii Sovietice și la răsturnarea majorității dictaturilor. Cele care încă mai rezistă (China, Cuba, Irak) știu că zilele lor sunt numărate și caută să-și asigure o

tranziție cât mai puțin dureroasă după moartea liderilor lor carismatici (Cuba, Irak). Și este foarte posibil ca aceste dictaturi să ia sfârșit înaintea de moartea liderilor lor, sau datorită dispariției bruște a acestora, determinată de o revoluție internă.

China se confruntă cu o problemă mult mai gravă, datorită excesului de populație, a gerontocrației și a faptului că este un stat militar de represiune asemănător celui nazist. Începe însă să dea semne clare de slăbiciune, și în prezent controlul pe care îl exercită asupra populației obediente nu mai este chiar atât de impenetrabil și de autoritar cum era în trecut. Același lucru se întâmplă și cu Coreea de Nord, a cărei populație este de o inerție care șochează, mai ales prin contrast cu exemplul Coreei de Sud.

În prezent, știrea este capabilă să răstoarne guverne și regimuri, celebriți și eroi, fiind adevăratul Tribunal al Istoriei. Dar un altfel de tribunal, în care nu există contradicții și unde jurnalistul, sprijinit de editor și de șefii de redacție, poate judeca și acuza pe oricine, fără a mai fi nevoie de un proces legal.

Ca în piesa lui Guilherme Figueiredo, în care Esop îi oferă lui Xantip¹ limba ca pe cel mai bun și cel mai rău fel de mâncare, știrea este cel mai bun și cel mai rău Tribunal al Istoriei, făcând adesea dreptate, dar uneori și nedreptăți irereparabile.

În prezent, presa deține principala putere în lume, și constrângerea celei locale nu mai este posibilă. Cât despre cea internațională, ea și-a luat sarcina de a prezenta fapte, așa cum s-a întâmplat recent cu dezastrul provocat de un satelit chinez ieșit de pe orbită care s-a prăbușit peste un oraș.

¹ Xantip (sec. 5 î.Hr.), om de stat și general atenian. Comandantul flotei ateniene biruitoare în lupta de la Mycale (479 î.Hr.) asupra flotei persane. Tatăl lui Pericle.

Știrea formează și deformează, provoacă speranțe și deziluzii, pasiuni meritate și uri nejustificate, căci oamenii sunt o masă ușor de manevrat și de manipulat de către presă.

Presa, cea care nu acceptă ca fapte reprobabile să fie ținute ascunse și care aduce la lumină tot ceea ce e condamnat în activitatea guvernelor sau în societate, este și cea care calcă în picioare bunele moravuri. De multe ori se întâmplă ca lipsa de valori oglindită de presă să influențeze, în plan familial și moral, o mare parte a societății. Puterea sa de influență este fantastică. Adulter, homosexualitate, spirit anti-religios, ură față de succesul altora, invidie față de reușitele altora, dorință de răzbunare, lipsa iubirii aproapelui etc., sunt aspecte superdifuzate la televiziune, la radio sau în presa scrisă, care îl mutilează spiritual pe telespectator, pe ascultător sau pe cititor. Destinatarul informației beneficiază, în majoritatea cazurilor, de educație, dar nu deține cultura necesară pentru a digera informația sub semnul echilibrului, fiind tentat să ia de bun ceea ce se scrie în ziare, chiar dacă e vorba de lucruri nedovedite. Titlul de pe prima pagină contează mai mult decât adevărul, și oamenii cred în el mai mult decât în adevăr, poate și pentru că nu știu unde să-l caute pe acesta din urmă.

Știrea ajunge la oamenii de rând, care adoptă mai degrabă pozițiile cu care s-au obișnuit decât pe cele pe care ar trebui să le caute în spiritul adevărului, și care primesc majoritatea veștilor cu invidie, cu ură, cu dorință de răzbunare față de respectivele situații pe care nu reușesc să le înțeleagă în totalitate, dar care simt că nu sunt cele pe care și le-ar fi dorit.

Din această cauză, poporul frustrat și lipsit de principalele sale valori, pe care de multe ori nici nu le recunoaște, căci educația nu mai vizează „valorizarea valorilor”, reprezintă o masă lesne de manipulat prin intermediul informației. Comparând ceea ce are cu ceea ce și-ar dori să aibă, dar nu are, și fiind mai preocupat de „a avea” decât de „a fi” – caracteristică a societății moderne –, se simte revoltat împotriva a toate și nemulțumit de lume.

5.4. MAI PUȚINE OPORTUNITĂȚI

Oportunitățile de lucru sunt din ce în ce mai puține în întreaga lume. Cresc în progresie aritmetică, în timp ce în progresie geometrică crește numărul celor care intră pe piața muncii, fără șanse de a-și găsi o slujbă.

În dezbaterile purtate pe această temă s-a afirmat că profilul angajatului în viitor va fi diferit și că vor exista oportunități diferite de cele care îi sunt oferite în prezent. Nu va mai avea o slujbă stabilă, ci una de ocazie. Va lucra pe cont propriu așteptând să fie solicitat, ca zilierii folosiți pentru muncile din viile bisericii, care așteptau în piață să fie angajați. În loc să aștepte să fie solicitați, își pot căuta singuri de lucru, cu condiția să nu încalce Codul de Etică Profesională.

În felul acesta, tot mai multe firme își vor reduce cheltuielile cu asigurările sociale, menținându-se departe de aprigele dispute salariale și căutând să lucreze cu mână de lucru ocazională sau să se automatizeze. Vor transfera către alții obligațiile pe care nu doresc să le mai îndeplinească, reducând raportul muncă – loc de muncă.

La țară, omul solicită să i se dea pământ, pe care nu îl poate cultiva însă decât dacă primește subvenții din partea statului. Chiar și așa încearcă să pună mâna pe pământul altora pentru ca, din acest conflict, să se aleagă cu terenuri care nu-i aparțin, lansându-se într-o agricultură subvenționată de guvern.

Mare parte a produselor alimentare din lume provin din marile corporații agricole și cooperative de producție. „Agricultura elementară” se dovedește din ce în ce mai fragilă datorită lipsei de competitivitate și a utilizării necorespunzătoare a solului.

Presiunea psihologică exercitată de cei „fără pământ” demonstrează, totuși, că metoda aleasă de contestatarii „fără slujbă” nu este neapărat una rațională. Se pregătește, în viitor,

protestul celor „fără adăpost” și al celor „fără slujbă”, ambele categorii fiind aruncate în voia sorții datorită lipsei de oportunități.

Această lipsă de oportunități favorizează munca subcalificată și prost plătită și mâna de lucru temporară, cu toate traumele psihice și sentimentul de nesiguranță ce decurg de aici.

Din păcate, dezvoltarea tehnologică și automatizarea vor diminua și mai mult aceste oportunități și vor distruge siguranța în ceea ce privește locul de muncă.

În consecință, acest cadru impune modificarea caracterului pieței locurilor de muncă, care în prezent transformă lupta pentru o slujbă temporară într-o bătălie nu cu mult diferită de cea pe care o duceau gladiatorii în arenele romane, căci nu mai cei mai buni vor reuși să supraviețuiască.

Această modificare de relație, în care cei care muncesc dispun pe de o parte de un grad mai înalt de educație și cultură și de un nivel de informație superior, și, pe de altă parte de un număr mai scăzut de oportunități de a obține o slujbă stabilă, datorită preferinței pentru munca temporară sau ocazională și pentru automatizare, care câștigă tot mai mult teren și în acest domeniu, produce tensiuni mai mari decât pot suporta cei mai mulți dintre noi. Este inutilă încercarea de a oferi alternative, deoarece acestea sunt la fel de temporare ca și munca individuală a omului, ce tinde să fie înlocuită de o mașină care asigură un randament crescut și nu împovărează din punct de vedere fiscal.

Datorită modificărilor survenite în oferta locurilor de muncă, incompatibilitatea dintre nivelul superior de educație, cultură și informație și lipsa oportunităților reprezintă un germene de tensiuni sociale și politice, pe care economia viitorului și statul, aflat în plin proces de modelare, sunt incapabile să le rezolve. Din această cauză nu se exclude posibilitatea clasicei îndepărtări de statul falimentar, măcinat de probleme interne, tendința de a imputa unui inamic extern originea pro-

blemelor proprii, provocând conflicte artificiale, care duc la diminuarea populațiilor și la canalizarea nemulțumirii către factori externi, și nu către guvernanți. Această tehnică este încă actuală, din păcate, și a fost folosită în secolul XX în cazul conflictului din Iugoslavia, al tensiunilor dintre Coreea de Nord și cea de Sud sau din Orientul Mijlociu.

Mai multe cunoștințe, mai puține șanse, aceasta este drama actuală, pentru care nu se întrevide deocamdată nici o soluție.

5.5. ODIHNA ÎN CONDIȚII DE STRESS

Dreptul la concediu este un drept fundamental care trebuie asigurat angajaților, ca și dreptul la odihnă la sfârșit de săptămână. Refacerea forțelor este absolut necesară pentru a se evita stressul, scăderea productivității, îmbolnăvirea și greșelile profesionale. Acestea sunt „drepturi-îndatoriri” la care este îndreptățit orice individ pentru a putea munci eficient.

Întreprinderile beneficiază și ele de pe urma acestui repaos, având în vedere că angajatul, odihnit și cu forțele refăcute, asigură o productivitate crescută. De aceea, obligația firmelor de a asigura concediu și week-end-uri plătite angajaților lor este compensată în termeni de eficiență.

În modelul clasic de întreprindere, de după revoluția industrială, în care munca se bucura de mai multe garanții decât în prezent, acest principiu al repaosului regenerativ a fost întotdeauna respectat.

Situația e cu totul alta astăzi. Munca stabilă este înlocuită de munca ocazională, cu normă incompletă, sau de munca la negru, astfel încât repaosul nu mai poate ajuta la refacerea forțelor în cazul celor care nu au o acoperire legală a activității pe care o prestează. Munca ocazională și la negru nu presupun dreptul la odihnă, deoarece cei care muncesc ilegal sau

pe cont propriu nu se bucură de protecția și facilitățile oferite de asigurările sociale.

Angajatul ocazional are „concediu impus” de fiecare dată când rămâne fără slujbă. Cât despre angajatul ilegal, acesta se bucură de concediu numai în cazul în care patronul său este dispus să i-l acorde, deoarece, din punct de vedere al sistemului juridic și al asigurărilor sociale, muncitorul ilegal nu există.

Primul beneficiază, așadar, de un repaos nesigur și în condiții de stress, în timp ce al doilea nu beneficiază deloc de repaos, cu rare excepții, ceea ce face ca efectul revigorator să fie anulat. Repaosul angajatului ocazional și al celui la negru este un repaos în stare de stress, în care preocuparea de a-și găsi un loc de muncă împiedică relaxarea, în cazul în care aceasta nu e întreruptă de nenumărate ori de diverse urgențe neprevăzute legate de muncă.

Pe de altă parte, repaosul în condiții de stress se desfășoară, în general, în locuri în care privilegiații (funcționari publici sau politicieni care, desfășurând o activitate lipsită de riscuri majore în aproape toate țările – datorită faptului că au o slujbă stabilă asigurată – muncesc mai puțin decât cetățeanul de rând și beneficiază de pensii speciale, al căror quantum este superior celui al pensiilor obișnuite) își etalează adesea roadele corupției lor. Aceasta înseamnă un nivel de viață cu mult mai ridicat decât cel pe care și l-ar putea permite dintr-o activitate publică cinstită, având în vedere că cheltuielile lor sunt nelimitate, spre deosebire de câștigurile limitate pe care le oferă o slujbă oficială. Cu alte cuvinte, datorită faptului că sunt nevoiți să trăiască sub tensiunea incertitudinii alături de cei care nu cunosc stressul profesional și care, de multe ori, profită de facilitățile pe care le oferă puterea – atunci când sursa veniturilor lor excesive nu ridică semne de întrebare –, repaosul majorității celor care nu au o slujbă stabilă afectează performanțele profesionale ale acestora, provocând dezorganizare și dezechilibru, teamă și nesiguranță. Datorită acestui

lucru, adesea se întâmplă ca pentru acești oameni repaosul să fie mai obositor decât munca însăși.

La situația angajatului cu forme legale trebuie adăugat un aspect, ignorat până nu de mult. Când angajatul pleacă în concediu, altcineva îi ia locul, cu titlu provizoriu. Dacă acesta îi este inferior pe scară ierarhică, va face tot posibilul pentru a-și demonstra competența în fața șefilor. Așadar, când angajatul cu forme legale pleacă în concediu, riscă întotdeauna să găsească pe altcineva în locul lui la întoarcere – angajat în condiții mai bune decât el – și să își piardă slujba. Din această cauză, chiar și pentru angajatul stabil vacanța poate fi o sursă de stress, ceea ce-l face să prefere uneori să primească echivalentul în bani al concediului de odihnă, rămânând să lucreze, pentru a nu risca să-și piardă locul de muncă.

În sfârșit, trebuie adăugat că întreprinderile cu capacități de producție neutilizate obișnuiesc să-și trimită salariații în șomaj tehnic, un fel de concediu impus care de multe ori anticipază disponibilizări în masă. Acest concediu este tot un fel de concediu în condiții de stress, deoarece angajații se tem că, întorcându-se la slujbă, vor afla că nu o mai au.

Vacanțele, care ar trebui să însemne odihnă pentru refacerea forțelor, înseamnă tot mai puțină odihnă și tot mai mult o sursă de stress.

5.6. DREPTURI *VERSUS* ÎNDATORIRI

Alt aspect pe care îl vom analiza în acest capitol este cel referitor la faptul că din ce în ce mai mulți oameni sunt convinși că au drepturi, în timp ce tot mai puțini cred că acestor drepturi le corespund și unele îndatoriri.

În societatea secolului al XIX-lea oamenii erau convinși că au îndatoriri, și aveau doar o vagă idee în ceea ce privește drepturile lor. În schimb, în secolul XX, oamenii cred că au

mai multe drepturi decât au în realitate și mai puține îndatoriri decât au efectiv.

Evident, această schimbare de concepție nu a fost numai rezultatul unei mai mari conștientizări de către individ a rolului său, a educației sale, a cunoștințelor dobândite, a informației și a culturii de care dispune, ci și rezultatul pierderii valorilor, al reducerii calităților morale pe care dorește să le aibă, și datorită cărora omul de azi e mai preocupat de sine însuși decât de ceilalți.

Descoperirea drepturilor și pierderea valorilor l-au transformat pe omul secolului XX într-o ființă egoistă, pentru care succesul propriu e mai important decât cultivarea calităților morale, conform principiului „scopul scuză mijloacele”.

Pe de altă parte, s-a schimbat și profilul pieței muncii. În trecut, proprietarul companiei era și angajatorul, și cel care evalua loialitatea angajaților și valoarea acestora. În felul acesta, relația angajat-angajator era mai concretă, mai puternică și mai durabilă.

Astăzi nu mai e la fel. Cei care conduc companiile sunt specialiștii, directorii, oameni care nu se simt legați de compania văzută ca patrimoniu, dar care exercită un control administrativ eficient. Aceștia nu vor decât reușească în carieră, iar loialitatea lor față de companie ține doar până la prima ofertă mai avantajoasă pe care o primesc din partea altei companii.

Loialitatea lor se manifestă în primul rând față de ei înșiși. Compania nu e decât un instrument în evoluția lor profesională, în auto-afirmarea lor, și nu îi sunt loiali decât atâta timp cât aceasta le servește interesele. Relația artificială care decurge din această concepție îl determină pe director să-i privească pe cei din subordinea sa nu ca pe niște ființe umane, ci ca pe niște piese de șah care trebuie sacrificate pentru succesul propriu, după cum a procedat și mareșalul Patton în al

doilea război mondial pentru a ajunge primul, înaintea generalilor englezi, la principalele poziții inamice în Italia.

Cine nu oferă siguranță nu se poate bucura de loialitate, și cine nu e loial caută să-și asigure protecția prin revendicări sindicale, prin procese pentru daune morale, prin mici economii și mari cheltuieli, prin completarea veniturilor din comisioane primite din partea diverselor firme cărora le-a facilitat includerea pe lista furnizorilor companiei, prin scurgeri de informații și multe alte stratageme, menite să-l ajute să câștige mai mult și să se afirme profesional.

Așadar, compania modernă nu mai dă angajatului sentimentul de siguranță, iar acesta nu răspunde prin loialitate și nici nu inspiră siguranță, din moment ce nu beneficiază de ea.

Toate acestea duc la o exagerare a drepturilor și o minimalizare a îndatoririlor. Termenul de îndatorire e din ce în ce mai perimat, căci îndatoririle sunt neglijate și chiar se face elogiul „eticii” nerespectării îndatoririlor, ca o dovadă de modernism.

Angajații dau puțin fiindcă primesc puțin, și singurul lucru care-i poate face să dea mai mult este pericolul de a-și pierde locul de muncă. Cu toate acestea, sunt mereu gata să prezinte noi revendicări prin intermediul sindicatelor.

Angajații firmelor de stat și funcționarii publici nu au nici măcar această teamă de a-și pierde locul de muncă, ceea ce face ca atașamentul față de obiectivele companiei sau ale statului să fie, practic, nul. Din acest motiv solicită tot mai multe drepturi pe care în final și le acordă singuri și se sustrag tot mai mult de la îndatoririle lor, deoarece stabilitatea legală sau contractuală le garantează dreptul la locul de muncă, dar nu le impune și obligația de a-și face bine datoria.

În aceste condiții, evident, toată lumea ajunge să piardă din vedere adevăratul obiectiv al muncii, care ar trebui să fie un mijloc de câștigare a respectului față de sine, față de ceilalți și față de muncă.

Fără această dimensiune a muncii, care nu mai reprezintă un instrument de câștigare a respectului de sine, ci doar un instrument lipsit de etică de obținere a succesului personal cu orice preț, este de înțeles că încercarea de a substitui munca omului cu munca automatizată nu mai reprezintă doar o formă de reducere a costurilor și de creștere a eficienței, ci și de a ieși dintr-un cerc vicios în care angajatul nu este loial pentru că nici angajatorul nu este, și în care îndatoririle sunt eclipsate de drepturi.

Pe de altă parte, mașina este eficientă, își face datoria, este loială, și pe deasupra nu are nici drepturi.

6

ECONOMIA VIITORULUI

6.1. GLOBALIZAREA ECONOMIEI ȘI DECALAJELE DINTRE NAȚIUNI

Globalizarea economiei reprezintă o realitate ireversibilă pe termen scurt în plan mondial. Nici o țară, nici măcar cele aflate încă sub dictatură marxistă sau naționalistă (China, Cuba, Irak), nu se poate sustrage efectelor globalizării și este obligată să facă față acestei internaționalizări a comerțului.

Problema majoră a globalizării economiei, din punct de vedere economic – am văzut deja efectele sociale ale acesteia – este faptul că depinde de o monedă stabilă, de eliminarea barierelor vamale, pentru ca produsele sau serviciile cele mai bune să prevaleze în fața celor învechite sau excesiv de scumpe. În procesul de globalizare a economiei, omul de afaceri care nu ține pasul cu dezvoltarea tehnologică și cu reducerea costurilor e sortit dispariției de pe piață. Tehnologia și competența managerială sunt atuurile fără de care compania nu poate supraviețui.

O amplă propagandă internațională, forțând globalizarea economiei – teză radical opusă celei adoptate de țările dezvoltate după cea de-a doua criză a petrolului, prin care era readus în prim plan protecționismul de cea mai pură sorginte, după Runda Tokyo din 1979 – a determinat toate țările lumii, mai mult sau mai puțin dezvoltate, să-și deschidă granițele, rezultatul bine-cunoscut fiind supremația dobândită pe toate piețele de către produsele și serviciile provenite din țările dezvoltate.

Evident, într-o primă etapă, consumatorul din aceste țări nu pare să aibă decât de câștigat în urma acestui proces, căci

poate cumpăra produse și servicii de cea mai bună calitate la cel mai mic preț.

Însă adevărata concurență nu are loc decât între cei puternici. Țările care au cel mai mult de câștigat de pe urma dispariției granițelor sunt țările dezvoltate, deoarece industria lor e mai modernă, mai competitivă, produce bunuri de calitate superioară pe scară mai largă decât industria din țările mici.

Țările mai puțin dezvoltate dispun de capacități industriale mai puțin apte pentru a face față concurenței, și, din această cauză, globalizarea economiei determină scăderea competitivității firmelor din aceste țări, care își pierd poziția atât pe piața internă cât și pe cea externă. Așa s-a întâmplat și în cazul Braziliei, al Argentinei și al Mexicului, ca să nu menționăm decât țările mai dezvoltate din America Latină.

La aceasta se mai adaugă o problemă crucială, și anume faptul că, după cea de-a doua criză a petrolului, economiile țărilor în curs de dezvoltare au intrat într-un proces hiperinflaționist, din care nu au reușit să iasă decât cu ajutorul unei riguroase politici de control monetar, prin care excedentul de monedă care generează o cerere mai mare decât cea dorită a fost strict ținut sub control. Dar controlul asupra cererii provoacă recesiune internă, care afectează mai mult produsele autohtone decât pe cele străine, favorizează șomajul și descurajează investițiile și economiile autohtone.

Pe de altă parte, controlul asupra inflației presupune menținerea unei rezerve valutare, care poate fi obținută numai prin atragerea investitorilor străini cu ajutorul unor dobânzi mai mari decât cele practicate pe piața internațională. Astfel, rezervele evită speculațiile valutare, dar reprezintă o povară pentru statul respectiv și pentru firmele private autohtone. Firmele din țările în curs de dezvoltare care au atins stabilitatea monetară sunt nevoite să plătească dobânzi mai mari decât cele de pe piața internațională, ceea ce le face mai puțin competitive.

Trebuie amintit aici și rolul speculanților internaționali care devin brusc interesați de aceste țări, datorită dobânzilor extrem de atractive, ceea ce generează un curs valutar artificial, inferior celui real, prin supraevaluarea monedei naționale în raport cu valuta străină de pe piața internă.

Altfel spus, în țările în curs de dezvoltare rezerva valutară excesivă reduce cotația monedei naționale în raport cu monedele străine, îngreunând exportul, în condițiile în care aceste țări au deja un nivel scăzut de dezvoltare tehnologică, și facilitând importurile din țările dezvoltate, care profită de finanțări mai puțin împovărătoare și de decalajul cursului de schimb.

În realitate, rezervele acestor țări care au obținut stabilitatea monetară cu prețul unor asemenea mecanisme artificiale – în aproape toate cazurile există inflație internă mai mare decât cea din țările dezvoltate, și paritate monetară datorită măsurilor artificiale – sunt efemere și, la cel mai mic semnal de dezechilibru, dispar cu o asemenea viteză încât ajung să clatine politica monetară internă, după cum s-a întâmplat în Mexic în 1994.

În fine, aceste țări, după cum voi arăta și în capitolul următor, sunt mai degrabă datornici decât creditori, atât pe piața internă cât și pe cea externă, încât, datorită dobânzilor practicate, nivelul datoriei lor tinde să crească exponențial. Această stare de fapt poate avea repercusiuni extrem de serioase, cum s-a întâmplat de două ori în cazul Argentinei și o dată în cazul Braziliei, când pentru reducerea nivelului datoriei s-a recurs la împrumuturi împovărătoare, niciodată returnate, sau la manipularea indicilor în cazul unei inflații galopante.

Practic, cursul valutar nu poate fi menținut la nesfârșit în mod artificial fără ca, în timp, să nu trebuiască plătit prețul acestei manipulări.

6.2. CONTRIBUȚIILE SOCIALE ȘI GUVERNELE

Statul este un prost administrator al resurselor, un prost manager economic și un prost distribuitor al averii. În afară de aceasta, este și un foarte prost prestator de servicii publice din impozitele pe care le încasează de la societate, căci cea mai mare parte a acestor bani dispare în mâinile politicienilor și ale funcționarilor, cu alte cuvinte, ale deținătorilor puterii.

Din această cauză statul, percepe întotdeauna mai mult decât are nevoie pentru a servi societatea și stabilește obligații fiscale mai mari decât ar fi necesar pentru a satisface necesitățile Contribuțiilor Sociale care, concret, înseamnă Pensie, Șomaj și Asigurări de Sănătate în fericita percepție a contribuabilului brazilian.

Aceste contribuții obligatorii fac să crească prețul mării de lucru, al produselor și al serviciilor, și în cele din urmă nu sunt returnate integral societății, bună parte din aceste sume vărsate la Asigurările Sociale fiind folosite pentru a satisface alte nevoi bugetare ale guvernului, considerate mai urgente.

În acest fel, mai ales în cazul contribuției la fondul de pensii, sumele plătite către guvern cresc de la un an la altul – datorită longevității crescute a populației și a creșterii demografice – în timp ce resursele disponibile scad vertiginos datorită deturnărilor dubioase (către alte sectoare ale guvernului care necesită finanțare) sau frauduloase (corupție, delapidare, deturnare de fonduri etc.), ca și datorită gestionării defectuoase a sumelor destinate să acopere, pe termen lung, nevoile asiguraților, sau proastei strategii de investiții. Cu alte cuvinte, marea problemă a sistemului asigurărilor sociale pe plan mondial este creșterea contribuțiilor impuse fără ca ceea ce se oferă în schimb să fie satisfăcător, deoarece resursele care ar trebui să finanțeze Asigurările Sociale sunt tot mai reduse.

Soluția acestei probleme ar putea-o reprezenta privatizarea fondului din asigurări destinat pensiilor, care, în unele țări, reduce gravitatea problemei dar nu o rezolvă definitiv, lăsând goluri enorme, pe care inițiativa privată nu reușește să le umple.

Pe de altă parte, automatizarea economiei duce și ea la reducerea locurilor de muncă și, astfel, sumele provenite din obligațiile fiscale plătite direct de către angajați devin implicit nesemnificative, ceea ce impune necesitatea ca aceste sume să fie atrase din alte zone ale activității întreprinderilor. În felul acesta la obligațiile fiscale obișnuite se adaugă și impozitele pe profit, pe mijloace fixe și pe circulația bunurilor și serviciilor.

Această creștere a obligațiilor fiscale aplicate producției de bunuri și servicii ajunge în final să exercite o presiune asupra prețurilor, ale căror limite sunt fixate, în economia globalizată, de piața însăși. De aceea, chiar și economiștii care obișnuiesc să teoretizeze asupra unor realități pe care nu le-au trăit niciodată – motiv pentru care, atunci când sunt aplicate în practică, teoriile lor dau greș aproape întotdeauna – încep să realizeze că globalizarea economiei impune o limită naturală obligațiilor fiscale exagerate și că guvernele care nu iau în seamă aceste semnale își secătuiesc sectorul productiv, care, adesea, nu găsește altă cale de supraviețuire decât evaziunea fiscală.

Globalizarea economiei atrage după sine, obligatoriu, exigența pentru prețuri mai mici și o calitate superioară, ceea ce nu este întotdeauna posibil atunci când în structura prețului intră și o fiscalitate excesivă.

Să mai adăugăm că resursele astfel obținute, fiind superioare necesităților, diminuează resursele întreprinderilor care angajează mână de lucru, ceea ce face ca circulația eficientă a banilor, posibilă în sectorul privat, să fie substituită printr-o circulație mai puțin eficientă, impusă de guvern, care acțio-

nează în acest caz ca o „frână de mână” în calea dezvoltării și nu ca o „pârghie”, așa cum ar trebui. În realitate însă, după cum vom vedea și în continuare, statul nu este niciodată o pârghie, chiar dacă își propune să joace acest rol, fiindcă, spre deosebire de sectorul privat, unde eficiența este singura calitate care este răsplătită, în sectorul public interesele personale ale reprezentanților puterii sunt puse pe primul plan, iar cetățenii sunt obligați să finanțeze, prin intermediul impozitelor, o serie întreagă de abuzuri administrative și obiective nedefinite. Eficiența este lucrul cel mai puțin important în administrația publică.

În acest context, trebuie înțeles că înmulțirea obligațiilor fiscale, mai ales cele aplicate mâinii de lucru, și dificultatea eliminării acestora datorită erorilor de dimensionare și de aplicare afectează competitivitatea întreprinderilor, obligându-le să folosească sau să angajeze mână de lucru la negru – care generează o economie a supraviețuirii de asemenea subterană – pentru a nu dispărea complet din peisajul în care își desfășoară activitatea, adică economia țărilor lor.

6.3. INFLAȚIA ÎN ȚĂRILE SUBDEZVOLTATE ȘI LIPSA DE COMPETITIVITATE A ACESTORA

La o analiză detaliată a unora dintre aspectele pe care le-am atins tangențial în capitolele anterioare, se remarcă faptul că o chestiune relevantă, din păcate insuficient examinată, este cea referitoare la posibilitatea ca țările în curs de dezvoltare, care constituie majoritatea covârșitoare a statelor lumii actuale, să reușească simultan să combată inflația, să își rezolve problemele sociale și să își mărească gradul de competitivitate.

Țările în curs de dezvoltare nu dispun de un aparat administrativ de stat profesionalizat, structurile lor administrative sunt învechite, iar costurile necesare sunt substanțial mai mari decât în țările dezvoltate. Fiscalitatea este nedreaptă, și evaziunea fiscală extrem de ridicată, datorită faptului că în serviciile publice nu se regăsește decât o mică parte a banilor rezultați din impozite, ceea ce face ca simplul cetățean să încerce să înlocuiască ineficiența statului prin măsuri de auto-protecție, adesea cu banii proveniți chiar din sustragerea de la obligațiile fiscale. Și fiindcă statul procedează greșit, cheltuiește aiurea și risipește banul public conform intereselor funcționarilor incompetenți și ale politicienilor rău-intenționați – corupția, delapidarea și deturnarea de fonduri publice sunt aspecte caracteristice și frecvente în țările în curs de dezvoltare –, societatea face ea însăși ceea ce statul nu reușește, și, neavând încredere în stat, îi plătește acestuia mai puțin decât ar trebui, pentru a-și păstra resurse ca să se autoprotejeze.

Din această cauză, deficitul public înregistrat e aproape întotdeauna acoperit prin noi emisiuni de monedă, dacă nu prin confiscarea parțială sau globală a economiilor private depozitate în mâinile statului, ceea ce face ca statul să obțină o reducere temporară a nivelului datoriei. Fiindcă, pe lângă ușurința cu care emite monedă, guvernul se pricepe de minune să colecteze bani și, de fiecare dată când situația devine dificilă într-un fel sau altul, reduce nivelul obligațiilor prin manipularea indicilor sau prin împrumuturi împovărătoare.

De fiecare dată când reduc nivelul datoriei prin proceduri *manu militari*, guvernele acestor țări distrug competitivitatea sectorului productiv, care asistă neputincios la transferul veniturilor sale către puterea publică – recunoscută ca fiind un prost administrator – fără vreo șansă de a le mai recupera vreodată. Acest gen de artificii duce la falimente, concordate și inegalități, iar economia are nevoie de timp pentru a se redresa.

De fiecare dată când statul jefuiește societatea percepend de la aceasta bani pe care nu îi va restitui niciodată sau prin „intervenții directe”, își creează condiții pentru a lansa „planuri de stabilizare” provizorie folosindu-se de banul public, planuri care prevăd restructurarea întreprinderilor afectate, dintre care o parte fără șanse de recuperare. Astfel, sectorul privat care reușește să supraviețuiască, resimțindu-se de pe urma acestei lovituri, are nevoie de timp pentru a se redresa și nu mai e capabil să concureze cu produsele din import.

Să mai adăugăm faptul că, în ciuda faptului că înmulțirea planurilor de stabilizare a devenit o constantă a țărilor în curs de dezvoltare, stabilitatea monetară este relativă și este obținută prin confiscarea economiilor, prin reducerea nivelului datoriei și printr-un control provizoriu al deficitului public, având în vedere că adevăratele cauze ale deficitului public nu sunt combătute (dimensiunea aparatului administrativ, ineficiența programelor și corporatismul elitelor conducătoare). Inflația internă este în continuare superioară celei externe, în ciuda menținerii unui decalaj al cursului de schimb care duce la scăderea competitivității și provoacă recesiune. De aici pierderea piețelor externe și interne pentru produsele autohtone, datorită supraaprecierii monedei naționale în raport cu devalorizarea reală a valurilor forte. În aceste condiții, întreprinderile din aceste țări pierd piața externă și cea internă și contribuie la consolidarea globalizării economiei, permițând pătrunderea pe piața internă a produselor de import la un curs de schimb avantajos pentru acestea. Acest lucru defavorizează și mai mult produsele locale care nu pot face față concurenței, căci prețurile lor sunt exprimate în moneda supraapreciată, față de produsele concurenței externe, calculate în moneda depreciată artificial.

În afară de aceasta, fiind nevoite să atragă investiții speculative pentru a-și mări rezervele și pentru a evita eventualele mișcări speculative, țările în cauză ajung să creeze un nou

deficit public prin dobânzi mai ridicate decât cele de pe piața externă, care înglobează, ca într-o oală sub presiune, cursul de schimb scăzut și inflația care se măsoară prin acesta, deoarece tind să valorizeze mai mult paritatea monedei decât inflația reală. În aceste condiții renunță la reajustările necesare, provocând o recesiune nocivă care afectează întreprinderile autohtone fără a soluționa problemele de fond ale țării.

Și când deficitul public devine din nou prea ridicat și speculațiile financiare internaționale scot la iveală incapacitatea guvernului de a menține nivelul ridicat al dobânzilor într-o economie stabilizată, dar în recesiune, capitalurile speculative străine încep să se retragă, reducând capacitatea guvernului de a evita speculațiile financiare interne. Consecința este că inflația revine cu și mai multă forță, iar sectorul economic este și mai slăbit. Și, ca și în cazul bolnavilor de cancer, recidiva este și mai violentă decât fazele anterioare ale bolii, după ce aceasta părea să se fi vindecat, și impune noi tratamente de șoc, cu rezultate din ce în ce mai slabe, din păcate.

Cu toate acestea, în timpul perioadei de stabilitate artificială, globalizarea economiei, adică internaționalizarea comerțului prin deschiderea granițelor, pătrunde pe piețele diferitelor țări. Cum planurile de stabilizare nu se aplică simultan, prejudiciile generate de acest fenomen se perpetuează pe această piață deschisă, în care țările dezvoltate, fiind mai competitive, câștigă noi piețe profitând de perioadele de stabilizare ale țărilor care nu își pot ajuta industria națională să facă față concurenței.

Inflația endemică din țările în curs de dezvoltare, anesteziată abia de planurile de stabilizare, afectează competitivitatea acestor țări, permițând ca sectoare economice mai puternice din țările dezvoltate să fie principalii beneficiari ai acestei politici de deschidere comercială. În concurența comercială dintre cei puternici și cei slabi, rareori se întâmplă ca avantajul să fie de partea celor din urmă.

6.4. DEFICITUL PUBLIC ȘI DATORIILE NAȚIONALE

Stephen Webb, analizând procesul hiperinflaționist german din Republica de la Weimar și reinterprețând factorii care au dus la apariția acesteia, trage o concluzie foarte interesantă: principala cauză a acelui proces a fost deficitul public, datorită faptului că a provocat neîncrederea agenților economici în capacitatea guvernului de a-l controla. Dealtfel această încredere fusese deja zdruncinată de promiterea indemnizațiilor de război și a drepturilor sociale stipulate prin Constituția din 1919 și neacordate de stat.

Rata de risc a investițiilor financiare crește direct proporțional cu lipsa de control a deficitului public, iar expansiunea monetară prin emisiunea exagerată de monedă provoacă în final o inflație auto-alimentată care degenerază în hiperinflație.

Într-o Germanie marcată încă de efectele războiului, în care moneda, sub formă de titluri, începuse să fie emisă de întreprinderi – dat fiind că moneda națională nu reușea să țină pasul cu devalorizarea, în ciuda tuturor ștanpilelor oficiale aplicate pe aceleași hârtii –, este lesne de înțeles debandada pe care acest proces a generat-o în întreaga economie.

Astăzi, chiar și în condițiile unui proces inflaționist accentuat, țările au învățat să creeze mecanisme, cum ar fi cel al indexării, care să nu ducă la scăparea economiei de sub control. Brazilia, înainte de aplicarea Planului Real, este o dovadă clară a garanției corective a prețurilor și valorilor, dat fiind că a început implementarea planului de stabilizare ieșind dintr-un proces hiperinflaționist, care nu a afectat însă grav activitatea economică. Practic, guvernul a decis să comaseze toți indicii de corecție într-unul singur (U.R.V.¹) pe o peri-

¹ Unidade Referencial de Valor (Unitate Valorică de Referință), indicele de indexare a monedei în Brazilia.

oadă de patru luni, transformând apoi această monedă de cont într-o monedă de plată. În acel moment inflația a luat sfârșit, deoarece avea sub control deficitul public și deținea rezerve suficiente pentru a contracara orice speculații valutare.

În anul 1996², Planul Real este serios amenințat, nu din pricina aplicării lui, care este corectă, ci din cauza revenirii la un deficit public crescut, a cărui menținere pe termen lung sfârșește prin a genera dezechilibre în activitatea economică, de care nu pot scăpa nici măcar țările dezvoltate, cum ar fi Statele Unite.

Sunt convins că una dintre problemele pe care economia mondială le va avea de înfruntat în următorii ani va fi găsirea unui mod de a limita deficitul public al țărilor (dezvoltate sau în curs de dezvoltare) și de a reduce nivelul datoriei naționale.

Lumea întreagă se agață de o iluzie, și anume faptul că datoria publică are o bază de sprijin suficient de stabilă pentru a susține toate investițiile private, mai cu seamă pe cele financiare. Pe această iluzie se sprijină stabilitatea sistemului financiar mondial și perpetuarea practicii guvernelor de a folosi economiile populației pentru a-și finanța propriile cheltuieli, cheltuind resursele în activități productive și neproductive, mai ales pentru a-și întreține aparatul birocratic, care a crescut înspăimântător de mult în toate țările în ce-a de-a doua jumătate a acestui secol, confirmând justetea teoriei lui Adolf Wagner, conform căreia cheltuielile publice tind mereu să crească, și niciodată să scadă.

Statele Unite au o datorie publică de aproximativ 2/3 din P.I.B., Italia de 100%, Irlanda de 150%, Brazilia de 50%, această din urmă datorie neavând o bază de sprijin reală. Baza de sprijin o constituie încrederea investitorilor că guvernul își va onora datoriile, în ciuda faptului că realitatea dovedește că

² Momentul redactării acestei lucrări.

guvernele contractează datorii infinite superioare forței lor economice.

Tentativele diverselor țări din întreaga lume, mai mult sau mai puțin dezvoltate, de a își reduce deficitul s-au dovedit descurajatoare, iar datoria publică mondială a continuat să crească. Concomitent scade și baza de sprijin a acesteia, ceea ce face ca, numai pe bază de încredere, hârtii fără acoperire ale diverselor guverne să fie girate cu altele, cu acoperire.

Toți operatorii financiari cunosc această realitate, dar cum a opera cu banii terților este vital pentru ei, trebuie să manifeste încredere în capacitatea sistemului financiar internațional de a se menține stabil, în contrast cu lipsa totală de stabilitate a focarelor de tensiune, care sunt asociate datoriei interne și externe ale fiecărei țări.

La un moment dat, finanțarea deficitului public prin investiții în întreaga lume nu va mai fi posibilă. Și aceasta nu din cauza sistemului actual, care face ca aceste lucruri să fie cunoscute numai de către cei care își desfășoară activitatea în acest domeniu, ci datorită faptului că investitorii – și nu numai operatorii financiari – vor deveni tot mai conștienți de adevărata față a banilor lor, care există doar pentru că toți au convingerea că statele sunt corecte și demne de încredere și își vor onora întotdeauna datoriile.

Sunt convins că în momentul în care una dintre marile puteri din G 7 ar suferi o criză care ar zdruncina finanțele multor alte țări partenere, efectul ar putea fi la fel de mare ca și cel al „iluziei bursiere”³ din 1929 din Statele Unite.

Cu cât analizez mai mult teoriile economice moderne – care caută, toate, soluții de compromis pentru a evita problema

³ Gravă criză bursieră, numită și „joia neagră”, survenită la 29 octombrie 1929, când la bursa din New York au fost oferite 33 mil. titluri, iar cererile au fost minime. Mii de bănci au suspendat plățile. Dolarul a suferit o gravă depreciere.

confruntării cu criza deficitelor publice –, cu atât mă conving mai mult că acestea nu sunt decât un fel de anestezie pentru judecata celor care se ocupă de valorile investițiilor occidentale, dat fiind că sumele respective oscilează în jurul acestui sistem lipsit de o bază de sprijin.

Sunt convins de asemenea că stabilitatea favorabilă unei activități economice sănătoase, cu investiții adevărate, nu este posibilă decât dacă toate țările ar izbuti să-și țină sub control deficitelor publice. Cum însă acest deziderat nu este decât o utopie, economia se va îndrepta în continuare spre dezastru, căci baza ei de sprijin, pe care ar trebui s-o constituie investițiile, nu există. Economia iluzorie provoacă o euforie al cărei preț maxim încă nu a fost plătit.

6.5. LIPSA CONTROLULUI ASUPRA SPECULAȚIILOR FINANCIARE

Un aspect care preocupă tot mai mult țările dezvoltate și pe cele în curs de dezvoltare este volumul banilor deținuti de către agenți economici anonimi și vehiculați în întreaga lume, a căror sumă totală se ridică la aproximativ 13 miliarde de dolari, sau de două ori P.I.B.-ul Statelor Unite.

Acești bani, ai căror proprietari nu sunt cunoscuți în totalitate de către guverne, și ai căror deținători oficiali se găsesc în paradisurile fiscale situate în afara controlului marilor puteri, sunt direcționați tot mai mult către țările care oferă condiții de profit mai bune, și de unde pot fi retrași cu aceeași viteză cu care au fost introduși.

Pe măsură ce globalizarea economiei impune o deschidere crescândă față de fluxurile valutare, circulația acestor bani este mai rapidă, ceea ce face ca țările în curs de dezvoltare, de exemplu, să îi poată atrage în număr mai mare decât în trecut, cu condiția să garanteze un profit și să ofere condiții mai bune

decât țările dezvoltate. Acești bani pot ieși din aceste țări la fel de repede cum au și intrat, și grava criză mexicană din 1994 a demonstrat lumii că printre investitorii de acest tip panica este de necontrolat, cu toate că țările dezvoltate sar în ajutorul statului aflat în criză de credibilitate. Cazul Mexicului a făcut lumea să realizeze că, dacă o criză similară ar izbucni într-o țară dezvoltată, reacția în lanț ar putea fi fatală, fără ca Băncile Centrale din lume sau guvernele să poată interveni, deoarece capitalul vehiculat este mai mare decât P.I.B.-ul oricăreia dintre aceste țări. Nu întâmplător criza uneia dintre marile bănci din S.U.A. și a bursei japoneze au primit imediat sprijin din partea guvernelor altor țări, inclusiv din S.U.A., pentru ca neîncrederea în sistem să nu se extindă.

Cu alte cuvinte, 13 miliarde de dolari deținuți de investitori cuprinși de panică și fără o orientare clară pot genera o nouă criză, similară celei din 1929. Avertizat în privința acestui risc, G 7 se reunește anual pentru a căuta mecanisme capabile să prevină o asemenea situație, dar nu a găsit încă soluția ideală, și nici modalitatea de a administra rațional și cât mai puțin speculativ aceste investiții.

Globalizarea economiei impune goana frenetică după noi investiții și capitaluri. Ca o consecință, concurența încurajează, pe de o parte, oferta de produse și servicii mai ieftine și mai bune, iar pe de altă parte contribuie la creșterea șomajului și împiedică controlul asupra acestor capitaluri volatile, care sunt fidele țării gazdă atâta timp cât li se oferă în schimb avantaje mai mari decât în țările dezvoltate.

Investitorul tradițional preferă un profit mai mic în condiții de siguranță sporită. Investitorul speculativ lucrează cu o siguranță mai redusă, dar cu un profit mai mare. De aceea, este permanent pregătit să abandoneze înaintea celorlalți vaporul pe cale de a se scufunda. Această abilitate de a se retrage la timp ajunge de multe ori să dea peste cap politicile

monetare sau economice ale țărilor în curs de dezvoltare atunci când situația impune cu adevărat retragerea.

Trebuie adăugat și că, datorită menținerii deficitelor publice și a datoriilor publice la cote mult mai ridicate decât în trecut, deținătorii unor asemenea capitaluri sunt întotdeauna priviți cu neîncredere de statele dezvoltate și de cele în curs de dezvoltare, din pricina comportamentului lor financiar irațional în condiții de panică, care face ca nici măcar țările dezvoltate să nu fie ferite de un colaps global.

Având în vedere aceste aspecte, Tobin, laureat al Premiului Nobel pentru economie, a propus în martie 1995 crearea unui impozit mondial pe circulația capitalurilor financiare, perceput de țările tranzitate de aceste capitaluri, și care urma să ajute guvernele respective în soluționarea crizei șomajului. Propunerea este similară celei făcute de mine în 1993 și care viza revizuirea Constituției Braziliei, propunere sprijinită printr-un proiect de lege de către deputații Germano Rigotto, Regina Gordilho, Victor Faccioni și de către senatorul Gilberto Miranda, după ce guvernul statului São Paulo o înaintase spre dezbateri unei comisii de juriști condusă de Miguel Reale. În propunerea mea avansam ideea înlocuirii tuturor contribuțiilor sociale existente printr-un impozit unic pe circulația capitalurilor, care, aplicat la 12 mii de miliarde de dolari (circulația financiară anuală în Brazilia), cu un comision de 0,5% sau 0,6%, ar fi înlocuit într-un mod mai eficient totalitatea contribuțiilor actuale, pe aceeași linie cu obiectivul îndrăzneț, dar mai puțin viabil, al impozitului unic propus de Marcos Cintra, și care se bucură de sprijinul lui Roberto Campos.

Concluzionând, volumul capitalurilor care circulă zilnic pe piețele internaționale în afara sferei de control a guvernelor este atât de mare, încât o panică generalizată ar putea duce la un colaps financiar similar celui din 1929.

6.6. RĂZBOIUL COMERȚULUI INTERNĂȚIONAL

Războiul care se poartă în cadrul comerțului internațional este o realitate care favorizează globalizarea economiei, șomajul, concurența acerbă și accentuarea decalajelor dintre țări, ajutând țările dezvoltate să-și consolideze poziția în detrimentul celorlalte datorită faptului că sunt mai bine dotate pentru a face față concurenței.

În 1979, în urma celei de-a doua crize a petrolului, țările dezvoltate au adoptat în cadrul Rundei Tokyo politica protecționismului, care viza protejarea piețelor interne împotriva concurenței externe, într-un moment în care incertitudinea prețului petrolului, principala sursă energetică în lume, crea tuturor statelor temeri inflaționiste. Un strict control bugetar și monetar, având drept rezultat recesiunea, alături de protecționismul piețelor locale, au marcat acea perioadă care a dus la faliment câteva țări în curs de dezvoltare, printre care și Mexicul (care s-a confruntat cu un „septembrie negru” în 1982) și Brazilia, care în 1983 rămăsese practic fără rezerve. Dacă nu ar fi fost compania Construtora Mendes Jr. care și-a continuat activitatea în Irak la cererea guvernului brazilian – deși statul respectiv începuse să adopte o politică similară cu cea a guvernelor braziliene: să construiască fără să plătească –, aprovizionarea Braziliei cu petrol ar fi fost periclitată, ceea ce ar fi atras după sine un colaps al transporturilor interne. Într-adevăr, fără rolul de intermediar jucat de compania respectivă și garanția oferită Irakului prin construcția de șosele în acea țară, ar fi avut loc un colaps energetic național, dat fiind că rezervele naționale au ajuns, la un moment dat, sub pragul de un miliard de dolari. Astăzi, compania Construtora Mendes Júnior, creditor al guvernelor braziliene care au recunoscut datoria, dar nu au plătit-o, este în pragul falimentului, pentru că a re-

fuzat să creadă, demult, în 1983, că statul brazilian este amoral, conform declarației unuia dintre miniștrii de la acea vreme.

Abia în momentul în care divizarea popoarelor arabe, alături de reorganizarea și disciplina țărilor dezvoltate au frânt coloana vertebrală a O.P.E.C., economiile au început să își revină. Prețul scăzut al petrolului și viteza de circulație a petrodolarilor au fost înlocuite cu inteligența investițiilor tradiționale. În acel moment, toate țările, avându-le în frunte pe cele mai dezvoltate, s-au reîntors la principiile concurenței internaționale, deschizându-și piețele, evident mai accesibile produselor din țările dezvoltate decât celor din țările mai sărace.

Europa a încercat să se apere de Statele Unite și de Japonia prin consolidarea Pieței Comune Europene, devenită apoi Comunitatea Europeană și astăzi Uniunea Europeană, revigorând producția internă și îngreunând pătrunderea produselor străine prin decizii similare celei cu privire la produsele agricole adoptate în cadrul Runderi Uruguay. Comunitatea Europeană nu și-a deschis granițele pentru aceste produse decât după negocieri îndelungate, soldate cu compromisuri similare făcute de țările interesate să exporte în Europa.

Japonia s-a asociat cu tigrii asiatici în ceea ce privește producția industrială, produsul circulând adesea între aceste țări înainte să ajungă în stadiul de produs finit. S-a înțeles, în sfârșit, că în procesul de globalizare a economiei, oricât de puternică ar fi o țară, ea singură nu se poate proteja suficient împotriva marilor blocuri de state, fără a adera ea însăși la unul dintre ele.

China dispune de o piață proprie importantă, și, profitând de prețul extrem de mic al mâinii de lucru, a invadat și piețele mondiale cu produse simple cu costuri de producție scăzute, la prețuri incredibil de competitive.

Statele Unite și-au constituit propriul bloc: N.A.F.T.A., alcătuit din Canada, S.U.A. și Mexic. Mercosul a luat ființă din aceeași necesitate de creare a unei piețe interne mai solide

pentru a înfrunta efectele globalizării, facilitând schimburile de produse interne cu tarife externe comune, în faza de unificare, și tarife interne mai atractive pentru produsele din regiune.

Crearea acestor blocuri oferă o mai mare forță de negociere pe plan mondial, dar nu este scutită de probleme grave. Atunci când concurența dintre produsele furnizate de fiecare dintre țările blocului trădează politici mascate mai mult sau mai puțin subvenționate, acestea generează o concurență ne-loială. De asemenea, dacă survin probleme interne de natură bugetară, valutară sau monetară, se impune protecția locală a sectoarelor afectate de libertatea economiei.

Dacă Europa a ajuns deja în cea de-a treia fază a uniunii piețelor, care o face să fie mai degrabă o federație de țări autonome decât de țări suverane, în care Parlamentul European și Tribunalul de la Luxemburg dețin funcții supranaționale de impunere a intereselor comunitare în fața guvernelor locale, celelalte blocuri menționate se găsesc încă în faza de zone de comerț liber sau de uniune vamală, fără să-și fi soluționat încă problemele de coexistență care implică și cedarea unei părți a suveranității fiecărei țări în favoarea grupului de state.

Cert este că auto-protejarea prin crearea de piețe multiregionale cu scopul de a înfrunta globalizarea economiei, în care țările dezvoltate sunt avantajate pentru că sunt mai competitive, nu rezolvă, cel puțin deocamdată, problemele grave cu care se confruntă țările în curs de dezvoltare, unde problemele sociale generează tensiuni crescânde, șomajul fără indemnizație devine tot mai răspândit, fără ca statul să poată oferi protecția socială adecvată, în ciuda liberalizării comerțului.

Numai că între țări care nu sunt egale nu poate exista concurență reală. Chiar și în Uniunea Europeană, intrarea în spațiul comunitar a unor țări mai puțin dezvoltate a determinat entitatea supranațională să acorde perioade de grație pentru integrare. Piețele locale erau protejate prin tarife mai ridicate decât cele practicate pe piața europeană, dar produsele

țărilor mai puțin dezvoltate intrau pe piața europeană fără a beneficia de măsuri protecționiste similare. Cu alte cuvinte, puteau să-și protejeze producția pe o perioadă determinată, cu toate că piața europeană era deschisă pentru produsele lor.

Globalizarea economiei impune un control național al piețelor interne ale țărilor mai mici, care, pe de o parte, nu trebuie să elimine comerțul liber, însă, pe de altă parte, nu trebuie să permită sufocarea sectorului economic intern. Această dilemă nu pare să aibă prea multe șanse de a fi soluționată în viitorul apropiat.

7

SPECTRUL
ȘANTAJULUI
INTERNĂȚIONAL

7.1. STRUCTURILE MILITARE ÎNVECHITE ȘI PARALELE

Securitatea internă a națiunii este asigurată de către poliție, iar cea externă de către forțele armate. De la cea mai puternică la cea mai slab dezvoltată țară de pe glob, cele două instituții reprezintă instrumentele stabilității sau destabilizării politice, sociale și instituționale.

Țările mai slab dezvoltate dețin structuri militare care constituie un instrument fidel al balanței politice, oscilând între regimurile dictatoriale impuse de forțele armate și regimurile democratice nesigure, tolerate de forțele armate.

Nivelul scăzut de cultură și educație al populației și numeroasele probleme economice și sociale fac dificilă găsirea unei soluții politice stabile, întrucât problemele guvernării depășesc vizibil capacitatea acestor țări de a le soluționa. Când criza atinge punctul culminant, singura soluție este ruptura instituțională, condusă obligatoriu de un șef militar.

În țările mai dezvoltate, forțele armate își îndeplinesc misiunea de garant într-un eventual conflict, rareori exercitând presiuni asupra guvernelor democratice dar, dimpotrivă, făcând mari presiuni asupra guvernelor dictatoriale sau care au ieșit recent de sub dictatură, cum este cazul Chinei și al Rusiei.

Pe de altă parte, în toată lumea există industrie militară. În cartea mea prefatăă de Roberto Campos și intitulată „Dezvoltarea economică și siguranța națională – Teoria punctului critic”, am încercat să demonstrez că nivelul cheltuielilor militare poate determina fie impulsionarea, fie întârzierea dezvoltării unei națiuni, depinzând de progresul tehnologic, care

se poate desfășura în interiorul sau în afara frontierelor țării care utilizează respectiva tehnologie. Astfel, am formulat următoarea teorie a punctului critic:

„Cheltuielile de securitate impulsionează dezvoltarea economică și tehnologică a unei națiuni, atâta timp cât cele patru componente ale sale (mâna de lucru, intendența, achizițiile și cercetarea) se desfășoară în interiorul frontierelor sale suverane, fără a genera, pe de altă parte, deficite bugetare acoperite din resurse inflaționiste, cu excepția celor a căror acoperire din resurse inflaționiste controlate poate genera, pe termen scurt sau mediu, avânt economic efectiv, sau conversiunea cheltuielilor care pot reprezenta o diminuare importantă a dezvoltării naționale” („Dezvoltare economică și siguranță națională”, José Bushatsky Editor, 1971, p. 103–104).

Este bine știut că industria militară mondială ia avânt în perioadele de conflict și intră în criză când acestea se sting. În acest din urmă caz, industria militară din țările dezvoltate o elimină pe cea din țările slab dezvoltate, mai puțin competitivă.

Atâta vreme cât Uniunea Sovietică și Statele Unite au menținut echilibrul de forțe în lume, industria de război din țările mai puțin dezvoltate, inclusiv din Brazilia, a crescut considerabil, în lipsa concurenței mai serioase a celor două mari puteri. Sfârșitul războiului rece a făcut ca industria de război a acestora să se reorienteze către „promițătoarele” piețe ale Orientului Mijlociu și ale Extremului Orient, sau ale țărilor africane, asiatice și latino-americane, ceea ce a lichidat, practic, industria militară din țările mai slab dezvoltate, inclusiv din Brazilia.

Industria militară favorizează progresul tehnologic, de care beneficiază apoi și societatea civilă. Așa cum am demonstrat în cartea mai sus-menționată, se estimează că progresul tehnologic din industria militară utilizat mai apoi în industria civilă a redus de trei ori cheltuielile de cercetare suportate exclusiv de industria civilă.

Este evident că pe timp de pace între marile puteri, când războaiele sunt transferate în țările mici, industria militară este dominată exclusiv de țările dezvoltate, astfel încât cheltuielile militare generează dezvoltare și securitate în cazul națiunilor democratice și nu produc nici una, nici alta în cazul națiunilor în curs de dezvoltare, cu regimuri excepționale.

Trebuie să amintim că înmulțirea țărilor (aproape 200 în lume) și, de asemenea, consolidarea clasei militare din țările mici implică o continuă instabilitate instituțională ca efect al permanentelor crize interne, ceea ce face ca represiunea, mai mult sau mai puțin sângeroasă (Irak, Iran și câteva țări africane au oferit, în ultimii ani, demonstrații convingătoare de represiune sălbatică), să sădească ură și nesiguranță. Drept urmare sunt create forțe militare paralele care, conform nivelului de funcționare al grupurilor din exterior sau formate de alte state, devin la fel de puternice ca și forțele locale, așa cum s-a întâmplat în Afganistan sau în Angola cu forțele Unite.

Situația este înrăutățită de existența grupărilor mercenare, dispuse a acționa în orice țară, utilizând tehnologie tot mai sofisticată și diferite surse de finanțare. Istoria militară a lumii este plină de astfel de exemple de folosire a grupurilor de mercenari, căderea marilor imperii producându-se în momentul în care forțele regulate ajung să fie înlocuite de mercenari (Imperiul Roman de Apus și Imperiul Bizantin, de exemplu). În prezent, formarea de asemenea grupuri dotate cu echipamente sofisticate este extrem de periculoasă, având în vedere că acestea stăpânesc adesea o tehnologie superioară celei deținute de forțele regulate din oricare țară mai slab dezvoltată, dezechilibrând relațiile conflictuale ale acesteia cu vecinii și lăsând guvernele pe mâna unor „militari” fără naționalitate.

Un ultim aspect al acestei analize sumare se referă la menținerea forțelor armate la un nivel superior nevoilor reale în țările în curs de dezvoltare – Brazilia face excepție. În aceste cazuri, o parte din buget este cheltuită fără a avea drept rezul-

tat progresul tehnologic. Acest gen de evaziune bugetară provoacă dezechilibru financiar și aprofundează crizele care devastează respectivele țări, mai ales în domeniul social.

În sfârșit, țările care se folosesc de mercenari sau investesc serios în crearea de grupări militare proprii își dezvoltă o mare putere de șantaj internațional, care, dacă în Războiul din Golf nu a dat rezultatele scontate, și-a jucat perfect rolul în cazul Iugoslaviei și, mai ales, în ciocnirile dintre Israel și teroriștii grupați în Siria și Liban.

Omenirea se află încă departe de a găsi o soluție acestei probleme.

7.2. BOMBA ATOMICĂ ȘI ACCESUL LA FABRICAREA ACESTEIA

O liniște relativă a cuprins omenirea după căderea Zidului Berlinului și prăbușirea imperiului sovietic. Țările dezvoltate cred că supravegherea neproliferării armelor nucleare și des-tinderea politică între marile puteri îndepărtează definitiv pericolul nuclear.

Mi se pare cel puțin imprudent acest mod de a gândi.

Tot mai multe state încep să se familiarizeze cu tehnologia nucleară. Fabricarea unei arme nucleare este un procedeu destul de simplu pentru orice țară care stăpânește tehnica îmbogățirii uraniului. Și tot mai multe state mici, conduse de dictaturi, au acces la astfel de cunoștințe, care, în următorii 20 de ani, vor fi de domeniul public și vor fi folosite de toate țările cu suficiente resurse financiare – nu tehnice – pentru a le aplica.

În consecință, în viitor, omenirea ar putea deveni obiect al șantajului internațional din partea unor țări care dețin tehnologie nucleară și care, fie dintr-un complex de inferioritate,

fie pentru a rezolva unele probleme interne, invocă necesitatea unității naționale în fața „pericolului” din afară.

Cea mai mare amenințare o constituie însă existența unor puternice grupuri de la periferia societății – cartelurile traficanților de droguri, de exemplu – care, dobândind controlul asupra tehnologiei, pot deveni o forță în practicarea șantajului.

Să ne amintim că în lupta dintre forțele convenționale (polițiile din toate țările) și grupurile legate de traficul de stupefiante, acestea din urmă, dotate cu arme mai sofisticate, și-au dovedit întotdeauna superioritatea. În multe țări, în mod frecvent forțele polițienești se văd în situația de a da înapoi în fața crimei organizate, mai bine înzestrată din punct de vedere al armamentului decât poliția, dar nu și decât armata. Mă gândesc la evenimentele din Rio de Janeiro și din Columbia. Acum aproape doi ani, la Rio, a fost nevoie de intervenția armatei pentru a contracara neputința poliției. Răul nu a putut fi eliminat, dar cel puțin s-a echilibrat raportul de forțe.

Pe de altă parte, va veni ziua în care terorismul internațional va stăpâni tehnologia nucleară și puterea sa combativă va fi net superioară celei de acum. Aceste grupări vor putea șantaja guvernele legal constituite mult mai eficient decât o fac în prezent.

S-a pus problema dacă eventuala deținere a tehnologiei nucleare ar constitui un pericol pentru umanitate, odată ce efectele folosirii bombei atomice ar afecta inclusiv pe cei ce ar face uz de aceasta. Căci a deține arma nucleară nu înseamnă a poseda și rachete care transportă bomba, și mă refer aici la țările mici, pe care marile puteri le-ar putea distruge cu ușurință. Astfel, efectul distrugător s-ar întoarce chiar împotriva țărilor care amenință pacea mondială.

Este la fel de adevărat că, în cazul teroriștilor și al traficanților de droguri, aceștia ar putea transforma asemenea

arme în propriile lor țări în obiect de șantaj, și, prin comandă de la distanță, le-ar putea detona cu întârziere. Dar este destul de dificil să înșeli întregul sistem de control, deși nu este imposibil.

Cei convinși că pericolul nu este atât de serios argumentează că războiul biologic și chimic, mai ușor de purtat, nu a fost declanșat niciodată, nici măcar de către nemții aflați în pragul înfrângerii. Ca și în cazul războiului nuclear, odată declanșat procesul, efectele lui nu mai pot fi controlate, ele afectând atât pe cei amenințați, cât și pe cei care amenință.

Dacă războiul chimic și biologic n-a fost declanșat până acum, chiar dacă accesul la tehnologie era mai simplu, cu atât mai puțin probabilă pare folosirea șantajului atomic. Argumentul este impresionant, recunosc, dar sunt convins că premisele sunt diferite. Războiul chimic și biologic nu au efecte devastatoare imediate, ci mai mult pe termen mediu și lung, constituind mai degrabă o amenințare decât o realitate.

Șantajul nuclear dimpotrivă. Efectele sunt devastatoare pentru cei amenințați și periculoase pentru vecini, pe termen mediu. Cei aflați la distanță nu riscă nimic, nici măcar pe termen lung. Astfel, este mult mai convenabil decât războiul biologic și chimic, căci obiectivul căruia îi este destinat este mai ușor de atins, iar impactul asupra opiniei publice este net superior.

Nagasaki și Hiroshima continuă să fie cel mai cumplit coșmar în mintea contemporanilor, iar generațiile care i-au urmat sunt terificate la gândul că așa ceva s-ar mai putea întâmpla vreodată.

Sunt convins că deținerea tehnologiei nucleare va constitui o problemă serioasă în relațiile dintre state și țările sau grupurile marginalizate, atâta timp cât aceasta va putea fi achiziționată în scurtă vreme de toate țările sau grupările care posedă resurse suficiente.

7.3. INFORMATICA DEZINFORMĂRII

Revin asupra unei chestiuni absolut îngrijorătoare. Dominația informaticii, în lipsa unor sisteme sigure care să împiedice accesul hackerilor.

La sfârșitul celui de-al doilea război mondial, în bătălia din Ardeni, armata germană, lansând ultima ofensivă a trupelor sale de blindate, a reușit să-i înfrângă pe aliați timp de câteva zile, folosindu-se de o armă interzisă de legile războiului stabilite prin acordul de la Geneva – dezinformarea.

Soldați care vorbeau perfect limba engleză au pătruns în spatele liniilor aliaților, au schimbat indicatoarele de pe șosele, au dat informații false, semănând confuzie în întregul sistem de apărare al acestora, în timp ce trupele germane, profitând de superioritatea tancurilor lor, înaintau, distrugând forțele armate anglo-americane dezorientate. S-au oprit doar în momentul în care au rămas fără combustibil, dat fiind că n-au ajuns la timp la punctul de aprovizionare al aliaților, unde existau destule rezerve pentru a întârzia sfârșitul războiului cu cel puțin șase luni, timp considerat de Hitler suficient pentru a fabrica primele bombe atomice și pentru a impune pacea, sub amenințarea puterii nucleare pe care ar fi deținut-o.

Episodul a fost povestit în nenumărate variante, subliniind cu mai multă sau mai puțină emfază succesul operațiunii de dezinformare, dar adevărul este că dezorientarea provocată inițial în rândul trupelor aliate a reușit să demonstreze eficiența atacului german.

Mai târziu, în războiul din Insulele Malvine, informațiile prin satelit au dus la înfrângerea marinei argentinene, ale cărei poziții erau comunicate, în fiecare minut, trupelor de uscat sau marinei engleze mai bine dotate. Așa s-a întâmplat în cazul vasului care transporta întăriri pentru trupele argentinene de pe insule și care a fost scufundat de englezi.

Și în războiul din Golf lucrurile au decurs la fel. Informatica a venit de hac armatei lui Saddam chiar din prima zi, controlând perfect mișcările sale de trupe datorită informațiilor primite și distrugând sistemele de apărare irakiene cu rachete imposibil de detectat de radarul inamic.

Progresul forței distrugătoare a informației și dezinformării de la al doilea război mondial și până la războiul din Malvine a fost fantastic, apoi de la Războiul Malvinelor la Războiul din Golf, incredibil, și din 1991 până în prezent, inimaginabil. An de an, saltul calitativ este atât de mare încât devine imposibil de prevăzut până unde poate depăși știința informaticii barierele cunoscute, prin intermediul serviciilor de informații, de dezinformare și de pătrundere în secretele și în comanda celor mai sofisticate echipamente din sistemele mondiale de apărare.

În condițiile în care serviciile de informații din toate țările își demonstrează tot mai pregnant utilitatea, este de necrezut că o țară de dimensiunile Braziliei, din rațiuni și resentimente ideologice, își lichidează propriul sistem de informații, în timp ce țări cu lungă tradiție democratică precum S.U.A., Anglia și Franța și le consolidează.

Cu alte cuvinte, securitatea unei țări în fața instabilității interne, a pericolului din afară și a geniilor computerelor constă în puterea ei de a preîntâmpina orice pericol serios de atacare a sistemelor sale de protecție.

Viteza cu care evoluează informatica, proliferarea geniilor în domeniu și constituirea unor puternice grupări mafiote, având la dispoziție resurse fantastice și sedii în paradisuri fiscale pentru desfășurarea de activități ilicite, toate acestea pot amenința orice sistem de apărare din orice țară.

Informatica, tot mai capabilă să furnizeze elemente care, cu costuri foarte mici, pot asigura accesul la secrete valorând milioane, și depinzând de geniile care manipulează programele, informația, pe zi ce trece mai necesară decât vastele arsenale pentru a împiedica folosirea acestora, prin amenințări a

căror forță depășește forța armelor, și dezinformarea, mereu prezentă, grație accesului la programe și folosirii pe scară largă a sistemelor cibernetice performante, sunt tot atâtea provocări ale lumii viitorului. La toate acestea statul trebuie să se adapteze, să-și depășească cunoscuta lentoare în fața evenimentelor de care se simte depășit.

Sunt convins că necesitatea creării unei structuri de securitate mondială care să se opună acestor mișcări de destabilizare poate deschide drumul către un „Stat Universal”, pentru care am pledat în cartea mea „Statul de drept și Dreptul statului”.

Principala problemă constă în depășirea formării blocurilor regionale, care conțin elemente interne de dezagregare, dar care se protejează împotriva celorlalte blocuri, pentru ca un Guvern universal, cu suficientă reprezentare mondială, să poată stabiliza prin control astfel de factori de dezagregare.

Ceea ce pare încă o utopie va trebui analizat cu mai multă relevanță și seriozitate, pe măsură ce factorii de dezagregare la care mă refer își fac tot mai mult simțită prezența. Și acest moment s-ar putea să nu fie prea departe.

7.4. DEGRADAREA MEDIULUI

Încă de la înființarea sa, „The Worldwatch Institute” s-a dedicat luptei pentru conservarea mediului înconjurător, luptei împotriva degradării provocate de poluare, împotriva distrugerii pădurilor și a terenurilor agricole datorită eroziunii, diminuării fondului piscicol din mări și din râurile tot mai poluate, utilizării substanțelor chimice care afectează stratul de ozon din atmosferă.

O parte din cercetările sale privesc, de asemenea, demografia, deși tehnicile sale de combatere a „exploziei demografice” nesocotesc flagrant drepturile omului în etapa de viață intrauterină. Conform preceptelor Institutului, fătul ar trebui omorât în favoarea menținerii echilibrului demografic pe su-

prafața Terrei – totalul populației globului fiind dinainte determinat. Instituția menționată merge pînă la a sprijini aplicarea de pedepse privative de libertate în țările cu o densitate demografică ridicată, în cazul familiilor care au mai mulți copii decât permite legea.

Institutul pledează pentru avort și nu se opune eutanasiei sau oricărei forme de control al natalității. În concepția sa, existența handicapatilor nu trebuie să prejudicieze existența celor care merită să trăiască...

În ciuda acestor lucruri, un aspect care a atras atenția Institutului menționat, făcând obiectul a nenumărate analize, aspect care ar trebui să îndemne la mai multă reflecție, este evidenta degradare a mediului înconjurător, care, ignorată de autoritățile țărilor dezvoltate și nu numai, va duce la distrugerea ecosistemului terestru, punând în pericol însăși supraviețuirea speciei umane.

Degradarea mediului provocată de om este astăzi o realitate incontestabilă, care trebuie remediată fără întârziere.

Din nefericire, decalajul economic între state, ca și faptul că marile bogății naturale se află în țările în curs de dezvoltare, care nu sunt dispuse să le conserve din moment ce au valoare comercială (despăduririle, folosirea terenurilor pentru culturi și pășune în locul neproductivelor păduri), fac tot mai grea găsirea unei soluții, astfel că, de la an la an, se micșorează numărul speciilor care mențin un echilibru ecologic corespunzător.

Dispariția unei anumite specii pune în pericol existența altor câteva care fie depindeau de aceasta, fie conviețuiau împreună cu ea, și reprezintă un factor perturbator pentru echilibrul dintre diversele organisme vii din regnul vegetal și animal.

Țările dezvoltate au pretenția de a le influența pe cele în curs de dezvoltare în ceea ce privește conservarea resurselor. După ce n-au fost în stare să-și conserve propriile resurse – și parte din progresul realizat s-a datorat acestui fel de dezvoltare

tare –, pretind acum, pentru binele omenirii, ca celelalte țări să facă ceea ce ele n-au făcut. Pretind, inclusiv, ca anumite zone din unele țări să fie considerate teritorii ale întregii omeniri.

În 1991 am participat în Germania, la Bonn, împreună cu ecologiștii din acea țară, la un congres desfășurat sub patronajul Fundației Konrad Adenauer. Am avut dispute cu unii dintre profesorii germani care considerau că preservarea pădurii amazoniene privește întreaga lume și nu numai Brazilia.

Am replicat că, în cazul în care costul preservării și al nefolosirii zonelor comerciale rentabile ar fi suportat de țările dezvoltate, cu respectarea strictă a suveranității țării pe teritoriul căreia se află respectiva bogăție, chestiunea s-ar mai putea discuta. Dar în nici un caz nu se poate admite ca țările puternice, care nu au avut grijă de propriile resurse, să le impună celorlalte țări să-și conserve bogățiile în folosul celor dintâi.

În cazul Braziliei, presiunile care se fac pentru menținerea a 10% din teritoriul național pentru mai puțin de 250 mii de indieni și a 90% pentru 160 de milioane de brazilieni servesc mai curând interesele marilor puteri decât ale Braziliei, întrucât se va putea oricând considera că pământurile respective sunt ale triburilor, care, fiind formate din sălbatici, nu au apartenență națională.

Și mai interesante sunt motivele invocate de țările dezvoltate în încercarea de a menține habitatul băștinașilor, pe care vor să-i conserve ca „piese de muzeu”, pentru a nu evolua, ci pentru a rămâne în stadiul preuman, incult, ignoranți și ușor de manipulat.

Prin Constituție, Brazilia conservă în starea sa naturală 10% din teritoriul național pentru triburile indigene, ca pe un fel de „muzeu viu” al unui trecut pe care nici un brazilian nu și-ar dori să-l rețrăiască. Interesele străine generează instabilitate, care se adaugă atitudinii unui număr de intelectuali frus-

trați sau complexați, sau a celor care se împotrivesc din principiu ideii de instituție, sperând într-o utopică reîntoarcere la epoca primitivă și la un trai lipsit de griji în mijlocul naturii.

În orice caz, este clar că nu prin discuții de pe poziții de forță, ci prin discuții constructive trebuie promovată o mișcare mondială în favoarea conservării planetei, singurul spațiu disponibil, deocamdată, pentru specia umană. Fiindcă, cel puțin pe termen scurt, călătoriile spațiale nu par a avea darul magic de a descoperi alte medii în care rasa umană să poată viețui, nici de a atinge o viteză superioară celei a luminii care să permită explorarea unor asemenea spații de către una din generațiile viitoare de pământeni.

7.5. PASIVITATEA STATULUI CLASIC

Falimentul Statului Clasic a atras după sine o mai mare pasivitate în ceea ce privește problema degradării țesutului social.

În prezent, statul este lipsit de apărare în fața acțiunii factorilor care-i distrug bazele stabilității, rămânând impasibil la provocările societății moderne. Nu are suficiente resurse, nici oameni pe măsură, și nu merită din partea societății nici respect, nici devotament, dat fiind că a distrus sentimentul de patriotism care, altădată, încununa noțiunea de Patrie.

Omul modern nu mai crede în stat, pentru că nu mai face distincția dintre stat și guverne, acestea din urmă fiind constituite din indivizi din ce în ce mai puțin demni de admirația guvernaților. Aproape în toate țările există convingerea că toate guvernele sunt rele, fiind doar un rău necesar pentru a împiedica dezordinea și anarhia. Nici un guvern nu merită abnegația poporului, nici un lider nu merită a fi urmat, așa cum l-a urmat tineretul nazist pe carismaticul și dementul fondator al național-socialismului.

Guvernele care nu-i înflăcărează pe guvernați nu generează credință și devotament, devenind incapabile de a conduce o mișcare destinată să sensibilizeze societatea asupra existenței unor probleme majore de supraviețuire în viitor, care trebuie înfruntate în prezent, pentru a evita costurile dureroase, dacă viitorul va mai putea suporta astfel de costuri.

Statul Modern este pasiv nu numai datorită factorilor mai sus-menționați, ci și pentru că modelul său clasic de organizare este depășit.

Marile soluții pentru conviețuirea viitoare nu se află în construirea unui „megastat”, ci în micile structuri comunitare, „megastatul” având doar rolul de a oferi postulatele stabilității, centralizând la maxim liniile generale de menținere a ordinii și având o intervenție minimă în relațiile comunitare. Acestea trebuie lăsate pe seama comunităților regionale sau locale, care vor stabili tipul relațiilor de conviețuire în conformitate cu valorile lor etice, religioase, etnice, sociale, politice și profesionale.

Statul Clasic a fost organizat pentru a menține ordinea, pentru a conduce economia, controlând-o mai mult sau mai puțin, pentru a menține un minim de demnitate atât în perioada de angajare cât și la pensie, având funcția unui stabilizator social, în care locul de muncă și pensia, proprietatea și contractul reprezentau patruleterul stabilității. O societate în care locul de muncă și pensia sunt garantate, iar proprietatea și contractul respectate, reprezenta modelul ideal al Statului Modern Clasic.

Un asemenea model nu mai există. Un megastat care să garanteze locurile de muncă și pensia este curată utopie. Locul de muncă sigur începe să fie înlocuit de angajarea temporară și nesigură, iar pensia oficială, de fondurile de pensii constituite din economiile proprii pentru bătrânețe, pe care le agonisesc întreprinderile și angajații pentru a substitui așa-zisa Bunăstare Socială oferită de Statul falit.

Contractul și proprietatea sunt două categorii tot mai puțin respectate de Statul falit care, de fiecare dată când nu are condiții să-și plătească sau să eșaloneze datoria lipsită de o bază financiară de susținere, găsește până la urmă surse de finanțare nerambursabilă, care merg de la manipularea indicilor, împrumuturi cu scadență îndepărtată, despăgubiri cu titluri fără acoperire, până la confiscări sau o inflație accelerată, care lichidează datoria, dar și economia, dacă nu se res-tabilesc valorile prin corecții monetare adecvate.

Acest model de stat – căruia omul cultivat își dă seama că nu-i poate face față și de care se apără, mai ales de guvernele care îl reprezintă – nu a găsit încă mecanismele capabile de a-l menține în viitor și pe el, și guvernele care-l gestionează, și societatea pe care acestea o reprezintă. Elementele sale de dezagregare se nasc, deci, mai repede decât propria capacitate de a reacționa, ceea ce constituie un motiv serios de îngrijorare pentru un viitor care, din păcate, nu este chiar atât de îndepărtat.

În această etapă de stagnare, trebuie amintită înmulțirea curentelor ideologice care, recunoscând falimentul Statului Clasic, au drept scop transformarea lui, începând chiar cu grupările ecologiste, care se consideră reprezentantele minorităților pe nedrept marginalizate și care elaborează o varietate de alternative și revendicări fără soluții posibile. Acest lucru face statul și mai neputincios și incompetent în a rezolva aceste probleme, din moment ce nu este în stare să le rezolve pe cele clasice.

Este evident că așteptările societății viitoare, lipsită de valori relevante și suficientă cultură, sunt mult mai mari decât soluțiile pe care Statul Clasic le-ar putea oferi, ceea ce îl face să devină și mai vulnerabil în fața elementelor destructive menționate în acest capitol. Această realitate conduce, într-un fel, la căutarea de ecuații instabile de autoapărare, care, la rândul lor, generează o dezagregare și mai profundă în fața anarhiei pe care tocmai au creat-o.

7.6. MODIFICAREA PROFILULUI ETNIC AL ȚĂRILOR DEZVOLTATE

În următorii 40 de ani se vor produce serioase modificări în profilul etnic al țărilor dezvoltate.

Criza mondială și șomajul structural obligă tot mai mult populația din țările în curs de dezvoltare să caute de lucru în țările dezvoltate, crescând considerabil numărul de imigranți legali sau clandestini din aceste țări.

Statele Unite, Uniunea Europeană și Japonia au început deja să se „apere” de acest val de imigranți, dar, pe lângă faptul că mecanismele acestei apărări sunt insuficiente, hotărârea de a închide porțile în fața invaziei a venit prea târziu. Astăzi, o bună parte din populația țărilor Uniunii Europene și a Statelor Unite este originară din America Latină, Africa și Asia.

O încercare asemănătoare petrecută în Imperiul Roman de Apus – în ultimele sale două secole de existență, când Antoniu Caracalla extinsese cetățenia romană la întregul imperiu (212 d.Hr.) – s-a dovedit inutilă în fața invaziei barbarilor de toate neamurile, prezenți până și funcții publice și în centurii, ceea ce a modificat complet profilul soldatului roman.

Încercările de a controla ritmul imigrației nu au fost încununate de succes. A existat întotdeauna o rezistență din partea liderilor luptei pentru drepturile omului, care susțin că limitarea imigrării este discriminatorie, considerând cetățenii din țările dezvoltate superiori celor din țările în curs de dezvoltare, aceștia din urmă având doar privilegiul de a nu mai fi socotiți sclavi. Altfel spus, restricțiile ar denota xenofobie, de parcă europenii, americanii sau japonezii ar aparține unei rase superioare, iar toți ceilalți unei rase inferioare, care trebuie să rămână dincolo de frontierele țărilor dezvoltate.

Un astfel de discurs al apărătorilor drepturilor omului nu rămâne fără ecou, țările dezvoltate încercând să-l demonteze cu argumentul că protecția frontierelor țării nu este discrimi-

natorie, ci are drept scop să asigure locurile de muncă și subzistența propriilor cetățeni. Deci este mai degrabă protecționistă decât discriminatorie.

Discursul sună bine, dar realitatea este dură. Cetățenii din țările în curs de dezvoltare imigranți într-o țară dezvoltată sunt priviți cu superioritate, mulți dintre ei trăind în condiții inumane, uneori clandestin și fiind plătiți cu salarii mizerabile. Aceștia formează grupuri de presiune și comit violențe pentru a supraviețui, ceea ce deranjează pe cetățenii țării gazdă.

Pe de altă parte, în căutare de noi legături care să le asigure continuitatea pe meleagurile pe care le-au ales, populația de imigranți crește mai repede ca cea autohtonă. Se nasc mai mulți copii de imigranți decât autohtoni.

Controlul natalității, trăsătură caracteristică țărilor dezvoltate, este practicat cu mult mai mult egoism și „eficiență” în aceste țări decât în cele în curs de dezvoltare. Prin urmare, fiii născuți în familiile acestora din urmă, care vor ajunge să frecventeze universitățile viitorului, vor fi mult mai numeroși decât cei autohtoni.

Pe vremea când, cu mulți ani în urmă, Simone Veil prezida Parlamentul European, obișnuia să spună că europenii au învățat să fabriceze orice, dar s-au dezvățat de „fabricat” europeni.

Copiii latino-americanilor, africanilor și asiaticilor aduc cu ei cultura din țările de origine, obiceiurile și idiomurile lor, iar modul lor de viață ajunge să influențeze modul de viață al europenilor, care trăiesc de generații pe acele meleaguri. Europeanul se apără, încercând să evite căsătoriile mixte, dar astfel contribuie nu doar la diminuarea densității populației, ci și a substanței culturale în fața noilor obiceiuri aduse de prezența tot mai numeroasă a imigranților.

Acest element etnic, într-o lume în care șomajul reprezintă principalul flagel economic, începe să schimbe profilul fiecărei națiuni. Iar această schimbare se va accentua substanțial în momentul în care tot mai multe locuri din administrația pu-

blică și din universități vor fi ocupate de elemente provenind din această diversitate etnică implantată în inima națiunilor puternic dezvoltate.

În Statele Unite, cea de a doua jumătate a secolului XX a evidențiat o influență extraordinară a omului de culoare în politică, în educație, în cultură și economie, pe măsură ce tot mai multe posturi din toate domeniile începeau a fi ocupate de descendenți ai africanilor. Este mai mult decât evident că până și obiceiurile tradiționale ale americanilor au suferit impactul acestei schimbări.

Profilul etnic al viitorului este un element nou ce trebuie să ne preocupe, căci diversitatea tradițiilor și obiceiurilor aduse de acești imigranți face tot mai dificilă găsirea unor modele comune și a unor metode de depășire a crizelor de conviețuire.

8

POLITICĂ ȘI PUTERE

8.1. INFLUENȚA PUTERII ASUPRA NATURII UMANE

În toată filosofia puterii natura umană, atât de înșelătoare, a jucat un rol esențial. Istoria omenirii nu este decât o continuă luptă pentru putere, permanentele războaie fiind simple copii ale veșnicei bătălii a iluziilor.

Încă din comuna primitivă, exercitarea puterii a fost cea mai mare ambiție a omului, care, așa cum explică Erasmus din Rotterdam în „Elogiul nebuniei”, țintea spre deținerea puterii și vanitatea de a o exercita ca forme de perpetuare a provizoratului, dat fiind că puterea nu durează veșnic, iar vanitatea nu produce nimic.

Aristotel împărțea guvernările în bune și rele, indicând trei tipuri de guvernări bune: monarhia, aristocrația și politica, în care interesele comunității sunt mai presus de cele ale deținătorilor puterii, și trei tipuri de guvernări rele: democrația, plutocrația și tirania, unde interesul personal și egoist este mai presus de cel public.

În moduri diferite, toți filosofii de mai târziu studiază subiectul, fără să dea o soluție care să contracareze devierile pe care puterea le operează în natura umană. Polibiu¹ este de acord cu împărțirea făcută de Aristotel; Augustin² face dis-

¹ Polibiu (203–120 î.Hr.), istoric grec, autor al unei istorii universale în 40 de volume.

² Augustin (354–430 î.Hr.), teolog, filosof și scriitor. A încercat să concilieze creștinismul cu neoplatonismul. Părinte al bisericii. A fost canonizat de biserica romano-catolică (Sfântul Augustin).

tinția între Cetatea lui Dumnezeu și Cetatea Oamenilor, evidențiind egoismul care îi caracterizează pe aceștia din urmă; d'Aquino³ admite chiar nerespectarea unei legi nedrepte ca formă de apărare a societății împotriva unui conducător fără scrupule; Hobbes⁴ vorbește de Leviathan; Machiavelli, deși scrie monumentală operă asupra *Decadelor* lui Titus Livius, dă dovadă de cinism arătând cum ar trebui să se comporte un principe, explicând că orice guvernare este bună, chiar dacă e proastă, dacă se menține la putere, și orice conducător este prost, chiar dacă e bun, dacă pierde puterea; Locke⁵ anticipează separația puterilor în societatea civilă, pentru a permite un mai bun control asupra omului în exercițiul puterii; Montesquieu declară ferm că puterea trebuie să controleze puterea, căci omul ajuns la putere nu mai e demn de încredere; Hegel îl combate pe Rousseau și teoria sa despre omul ideal și contractul social, care nu ține seama de vicisitudinile la care este expusă natura umană a celui aflat la putere, dar modelul său, care preamărește monarhia, nu arată mecanismele care să controleze această natură; Kant se amăgește cu rezultatele Revoluției Franceze, dar nu se amăgește în privința dezordinii generate de autosacrificării artizani ai acesteia; Marx nu crede în societatea actuală, dar idealizează o societate viitoare a îngerilor, în clipa în care proletariatul va triumfa; Helmuth Kuhn declară cu amărăciune că statul nu este altceva decât o „structură a puterii”.

Totuși, Carl Schmidt în „Conceptul de politic”, definește cu maximă acuratețe obiectul științei politice prin teoria opozițiilor, care-l determină să vadă în Artă opoziția dintre fru-

³ Toma d'Aquino (1225–1274), teolog și filosof scolastic medieval. A fost canonizat (1323).

⁴ Thomas Hobbes (1588–1679), filosof materialist și gânditor politic englez. Primul teoretician modern al contractului social („Leviathan”, 1651).

⁵ John Locke (1632–1704), filosof și om politic englez. A dezvoltat empirismul materialist al lui Bacon și Hobbes.

mos și urât, în Morală, dintre bine și rău, în Economie, dintre util și inutil și în Știința Politică, antagonismul dintre prieten și dușman.

Fără îndoială, istoria omenirii ni se dezvăluie marcată de nedemne lupte pentru putere, plină de tot felul de josnicii sociale, mașinațiuni lipsite de scrupule și violențe, demonstrând că omul aflat la putere nu este demn de încredere. Tinde să se identifice cu ea și să-i privească pe concurenții săi ca pe niște dușmani ce trebuie eliminați, prin metode primitive în dictatură și mai sofisticate în democrație.

Cum natura umană nu s-a modificat, iar omul care disprețuiește puterea de astăzi este supus aceluiași mecanism psihologic ca și în trecut, suntem din ce în ce mai puțin pregătiți să înfruntăm provocările tot mai mari ale viitorului.

Să amintim că lupta pentru putere devine din ce în ce mai rafinată datorită mass-media, adică efectelor relatărilor din presa tot mai puțin controlată de către guverne sau politicieni.

Mulți consideră că această independență poate obliga politicienii să fie mai patrioți și mai puțin corupți, căci odată descoperit actul de corupție, politicianul își pierde credibilitatea necesară pentru a putea continua să înșele electoratul și se vede respins de acesta.

Așa cum organele de poliție transparente nu lichidează criminalitatea, acționând doar pentru limitarea ei, tot astfel controlul exercitat de mass-media este insuficient, el sancționând doar o parte dintre corupți și nu majoritatea lor.

Controlul asupra mass-media din partea politicului presupune deținerea unei echipe de consilieri care să-i protejeze imaginea, să contraatace sau să atace eventualii adversari, din sânul puterii sau dinafara ei. Datorită acestui lucru, lupta pentru putere în regimurile democratice devine tot mai tehnică, slujită de profesioniști angajați în promovarea sau distrugerea unei personalități, chiar în detrimentul adevărului.

Adevărul în politică contează prea puțin. Aparența este totul. Cine reușește să și-o mențină, chiar dacă este un ticălos, are mai multe șanse să se afirme în această junglă, motiv pentru care profesioniștii imaginii au tot mai multă căutare pe piață.

În lupta pentru putere, prestația de servicii publice nu este relevantă. Important este să dai impresia unui bun prestator de astfel de servicii. Cine își închipuie că bătălia pentru putere constă doar în această luptă – este vorba de aproape toți cei ce militează în „selectul” câmp al politicii – nu este pregătit să înțeleagă provocările viitorului, așa cum voi arăta în cele ce urmează.

Cert este că omul aflat la putere nu mai este demn de încredere. Luptă pentru ea, nu pentru a sluji societatea, ci pentru a o domina. De cele mai mult ori, nu are nici un fel de scrupule în a folosi corupția ca pe un mijloc de a obține fonduri pentru campaniile politice care să-l mențină, confortabil, la putere. Se teme de presă mai mult decât de electorat și se pregătește de război cu scopul de a-și distruge adversarul. Astfel au acționat dintotdeauna oamenii ajunși la putere.

8.2. EȘECUL PRESTĂRII DE SERVICII PUBLICE

Serviciile publice sunt prost prestate pentru că guvernele sunt corupte. În toată lumea. Și toate guvernele, fără excepție. Calitatea guvernării nu se măsoară prin existența sau inexistența corupției, ci prin nivelul acesteia, înalt sau scăzut.

Chiar și guvernanții necorupți nu reușesc să controleze propria mașină administrativă, în care densitatea corupției este mai mică sau mai mare, în funcție de măsura în care reușesc să-și controleze funcționarii.

Corupția acționează îndeosebi pe două planuri: costul lucrărilor și serviciilor publice, care este întotdeauna mai ridicat decât în sectorul privat, și fiscalitatea, unde în mod frec-

vent funcționarii publici, prin delapidare, abuzuri sau crearea de dificultăți în vederea traficului de influență, își transformă poziția într-o afacere bănoasă, la periferia Economiei.

Cine lucrează în domeniul serviciilor publice ar trebui să aibă un profil moral peste medie. Dacă se dedică cu adevărat slujirii publicului, țelul lui ar trebui să fie mai degrabă de a colabora cu societatea decât de a-i impune o povară enormă de costuri, folosindu-se de puterea pe care o deține.

Funcționarul public ar trebui să se pună în folosul publicului și nu să se folosească de public în beneficiul personal sau în cel al puterii.

De la Confucius, părintele aparatului administrativ modern, și până în prezent, această mentalitate nu a fost deloc dominantă în sânul „funcționarilor” și „politicienilor”. Confucius pretindea ca „funcționarul”, care este mai cultivat decât „politicianul”, să se mulțumească cu bunul cel mai de preț al omului, înțelepciunea, nelăsându-se ispitit de neînsemnatele bunuri materiale. Epoca fratricidă pe care a cunoscut-o China de după Confucius, denumită „Regatele Combatante”, s-a datorat intrigilor țesute de clasa funcționarilor.

Dacă guvernele sunt corupte, dacă toate lucrările și serviciile sunt mai scumpe pentru a acoperi nu numai prețul lor real, ci și costul corupției, dacă cei aflați la putere sunt mai preocupați de aceasta și de bani decât de binele public, se naște întrebarea firească: cum să existe calitate în serviciile publice? Cum să servești o societate tot mai exigentă și mai frustrată de rezultate, atunci când calitatea umană la nivelul puterii s-a degradat în asemenea măsură?

Pe de altă parte, combaterea structurilor corupției nu este ușoară. Competitivitatea în serviciile publice, libera concurență în cadrul licitațiilor sunt subminate în folosul celor care corup cu mijloace mai sofisticate. Există licitații la care se exclud, *a priori*, concurenții mai buni. Există acorduri între concurenți conduse de la distanță de administratori, pentru ca

plata lucrărilor licitate să includă un suprapreț destinat remunerării „funcționarilor” și „politicienilor”. Astfel de „contracte administrative” fac mult mai oneroase costurile publice plătite pe spinarea contribuabililor, decât cele în care sunt implicați agenții privați. Astfel, deși devine din ce în ce mai acută necesitatea prezenței statului pentru contracararea deficiențelor din societate, capacitatea acestuia de participare este mult diminuată prin forța „corupției”.

Investigațiile și dezvăluirile făcute de presă au doar rolul de a limita furturile fățișe, dar nu reușesc să afecteze decât o mică parte a corupției instituționalizate din toate țările.

La fel stau lucrurile în domeniul fiscalității, unde, de multe ori, corupția pornește chiar de la plătitor, care, amenințat cu confiscare de bunuri sau depășit de pretențiile exagerate ale puterii, oferă mită pentru a scăpa de povara amenzilor. În alte cazuri, este vorba de-a dreptul de „extorcare”, când cetățenii sunt pur și simplu hăituiți de o rețea de polițiști sau inspectori fără scrupule, fenomen ce se manifestă la nivel mondial.

Din toate acestea reiese clar că este greu să se pretindă o îmbunătățire a serviciilor publice, atâta vreme cât nu se ameliorează calitatea prestatorilor. Iar această ameliorare, în ciuda afirmațiilor teoretice asupra principiului moralității publice, apărat cu atâta ardoare de Hariou, ar implica însăși schimbarea naturii umane.

Astăzi, când omenirea traversează o criză tot mai acută, nu mai este posibilă conviețuirea cu puterea coruptă. Dacă altădată, însuși succesul coexistenței unei societăți elitiste adaptate modelului corupător al puterii cu masele resemnate permitea o asemenea supraviețuire, astăzi ea nu mai este posibilă, căci nici masele nu se mai conformează, nici elitele nu se mai află la conducere. Ori individul aflat la putere reușește să-și modifice natura egoistă și dominatoare, devenind mai solidar, ori neputința sa de a sluji societatea va da naștere unei crize și mai profunde decât cea prin care trecem astăzi cu toții.

8.3. LIPSA DE PREGATIRE POLITICĂ ÎN EXERCITAREA PUTERII

În cartea mea „Statul de Drept și Dreptul Statului”, apărută în 1977, încercând să formulez o teorie asupra necesității existenței unui echilibru între dreptul cetățeanului și dreptul statului, care să ofere siguranța necesară dezvoltării economice și păcii sociale, am oferit ca exemplu, în final, un experiment personal. Invitat fiind de deputatul Raul Pilla și de senatorul Men de Sá, am acceptat să candidez la președinția Consiliului Director al Partidului Libertății.

Odată ales, am înființat împreună cu personalități ale partidului o școală de politică, care urma să fie frecventată de toți membrii săi și de asemenea de către candidați. Candidații la postul de consilier municipal au fost obligați, la acea vreme, să dea un examen de verificare a cunoștințelor și de testare a gradului de devotament față de idealurile partidului.

Viitorul guvernator din São Paulo, Abreu Sodré, care pe atunci era liderul altui partid (U.D.N.), glumea pe socoteala mea, zicând că vreau să creez o academie și nu un partid politic.

Rezultatele au fost surprinzătoare. Pe vremea când emisiunile electorale gratuite se făceau în direct, candidații noștri, complet necunoscuți dar bine pregătiți, au avut cea mai bună prestație, cucerind locul trei în conducerea Primăriei, înaintea P.S.D.-ului lui Juscelino Kubitschek și a P.T.B.-ului lui Jango Goulart. Era în 1963.

Revoluția și Actul Instituțional nr. 2 mi-au întrerupt promițătorul experiment și m-au determinat să părăsesc scena politică și să mă dedic carierei universitare și gândirii academice.

Plecând de la experimentul meu întrerupt, am sugerat în carte înființarea în cadrul Guvernului a unei școli finanțate de stat, care urma să cuprindă trei cicluri de învățământ (primar,

pentru candidații la alegerile municipale, secundar, pentru alegeri la nivelul statelor și universitar pentru candidații la alegerile federale). În afara celor aflați deja într-o funcție electivă, toți ceilalți candidați ar fi fost obligați să urmeze cursurile respectivei școli. Sub patronaj guvernamental, cursurile ar fi fost gratuite și ar fi avut ca materii de studiu Etica, Dreptul, Economia, Sociologia, Politica, Filosofia, Tehnica Legislației, Administrația Publică etc.

Ideea urmărea să școlarizeze pe nepregătiții noștri politicieni, care, ocupați cum sunt cu rezolvarea problemelor naționale și internaționale, au aproape toți o viziune limitată, de nivel regional sau chiar local.

O experiență asemănătoare și cu aceeași sorti de izbândă și-a propus să prezinte ambasadorul Indiei la O.N.U., Arthur Lalal, în proiectul publicat de Enciclopedia Britanică (Marile Idei) sub titlul „Towards a World University”⁶.

Anticipând criza de supraviețuire a sfârșitului de secol, dorea să înființeze o Universitate Internațională de Tehnocrați, axată pe probleme de perspectivă și destinată formării de cadre bine pregătite, care, în momente de criză, să-și poată asuma funcții cu viziune integratoare. Aceasta ar permite construirea unei punți între tehnocrați de aceeași formație din diverse țări, capabilă să constituie un sprijin pentru puterea politică mondială când aceasta ar intra în colaps datorită lipsei de alternative și de personalități, și ar asigura tranziția, cât mai puțin dureroasă, spre o nouă etapă necunoscută.

Un test asemănător a creat Suedia, înființând pe lângă guvern un „Secretariat pentru Viitor”, ai cărui specialiști se ocupau exclusiv cu anticiparea viitorului și cu găsirea de soluții.

⁶ „Către o universitate internațională” (lb. engl.).

Măsura a fost elogiată de „Worldwatch Institute”, dar nu știu sigur dacă în cei 20 de ani de existență acest secretariat a dat vreo soluție demnă de atenția presei, sau dacă nu a fost cumva desființat.

Fac toate aceste considerațiuni pentru că una din trăsăturile cele mai evidente ale indivizilor mânați de ambiția puterii este lipsa lor de pregătire. Lipsa de viziune globală și de creativitate. Incapacitatea de a prezenta soluții. Preocuparea exclusivă de a se menține la putere, lăsând pe seama consilierilor sarcina de a se ocupa de problemele poporului și ale societății, pe care de regulă le cunosc superficial.

Pe de altă parte, merită să amintim comportamentul clasei politice, care reflectă mai degrabă dorințele mass-media – deseori manipulată de cei în puterea cărora se află –, astfel că lipsa de pregătire și de convingeri a clasei politice face din arta și știința guvernării un act și mai dificil.

Nu este mai puțin adevărat că în statele democratice, presa și justiția joacă rolul de a tempera nesăbuința guvernanților. Dar cele două puteri au, mai degrabă, funcție de echilibrare decât creatoare. Astfel, puterea judiciară, fiind un adevărat legiuitor negativ, frânează cursul normelor neconstituționale, dar nu poate emite legi. Puterea presei este mai degrabă denunțatoare decât formatoare, jucând rolul de jandarm și nu de creator de modele sau de proiecte pentru țară.

Având în vedere că o criză a viitorului va necesita structuri de gândire și soluții inedite – căci nici ea nu va fi o criză obișnuită, asemănătoare celor care se repetă periodic, ci va avea dimensiuni inimaginabile până acum –, a gândi viitorul politic cu categoriile trecutului nu înseamnă altceva decât a mări distanța între problemă și soluție. Sunt convins că, în momentul actual, politicienii care ignoră analizele științifice nu sunt pregătiți să înfrunte realitatea, ceea ce, după părerea mea, sporește prăpastia între aceștia și provocarea viitorului.

8.4. UNIVERSITATEA

Universitatea a evoluat mult. Față de primele școli superioare înființate la începutul mileniului, în care Biserica Catolică avea un rol important – ei datorându-i-se chiar sistematizarea învățământului de mari dimensiuni –, progresul este fantastic. Mai ales în ceea ce privește științele exacte și științele naturale, față de științele umaniste și sociale.

Evoluția științelor exacte a fost admirabilă și accelerarea ei este ireversibilă, căci ea aduce o diferențiere fără echivoc între indivizi, în sensul că aceia, deloc puțini, care nu reușesc să se adapteze la ritmul impus, sunt înlăturați în mod automat.

Absolvenții de universități beneficiază de această evoluție, astfel încât generațiile actuale de studenți care frecventează universitățile mai avansate din lume sunt cel mai bine pregătiți, având un nivel de specializare de invidiat și fără precedent în trecut.

Așadar, în domeniul științelor exacte, universitățile creează un teren de progres permanent cu cadre tot mai bine pregătite, influențând întregul proces industrial, căci, după cum se știe, interacțiunea Universitate-Întreprindere este astăzi o realitate universal valabilă. Datorită progresului tehnicii, mașina a ajuns să poată înlocui omul, iar problemele neadaptării sale și ale somajului devin tot mai acute.

Evoluția din domeniul științelor exacte și biologice nu are un corespondent în cel al științelor umaniste și sociale.

În primul rând, pentru că în ce privește Dreptul, ca știință ce face posibilă conviețuirea în societate și ordonează aplicarea principiilor tuturor celorlalte științe sociale, fundamentele dreptului natural sunt aceleași – și așa trebuie să fie – încă de la originile omului. A evoluat doar dreptul pozitiv, de la croniciari, Codurile Shulgi, Lipjt-Ishtar, Hammurabi, apoi legile lui Dracon și Solon, ale lui Manu și până la dreptul roman și dreptul constituțional modern.

Cu alte cuvinte, Dreptul, Economia, Politica și Filosofia, mai ales după epoca greco-romană, au progresat destul de puțin, în special știința politică și teoria puterii. În afara configurării unei democrații mai ample decât cea ateniană, în ultimele două sute de ani nu se observă mari schimbări nici în exercitarea puterii, nici în natura umană.

De asemenea, nu s-a înregistrat un progres corespunzător în domeniul științelor sociale, violența războaielor din plin secol XX, inclusiv cele din anii '90, demonstrând fără echivoc că lupta pentru putere este la fel de sălbatică precum era la începuturile existenței omului pe pământ, iar știința care o studiază are prea puțină aplicabilitate în practica jocului politic.

Un astfel de decalaj între științele exacte, ale căror studii și cercetări dezvăluie mereu noi câmpuri de interes, și științele umaniste și sociale, care, operând cu natura umană, se ciocnesc de propriile defecte, constituie un element destabilizator, mai ales dacă luăm în considerare valul crescând de absolvenți universitari care nu-și pot găsi locuri de muncă pe măsura capacităților lor.

Restrângerea spațiului destinat unui grup mai mare de indivizi cu calificare superioară și decalajul de evoluție dintre științele exacte și științele sociale, ca și impactul între academismul universitar și practica luptei pentru existență duc la menținerea cu orice preț a locului cucerit, conform principiului că orice este permis în acest scop. Astfel se ajunge ca egoismul și meschinăria proprii naturii umane să prevaleze asupra idealurilor mai înalte pe care le promovează universitatea și care, în primele trei secole ale mileniului trecut, constituiau rațiunea ei superioară de a fi. În primele mari universități (Paris, Salamanca, Praga, Coimbra etc.) a studia era mai important decât a deține puterea, dat fiind că puterea depindea de nivelul de cunoștințe pe care doar universitatea le putea oferi.

În prezent, universitatea a devenit dependentă de putere și lupta pentru locuri, înăuntrul sau înafara ei, valorizează mai degrabă cuceririle științifice ale universității decât spiritul academic în sine, a munci *pro domo* devenind o tristă caracteristică a zilelor noastre.

Alăturarea universitate-conducere este astăzi tot mai puțin obligatorie, dar cresc perspectivele accesului la putere sau afirmarea celor cu studii superioare, căci aceștia se consideră mai îndreptățiți să urmeze cariera politică.

După părerea mea, Universitatea secolului XX pe de o parte oferă individului un câmp mai larg de acțiune, iar pe de alta, îi restrânge participarea la procesul de dezvoltare, contradicție care duce la confiscarea locurilor de către cei care le-au cucerit și debarasarea de cei care nu au reușit acest lucru, agravându-se, astfel, problema politică. Astfel, cei ce și-au delimitat locul se dedică aproape în exclusivitate menținerii lui și nu se mai interesează de problemele uriașe pe care le au de înfruntat, reducând influența pe care Universitatea și membrii săi ar trebui să o exercite în găsirea de soluții raționale.

8.5. PUTEREA JURIDICĂ, PRESA ȘI PERIMAREA DREPTULUI

În societățile democratice, puterea juridică și presa sunt cei doi stâlpi pe care se sprijină societatea și care o apără de excesele puterii politice (Legislativul și Executivul). Prima dintre ele, ca apărător al Constituției și al legii, sancționează abuzurile politice și normele neconstituționale emise de celelalte puteri, iar cea de a doua controlează și amendează acțiunile puterii politice și ale societății.

În absența unei puteri juridice independente și a unei prese libere nu există democrație.

Din păcate, dreptul nu a ținut pasul cu dezvoltarea tehnologică a lumii. O mare parte dintre profesioniștii săi lucrează

cu categorii și concepte învechite, nesesizând neadecvarea faptică a acestora la prezent și viitor, de unde rezultă dificultatea de a armoniza necesitățile unei societăți viitoare cu structurile juridice perimate.

Illie Prigogini, laureat al Premiului Nobel pentru chimie, a atras atenția mai demult asupra unui fenomen interesant: cel al readaptărilor chimice. Ori de câte ori structurile elementelor devin necorespunzătoare față de provocările naturii, vechile compoziții ajung să se transforme în compoziții noi, de readaptare. Fără a utiliza un limbaj tehnic, ideea este că, până și în biologie, lupta pentru readaptarea la mediu este o constantă a fenomenului numit viață.

Puterea corporatistă, care jonglează cu drepturile cucerite pentru a determina societatea să o sprijine – oferindu-i tot mai multe resurse în schimbul unor servicii tot mai nesatisfăcătoare – în numele menținerii structurilor depășite din administrația publică, este manifestarea expresă a perimării Dreptului, care împiedică statul și societatea să facă față unui șoc ce se dovedește a nu avea viitor.

Deși puterea juridică este o putere democratică care apără ordinea de drept, problema sa ca legiuitor negativ constă în obligația de a menține un drept perimat în condițiile în care puterile politice nu sunt dispuse să-l modifice.

Chiar dacă este convinsă că legea nu este adaptată la realitate, puterea juridică nu o poate modifica *ex spontanea sua*, motiv pentru care, de multe ori, devine susținătoare a unei ordini învechite.

Pe de altă parte, presa, care lucrează cu știri – și, în cazul presei, știrile sunt cele care o deosebesc de viața obișnuită –, când apare o ciocnire cu structurile arhaice ale Dreptului, tinde să evidențieze mai mult faptul decât soluția, mereu în căutarea „reportajului-bombă”. Ea îngreunează astfel găsirea soluțiilor prin capacitatea pe care o are ca, informând, să formeze, să deformeze, să confirme sau să infirme eventualele soluții.

Astfel, dacă, de exemplu, 100 de preoți respectă cu rigurozitate preceptele Bisericii Catolice Apostolice Romane și unul dintre ei nu, nu cei 100 fac obiectul știrii, ci acel preot izolât, care pătează imaginea întregii Biserici, ca și cum el ar fi reprezentantul ei autentic. Viața obișnuită nu este știre, faptul ieșit din comun, da.

Odată ce corporatismul aflat la putere încuviințează menținerea privilegiilor ca drepturi câștigate împotriva societății – în opinia mea funcționarul public nu poate beneficia de un astfel de drept în detrimentul societății –, permanenta contestare a oricărei încercări de a flexibiliza aparatul administrativ în toate țările, pentru ca rolul societății să crească și cel al statului să se micșoreze, creează un spirit de breaslă atât de puternic încât societatea dobândește statutul de sclav. Este fantastic potențialul său de a crea drepturi în folosul său, pentru ca apoi să pretindă că un drept câștigat nu poate fi luat.

Costul oricărei administrații publice, directe sau indirecte, este format din drepturile dobândite *pro domo* de către legiuitor, de multe ori societatea fiind asimilată iobagilor din Evul Mediu, obligați să muncească doar pentru folosul seniorilor feudali. În secolul XX, acești „seniori” sunt breslele funcționarilor publici, care mai degrabă se folosesc de public decât îl servesc.

În mod evident, drepturile trebuie să aibă o contrapartidă financiară care să le garanteze, și, atunci când există mai multe drepturi decât resurse, se instalează criza și problemele se agravează. Funcționarii și politicienii cramponați de putere dobândesc o forță superioară celei deținute de societate, căci în situații de criză ei obligă societatea să achite nota de plată, și nu guvernării.

Perpetuarea acestei realități proiectează în viitor o problemă și mai spinoasă, căci cunoașterea acestor fapte pe care corporatismul le ignoră nu ajută la evitarea fatalității.

8.6. SOCIETATE *VERSUS* TEHNOCRAȚIE

Ultimul aspect decurgând din cele înfățișate mai sus se referă la impactul între societate și tehnocrație, menționat în trecere în capitolul precedent.

Tehnocrația este birocrația specializată, profesionistă. Nu cea rezultată din amicitii politice sau din acorduri între politicieni.

Există două tipuri de funcționari, pe care Alvin Toffler îi numește în „Al treilea val” „integratori ai puterii”, având în vedere că politicienii își pot pierde mandatul, pe când pe funcționari îi pot scoate din joc doar pensionarea, propria voință sau decesul. În afară de asta, funcționarii dețin puterea internă, a întregii mașinării, în timp ce politicienii dețin puterea demagogică, externă, fără valoare.

Birocrația clientelară nu este cea mai periculoasă, deși este cea mai coruptă. Cel ce intră în administrație datorită recomandărilor prietenilor are spirit civic deficitar și, în mod firesc, cât timp rămâne la putere, are nevoie să-și sporească la maximum averea personală, folosindu-se de „res publica” și de puterea lui de influență.

Își dedică majoritatea timpului influențării altora, încheierii de afaceri licite și ilicite în numele guvernului, în loc să-i slujească pe ceilalți, societatea.

De la acest tip de funcționari nu putem aștepta prea mult. Sunt eternii adulatori și au avut tot atâta putere la curtea lui Ludovic al XIV-lea câtă au și în zilele noastre.

În țările fără un aparat administrativ profesionalizat, acești funcționari sunt mai importanți decât tehnicienii, deoarece aceștia din urmă, lipsiți de sprijin politic, ajung să conducă cel mult un departament, dar nu ocupă niciodată funcții de încredere, de mare răspundere.

În cartea mea „Noua clasă parazitară”, folosesc această denumire pentru a defini acest tip de birocrație, folosindu-mă de imaginea creată de Veblen, care-i considera pe industriașii de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX o clasă

parazitară, în genul războinicilor primitivi, a căror activitate preferată era să facă război, nu să muncească.

O asemenea clasă parazitară, în republicile prezidențiale care nu posedă un aparat administrativ specializat, nu slujește niciodată poporul, societatea, chiar dacă dau impresia că o fac.

A doua categorie de funcționari este cea a tehnicienilor, cei ce intră în serviciul public prin concurs și care sunt mai bine pregătiți pentru desfășurarea activităților specifice decât politicienii și funcționarii de circumstanță.

În sistemele parlamentare de guvernare, în care aparatul administrativ profesionalizat continuă să conducă și în perioadele de criză, funcționarii integratori ai puterii sunt mai buni decât cei de circumstanță.

În unele țări, chiar guvernele, când își constituie eșaloanele inferioare (al 2-lea, al 3-lea etc.), sunt nevoite să aleagă în pozițiile importante nu amici personali, ci acele persoane care, chiar dacă se află în ultimele eșaloane, au experiența necesară pentru a ocupa respectivele poziții. Evident, în posturile de ministru sau secretar vor numi elemente din eșalonul superior mai apropiate de ideologia guvernanților.

Tehnocrația, adică guvernarea specialiștilor, este și ea destul de distantă față de societate. Tehnocrații sunt persoanele cele mai competente, de care statul nu se poate lipsi, sunt cei care oferă politicienilor baza guvernării și care, la cererea guvernanților, formulează strategia de guvernare.

Tehnocrația este atât de importantă încât guvernările de cele mai diferite ideologii preferă de multe ori să păstreze în sistem tehnocrații de altă ideologie, în lipsa propriilor specialiști.

În majoritatea cazurilor, tehnocratul se menține la distanță de popor. Mai onest decât funcționarul de ocazie, el are prejudecăți, mai ales în economia de piață, în ceea ce-i privește pe conducătorii de întreprinderi. Considerând că au vocația de a gestiona bunul public, chiar fiind prost remunerați, ei se simt însuflețiți de un sentiment de „patriotism” pe care

nu-l regăsesc la întreprinzători, mai preocupați de propria bunăstare decât de cea a patriei.

Când nu este coruptă, tehnocrația este plină de prejudecăți, căutând mereu să găsească în inițiativa privată mai multe defecte decât calități, mai degrabă planuri ascunse decât proiecte de dezvoltare, mai adesea infractori decât cetățeni onorabili.

În lumea întreagă, legislația privind controlul și impozitarea activităților economice generează mai multe dificultăți și mai puțină competitivitate, din pricina forței de acțiune a tehnocraților care suspectează în permanență intenții josnice și care lezează statul. Ei nu înțeleg că diferența între economia de piață și cea centralizată este că în cea din urmă prevalează intențiile asupra rezultatelor, iar în cea dintâi, invers, așa cum bine remarcă Roberto Campos.

Este evident că funcționarul de circumstanță aduce cu sine mai multă corupție și tehnocrația dominată de prejudecăți, sub lozinca guvernării spre binele public, creează tot mai multe probleme conviețuirii în societate, nu întotdeauna sesizate de organismul politic.

Astfel, elita societății, obligată a se lupta cu asemenea structuri inepte, intră în cele din urmă în jocul simulării, al corupției, de multe ori pentru a se opune politicilor fiscale discreționare sau reglementărilor represive la adresa inițiativei private sau a libertății sociale.

În epoca actuală, în ciuda aparenței de dialog mai viu societate-putere, societate-funcționari și politicieni, distanța dintre dezvoltare și guvernarea cea bună, capabilă să controleze aparatul de stat flexibil și necorporatist, este tot mai mare. Crește de asemenea puterea „integratorilor”, de care guvernele lipsite de pregătire nu se pot dispensa, și mai puțin cea a politicienilor, ceea ce duce la înmulțirea prejudecăților acestor guverne împotriva poporului care le susține.

9

STATUL ȘI LIBERTATEA

9.1. DREPTURILE DOBÂNDITE

Una dintre cuceririle democrației moderne este garantarea libertății. Toate Constituțiile țărilor democratice consideră libertatea ca fiind unul dintre drepturile fundamentale ale omului și o garantează. Libertatea nu este numai un principiu al dreptului natural, pe care unii pozitivisti îl privesc nu ca pe o materie juridică, ci ca ținând de filosofia dreptului, și care, în consecință, determină dreptul pozitiv numai atunci când este cuprins în acesta, dar nu este fundamental pentru ordinea juridică dacă nu se intersectează cu ea în mod explicit.

Un subiect mult discutat în trecut a fost dacă există sau nu dreptul la libertate și un drept natural care să se suprapună peste ordinea juridică. Procesul de la Nürnberg a fost cel care a lansat această teză, dat fiind că Tribunalul aliaților i-a condamnat pe liderii naziști nu pe baza dreptului pe care l-au aplicat, și care făcea parte din ordinea juridică a țării lor, ci datorită nedreptății dreptului lor pozitiv, care afecta drepturile fundamentale ale ființei umane, adică acele drepturi pe care statul trebuie doar să le recunoască, nu să le și creeze, cum ar fi, de exemplu, dreptul la viață. Pentru că au atentat la această ordine juridică superioară, crimele împotriva umanității comise de către liderii germani în umbra dreptului civil al național-socialismului meritau să fie condamnate. Aceasta a fost, așadar, recunoașterea dreptului natural care a prevalat, datorită justeței sale, asupra dreptului pozitiv injust.

Între drepturile fundamentale ale dreptului natural – drepturi primare – se numără și dreptul la libertate. După dreptul la viață, dreptul la libertate este cel mai apreciat de ființa

umană și statului democratic îi revine obligația să îl protejeze. De altfel, un stat democratic există numai când asigură viața și libertatea în deplinătatea lor.

Conform Constituției braziliene, cele cinci drepturi fundamentale sunt următoarele: dreptul la viață, dreptul la siguranță, dreptul la proprietate, dreptul la egalitate și dreptul la libertate (art. 5).

Garantarea libertății implică, totuși, o conviețuire obligatorie între drepturile individuale și cele ale statului. Libertatea trebuie înțeleasă de indivizi ca o conștiință a faptului că toate drepturile le sunt garantate, inclusiv cele pe care le-au dobândit în timpul vieții, pe baza unei ordini juridice stabile. Cu alte cuvinte, libertatea vieții pe care statul trebuie să o garanteze implică asigurarea unui regim juridic adecvat, inclusiv cel referitor la drepturile dobândite în timp, cât și a unei ordini legale stabile.

Dreptul dobândit poate implica anumite dificultăți pentru stat, în măsura în care asemenea drepturi fac neviabilă administrarea ordinii sociale.

Nu întâmplător Parlamentul brazilian a stabilit că neretroactivitatea legii funcționează numai în 3 circumstanțe (autoritate de lucru judecat, act juridic încheiat și drept dobândit), circumstanțe care, practic, pot fi reduse la dreptul dobândit, dat fiind că atât autoritatea de lucru judecat, cât și actul juridic încheiat converg spre acest element.

Într-o pagină memorabilă, Portalis, citat de Vicente Rao, scria despre dreptul dobândit:

„Inviolabilitatea trecutului este un principiu care își găsește fundamentul în însăși natura umană, căci, conform cuvintelor pline de înțelepciune ale lui Portalis, «omul, care nu reprezintă decât un punct în timp și în spațiu, ar fi cea mai nefericită dintre ființe dacă nu ar putea fi sigur nici măcar de trecutul său. Nu și-a purtat deja întreaga povară a destinului în această etapă a existenței sale? Trecutul poate lăsa un gust amar, dar

nu poate pune capăt tuturor incertitudinilor. În ordinea stabilită de natură, numai viitorul este incert, și chiar și această incertitudine e îndulcită de speranță, tovarășa fidelă a slăbiciunii noastre. Ar însemna să agravăm trista condiție umană, să vrem să schimbăm, cu ajutorul sistemului legislativ, sistemul stabilit de natură, căutând, în vremurile deja trecute, să ne recuperăm durerile, fără a ne lua înapoi și speranțele»". („Dreptul și viața drepturilor", vol. III, partea I, editura Resenha Tributária, 1977, p. 55.)

Cu toate acestea, conceptul de drept dobândit a provocat în unele state probleme administrative grave. În Franța, greva din 1995 a avut drept motiv pretinsa retragere a drepturilor de pensie dobândite. Statele europene sunt faliementare din pricina drepturilor dobândite, datorită asigurărilor sociale și bunăstării sociale. Un număr tot mai mare de oameni dobândesc asemenea drepturi care trebuie garantate de stat, care dispune de tot mai puține mijloace pentru a le apăra.

Problema care se pune este de a afla care este adevăratul concept de drept dobândit, adică ce poate fi considerat drept dobândit asupra statului și ce nu.

Oare au funcționarii publici dreptul dobândit asupra societății de a fi menținuți în funcții de către stat? Sau are societatea dreptul dobândit în statul democratic de a fi servită de către funcționari și nu de a-i servi pe aceștia? Există un drept dobândit al privilegiilor? Dacă guvernanții, numai pentru că sunt guvernanți, au un drept dobândit asupra societății, de ce au mai făcut legi *pro domo sua*? O ordine constituțională modernă ar îngădui un asemenea raționament?

Este clar că drepturile dobândite trebuie reexamineate astfel încât să implice garanții pentru societate împotriva puterii și nu pentru aceasta împotriva societății. Drepturile dobândite garantate de stat în favoarea funcționarilor nu pot crea prejudicii comunității.

Pentru a asigura drepturile dobândite, statul trebuie să dispună de structuri adecvate. În cazul în care aceste drepturi sunt rezultatul unor abuzuri de putere, trebuie reevaluate, cu toate că Guvernele nu fac niciodată asemenea raționamente în dezavantajul lor de teama corporatismului funcțional.

Sunt convins că excesul de drepturi create de stat pentru guvernanți și pentru guvernați poate, din cauza lipsei de fonduri, să-l slăbească, motiv pentru care cunoașterea limitei juste este un element fundamental.

Din păcate, statul modern creează, prin intermediul guvernanților săi, iluzia apărării acestor drepturi văzute ca garanții ale libertății. Nu are însă mijloacele necesare pentru a o face, datorită concesiilor nelimitate de avantaje, motiv pentru care libertatea de exprimare, de contestare și de insatisfacție e cu atât mai mare cu cât statul susține că garantează aceste drepturi și nu o poate face.

Norberto Bobbio, în lucrarea sa „Epoca drepturilor”, spune că toată lumea știe care sunt drepturile fundamentale ale omului în secolul XX, dar puțini știu cum le va putea garanta statul.

Cum în statele democratice puterea este nevoită să garanteze libertatea, în cazul în care totuși suma drepturilor dobândite depășește capacitatea statului de a le apăra, libertatea însăși este amenințată, pentru că îi e mai ușor celui care are puterea să îi refuze drepturile celui care nu o are, atâta timp cât aspirațiile celui care nu are puterea nu pot fi satisfăcute de către puterea pe care o are celălalt.

9.2. GARANȚII NEACORDATE

Consecințele drepturilor dobândite, discutate în subcapitolul anterior, determină o analiză mai aprofundată a garanțiilor corespunzătoare, și care nu pot fi acordate decât de către stat.

Aproape toate constituțiile fac referire la „drepturi” și „garanții” individuale și colective.

Enunțarea unui drept este simplă. A avea însă un drept nu înseamnă obligatoriu a dispune și de garanția respectivă. Aceasta nu poate fi oferită decât de către stat, care presupune existența celor trei elemente constitutive ale sale, și anume poporul, teritoriul și puterea.

Fără popor nu există stat, fără teritoriu de asemenea, iar puterea este acea forță care definește guvernul în raport cu poporul pe un anumit teritoriu. De aceea guvernele din exil nu sunt recunoscute, fiindcă le lipsesc celelalte două elemente: poporul și teritoriul.

Însă pentru ca statul să poată garanta drepturile, în afară de putere și forță trebuie să dispună și de resursele necesare pentru a o face, de aici rezultând că simpla enunțare a unui drept în Constituție nu implică obligatoriu și garanția corespunzătoare dacă nu există condițiile pentru a o îndeplini.

Mulți dintre specialiștii în drept constituțional și mare parte din actualele sisteme constituționale rezolvă problema dintre proliferarea drepturilor în raport cu garanțiile acordate, declarând că drepturile fără garanțiile corespunzătoare se referă la principii programatice, adică la acele principii care alcătuiesc programul guvernului dar care vor fi implementate numai în momentul în care vor exista condițiile pentru aceasta.

Astfel, multe din drepturile garantate constituțional în diferite țări sunt de fapt drepturi garantate în viitor, în anumite condiții de viabilitate, și nu în prezent. Datorită acestui fapt, conștiința guvernanților și a specialiștilor în drept constituțional e amărâtă, iar respectarea drepturilor este împinsă către un viitor incert, și nu în prezentul cert.

Societatea luptă pentru ca aceste principii programatice să nu constituie simple principii de meditație academică. Pentru aceasta, se încearcă să se evite rupțura dintre drepturi și garanții, prin stipularea de garanții în textul legii fundamen-

tale, cum este cazul paragrafului 1 din articolul 5 al Constituției Braziliei, redactat sub următoarea formă:

„Normele constituționale care definesc drepturile și garanțiile fundamentale sunt de imediată aplicare”.

Numai că realitatea este cea care modelează dreptul, și nu dreptul modelează realitatea. Dreptul poate fi ori înnăscut, propriu unei singure persoane – chiar și atunci când este vorba de o entitate juridică, dreptul se referă întotdeauna la persoanele fizice care o alcătuiesc sau care o conduc –, ori creat de oameni pentru a putea conviețui în societate, motiv pentru care acordarea sau auto-acordarea sa, în această ipoteză din urmă, trebuie să corespundă realității.

Când dreptul se îndepărtează de realitate, și mă refer la acel drept pe care statul îl poate crea, ruptura îl face insesizabil. De aceea, chiar dacă textele legislative afirmă că toate drepturile enunțate în legi sau în Constituție au aplicare imediată, aceasta nu este decât o frază goală, fiindcă drepturile respective sunt aplicabile numai dacă există condițiile necesare pentru aceasta, și nu pot fi aplicate în lipsa acestor condiții.

Lupta ideilor contra faptelor este inutilă, după cum nu este adevărată nici afirmația de o seninătate olimpică a lui Hegel, care, la remarca unuia dintre discipolii săi că între teoriile sale și realitatea cunoscută, adică între idei și fapte este un abis, ar fi spus: „cu atât mai rău pentru fapte”. Dar dacă ideile nu corespund naturii lucrurilor, cu atât mai rău pentru idei.

În felul acesta Constituția braziliană, în ciuda dispozițiilor paragrafului 1, art. 5, continuă să garanteze mai mult decât poate oferi, cu toate că este plină de drepturi programatice, adică drepturi condiționate în timp de existența condițiilor necesare implementării lor.

Constituția de la Weimar din Germania și Constituția portugheză din 1976 ofereau și ele mai multe drepturi decât garanții. Frustrarea provocată de aceste drepturi garantate și

garanții neacordate a fost atât de mare, încât a constituit în Germania una dintre cauzele hiperinflației din 1923, iar Constituția portugheză a trebuit revizuită în 1982 și mai apoi la sfârșitul anilor optzeci pentru a fi adaptată realității.

Așadar într-o epocă în care există mai multe drepturi decât garanții, statul ar trebui să caute să asigure drepturile fundamentale, și nu să-și propună să ofere mai mult decât poate da, fiindcă procedând astfel va sfârși prin a pune în pericol însăși libertatea popoarelor care, revendicând imposibilul care le-a fost promis, ajung să genereze reacții restrictive care pot degenera în rupturi instituționale.

9.3. LIBERTATE ȘI RESPONSABILITATE

Libertatea individuală presupune respectarea libertății celorlalți. În ea nu poate exista nici urmă de intoleranță. Nu conține elemente coercitive și nu admite iresponsabilitatea.

Fiind un drept natural, exercitarea ei depinde de echilibrul dintre stat, care o garantează, și societatea care o trăiește, cu alte cuvinte dintre guvernați și dintre aceștia și guvernanți.

În Insula Utopiei, acest concept despre care Rafael vorbește în călătoriile sale era legat de distanțarea de bunurile materiale inutile și de atașamentul de bunurile spirituale, care permiteau conviețuirea perfectă între oameni. Idealizând-o, More¹ nu a făcut decât să pună în valoare semnificația libertății absolute.

Libertatea presupune maturizare și cultură și e întinată de egoism și de ignoranță.

Johanes Mesnner, Javier Hervada, Miguel Izquierdo, Michel Villey, Rafael Gomes Peres, José Pedro Galvão de Souza

¹ Thomas Morus (More) (1478–1535), gânditor umanist și om de stat englez, unul dintre întemeietorii socialismului utopic. Autor al lucrării „Utopia” (1516).

și mulți alți adepți ai dreptului natural care nu extind aria de cuprindere a acestuia la toate ramurile dreptului pozitiv actual, ci numai la o anume categorie de drepturi fundamentale, leagă libertatea, drept fundamental, de responsabilitatea exercitării ei. Nu există libertate autentică fără responsabilitate.

Totuși, lumea modernă teoretizează libertatea absolută și trăiește fie o limitare brutală a exercitării libertății, fie autoritarismul inadmisibil al celor care gândesc altfel decât cei care se socotesc deținătorii adevărului, fie, și mai grav, un libertinaj care nu are nimic de-a face cu libertatea responsabilă.

Dând dovadă de iresponsabilitate în modul de a trata libertatea, lumea care teoretizează asupra ei nu face decât să practice forme directe sau indirecte de limitare a libertății. Iar guvernele democratice, în încercarea de a garanta libertatea, sădesc adesea semințele propriiei lor distrugerii, nefăcând distincția între libertate și libera manifestare a comportamentului, mai mult sau mai puțin violent, sau impunerea ideilor, uneori chiar de către grupuri minoritare, în fața societății.

Încercând să asigure libertatea, fraternitatea și egalitatea, Franța a trăit cea mai dramatică perioadă de teroare a istoriei sale, la numai trei ani de la căderea Bastiliei. Abia atunci a fost înlăturat Ludovic al XVI-lea, pentru a fi instaurat un regim fără lege și fără ordine, care a sfârșit prin a-i distruge pe toți ideologii Revoluției franceze.

În prezent, acele grupuri care proslăvesc cel mai tare dreptul la libertatea de exprimare sunt tocmai cele care se folosesc cel mai mult de violență pentru a-și impune ideile.

Fidel Castro susține că democrația cubaneză nu are nevoie de alegeri generale cu partide de opoziție, fiindcă toți cubanezii sunt convinși că guvernul lor e cel mai bun. Motiv pentru care au libertatea consensului, adică libertatea de a gândi ca liderul lor. Iar cei care periclitizează acest gen de explicație oficială trebuie îndepărtați sau condamnați la moarte.

În Brazilia, Mișcarea Celor fără Pamânt, o mișcare politică ce manipulează lucrătorii din mediul rural, în loc să facă presiuni asupra statului pentru a-i plasa pe acești lucrători pe terenuri necultivate ale statului sau pe terenuri nefertile, caută cu orice preț conflictul, invadând terenurile fertile ale altora, folosindu-se de violență, încălcând legea și ignorând justiția, devastând proprietăți și erijându-se în victime atunci când reacțiile la violența lor depășesc, la rândul lor, limita, în încercarea de a restabili ordinea. Pentru acest gen de indivizi care nesocotesc instituțiile statului, care aleg calea invaziilor ilegale pe terenuri productive, libertatea constă în puterea de a sfida statul și legea, considerând că guvernul este cel care trebuie să se supună presiunilor lor, și nu ei legii.

Grupurile de homosexuali, ateii, inadaptații societății consideră că libertatea de exprimare implică dreptul de a își impune perspectiva lor distorsionată asupra Creației și a fapturilor făcând presiuni asupra guvernului și a presei pentru a le vehicula ideile, astfel încât întreaga societate nu numai să îi privească cu respect, dar să și adere la modul lor deformat de a vedea viața.

Partidele a căror ideologie se bazează pe teoriile marxiste, și care nu îngăduie membrilor lor decât libertatea de a gândi ca Marx, exercită presiuni asupra societății, nu pentru a căpăta un loc în spațiul multipartit și guvernat de respect reciproc, ci pentru ca acest spațiu să îi aparțină în exclusivitate. Pentru că aceste partide se consideră unicele deținătoare ale adevărului absolut, toate celelalte nu fac doi bani și trebuie eliminate sau izolate în funcție de forța pe care o au. Se dorește eliminarea lor dacă acestea sunt partide puternice, sau compromiterea imaginii lor în fața societății, dacă forța lor e mai puțin importantă.

În felul acesta, lumea actuală teoretizează asupra libertății, dar practică cel mai grav tip de dictatură, cea a sloganurilor, a „desființării prin intermediul presei”, a „desconside-

rării drepturilor celorlalți”, a violenței fizice și psihice împotriva celor care gândesc diferit. Ca și la Revoluția franceză, se vorbește de libertate, dar grupurile de presiune caută să-și impună fără drept de apel propriile lor idei, iar guvernele, în majoritatea cazurilor, sunt prizonierele acestei iresponsabilități care înjosește grav viața în societate.

Trebuind să garanteze libertatea, simbol fundamental al democrației, dar permițând, în numele libertății, vehicularea tuturor formelor de contestare și de nesocotire a drepturilor celorlalți, statul eșuează. Neputând garanta drepturile cetățenilor săi, impotența sa trezește protestele vehemente ale celor care se simt dați la o parte și se folosesc de libertate pentru a-i critica incapacitatea. Este un grav paradox: cu cât garantează mai mult libertatea, cu atât provoacă mai multă iresponsabilitate, și cu cât încearcă mai mult să îngrădească această iresponsabilitate, cu atât mai puțin democratic este. Cum poate statul să garanteze libertatea înțeleasă ca echivalent al responsabilității și nu ca o explozie de represiuni? Științele Politice nu au reușit să găsească deocamdată un răspuns la această întrebare.

9.4. LIBERTATE ȘI VALORI

Filosofii și jurisnaturaliștii care s-au dedicat studiului dreptului natural al libertății știu că ea nu poate fi trăită în lipsa valorilor. Libertatea fără valori duce la un egoism fără limite, altfel spus, sădește în sinea celor care vor să o folosească rădăcinile auto-distrugerii. Și acest lucru este valabil pentru întreaga colectivitate.

Studiul educației din perspectiva istoriei a demonstrat că valorile, atunci când sunt exprimate cu convingere, determină profilul moral al oamenilor integri, în timp ce lipsa valorilor în educația unui tânăr îl transformă într-un rău cetățean, într-un tată de familie rău și într-un element nociv al societății, dat

fiind că îi lipsește sistemul de referință deontologic capabil să îl orienteze în exercitarea libertății sale.

Valorile, într-o accepțiune largă a cuvântului, ar trebui predate copiilor din primii ani de școală, fiindcă aceasta este perioada în care se formează personalitatea.

Și, evident, în primii ani ai acestei formări, pentru a înțelege dimensiunea exactă a libertății, oamenilor li se limitează libertatea de către cei cu mai multă experiență. Astfel, copiii sunt îndrumați de către părinții lor, pentru a evita eventuale derapaje, elevii sunt îndrumați de către profesorii lor, pentru a le corija eventualele tendințe negative.

Dramatica experiență britanică, ce a servit în anii '60 ca bază de plecare pentru cartea „Libertate fără teamă”, s-a dovedit un lamentabil eșec. În cartea lor „Comportamentul”, Hans și Michael Eysenck au comparat, într-un studiu statistic, cetățenii care au rezultat în urma celor 20 de ani de educație în spiritului aceluși stil, în comparație cu stilul de educație din școlile tradiționale, în care ordinea stătea la baza punerii în valoare a libertății. În urma acestui studiu, cei doi au găsit un grad de inadaptare în societate cu mult mai mare decât era de așteptat. Aspectul cel mai interesant este că acei copii care fuseseră lăsați să se conducă liber, după propriile instincte, fără nici un fel de coercițiune, au ajuns niște inadaptați datorită imposibilității de a-și crea un sistem de valori propriu. În același timp erau și mai agresivi, în ciuda interdicției de a introduce în aceste școli orice simbol al violenței, de exemplu jucăriile de război.

Problema este că libertatea acodată celui care nu e pregătit s-o aibă este întotdeauna prost folosită, iar libertatea fără un sistem de valori sau fără o ancoră deontologică devine libertate fără valori.

Toate țările în care educația se bazează pe materii școlare cuprinse într-o programă și orientate spre etică, încercând să ancoreze toate tipurile de învățământ la valorile morale, for-

mează oameni mai capabili de a-și exercita libertatea și societăți mai juste, grație respectului cu care libertatea astfel asimilată este trăită de fiecare în raport cu ceilalți membri ai comunității.

Dimpotrivă, în țările în care morala nu este relevantă, în care dreptul la libertate nu implică și datoria responsabilității, manifestarea libertății se transformă în dominația celui puternic asupra celui slab, a celui lipsit de scrupule asupra celui care are scrupule, a politicianului demagog asupra politicianului onest și așa mai departe, în toate domeniile activității umane.

Din păcate, lumea secolului XX se dovedește a fi lipsită de valori. Ziarele explorează mai mult latura putredă a umanității decât latura ei onestă. Virtuțile sunt etichetate drept conservatorism, iar cultivarea valorilor, cum ar fi familia, loialitatea și abnegația sunt văzute ca expresii ale unui puritanism deplasat în lumea modernă. Crima intrauterină (avortul), adulterul, homosexualitatea, dorința de succes, societatea de consum, tendința de a profita de partea bună a vieții chiar în defavoarea celorlalți, destrămarea căsătoriei, carierismul politic demagogic, relațiile sexuale ocazionale și lipsite de o bază sentimentală, altfel spus „a avea relații intime” sau „a face dragoste”, ca și cum omul ar fi un animal, ocupă tot mai mult spațiu în ziare, iar curiozitatea omenească e stârnită să descopere putreziciunea societății, să afle despre devierile comportamentale ale altora, să violeze intimitatea celorlalți, să ațâțe scandalurile publice și private, să provoace violența, sub toate formele ei.

Concluzionând, într-o lume care, stimulată de mass-media, apreciază tot ce are umanitatea mai respingător și consideră o dovadă de „puritanism” protejarea valorilor eterne, care dau esență naturii umane, libertatea de exprimare, de a trăi și de a respecta drepturile celorlalți devine o libertate nocivă, distrugătoare, care nu poate da naștere unor valori care

să-i ajute pe guvernați în alegerea guvernanților, și pe guvernanți în exercitarea datoriei de a guverna.

Statul secolului XX cultivă libertatea în lipsa valorilor, detestă libertatea bazată pe valori, se îngrozește în fața degradării și a nepăsării cu care indivizi fără nici un reper moral distrug baza de susținere a societății, și se complace într-o stare de inerție, fără a reacționa împotriva acestui curent, care, în numele unei libertăți nelimitate, dă naștere celei mai cumplite dictaturi, cea a lipsei de morală.

9.5. JUSTIȚIA FĂCUTĂ CU PROPRILE MÂINI

Eșecul statului, care, în numele garantării libertății lipsite de responsabilitate se abține de la a menține siguranța publică și nu protejează suficient societatea, sfârșește prin a încuraja crearea unor sisteme de autoapărare care sunt cu totul independente de autoritățile desemnate de guvern să apere societatea.

Societatea nu mai crede în statul-paznic, și nici în probitatea lui.

Una dintre caracteristicile tot mai puternice ale forțelor menite să mențină ordinea publică este gradul înalt de corupție existent în rândurile acestora.

Polițiștii câștigă foarte prost. Se așteaptă din partea lor să-și riște viața pentru societate, fără să primească recunoștință din partea acesteia. În aceste condiții e mult mai ușor să cazi pradă corupției. Polițiștii câștigă mai mult închizând ochii decât ținându-i larg deschiși, și în același timp riscă mai puțin, cu excepția cazurilor în care redevin polițiști în adevăratul sens al cuvântului.

Și acesta este un fenomen la scară mondială.

Când armata braziliană a preluat, la sfârșitul lui 1994, controlul temporar asupra luptei anti-drog în statul Rio de

Janeiro, mediile de informare au anunțat că un întreg detașament de poliție colaborase cu traficanții de droguri, ceea ce l-a făcut pe șeful secției respective să declare, pentru a minimaliza informația, că de fapt numai jumătate din efectivul său era corupt! Faptul i-a impresionat puternic pe telespectatori, dezvăluind o tristă realitate: nu numai că forțele de ordine sunt insuficiente, dar sunt și nedemne de încredere și deja contaminate de corupție.

În fața evidentei slăbiciuni a organelor de siguranță publică, societatea se „înarmează” pentru a se apăra de răufăcători, creându-și propriile forțe de protecție pentru a lupta împotriva elementelor răului, din ce în ce mai bine antrenate și dotate cu echipamente de ultimă oră, puse în slujba acțiunii lor malefice împotriva societății.

Cu toate acestea, crearea unor forțe de ordine paralele – chiar și în cazul în care sunt autorizate de către stat – aduce cu sine un element destabilizator și semnifică recunoașterea eșecului autorităților statului, având în vedere că transferă justiția pe care numai statul, prin intervenția poliției sau prin justiție, ar trebui s-o facă, către grupări de civili care nu au perspectiva interesului public.

Pe de altă parte, se deschide larg calea arbitrarului, dat fiind că aceste grupări sunt mai bine plătite decât forțele regulate ale poliției civile și militare. Se instituie, astfel, o forță paralelă cu atât mai greu de controlat cu cât este mai numeroasă și cu cât statul abdică mai mult de la dreptul său inalienabil de a garanta siguranța publică într-o manieră rapidă și eficientă.

Trebuie amintit că aceste forțe paralele trezesc reacția mișcărilor de apărare a drepturilor omului, în parte pe bună dreptate, datorită violenței excesive – la care recurg uneori și forțele regulate – în rest exploatând convingerile ideologice de stânga, prin afirmații de genul celor conform cărora acest tip de forțe paralele este plătit de către capitalismul odios și toată

această violență împotriva infractorilor nu se justifică. Astfel, aproape că figura infractorului este preaslăvită, ca și cum acesta ar deține monopolul asupra violenței promovată de asemenea grupuri. Nu includ în categoria lor și organizația Amnesty International – al cărui membru și sunt, dealtfel –, evident aparținică, și ale cărei obiective sunt exclusiv reducerea violenței statului asupra cetățeanului, fără a milita pentru impunerea infractorului, ci pentru o judecată dreaptă.

Este clar că aceste forțe paralele, regulate sau nu, sunt generatoare de conflict, reprezentând un factor de destabilizare a instituțiilor atunci când acționează dincolo de anumite limite, depășite uneori și de forțele de stat.

Democrația, care ar trebui să se bazeze pe libertate și siguranță, pe toleranță și respectarea drepturilor celorlalți, este amenințată atunci când siguranța statului este parțială, siguranța privată – instabilă și nesiguranța cetățeanului – absolută, așa cum reiese din statisticile mondiale, care arată violența crescândă din marile orașe, în întreaga lume.

Atunci când statul dă greș, societatea se vede obligată să umple singură vidul de putere, asumându-și responsabilități care sunt de fapt de competența organelor statului. Această asumare stârnește reacții din ce în ce mai puternice din partea grupurilor de răufăcători, având adesea drept rezultat sacrificarea libertății și a procesului juridic corect în favoarea unui act justițiar făcut cu propriile mâini – cel mai mare promotor al in Justiției.

Statul secolului XX, în pragul secolului XXI, a eșuat și în domeniul siguranței publice.

9.6. CE ESTE DEMOCRAȚIA

Când Aristotel a afirmat că cea mai rea dintre cele mai bune forme de guvernare este „politia” și cea mai bună dintre cele mai rele forme de guvernare este democrația, în inter-

pretarea lui Norberto Bobbio în lucrarea sa „Teorie asupra formelor de guvernare”, a făcut-o plecând de la o constatare. În „politia”, guvernul celor mulți servea interesele „polis”-ului, prin intermediul „ordonării magistraturilor” sau a „constituirii guvernelor” preocupate de interesul public, a cărui denumire în limba greacă ar fi „politia”, adică *taxis ton archon*.

În „Etica nicomahică”, Aristotel face precizarea că politia (instituția) ar fi de fapt „timocrazia” (guvernul voinței populare), acesta din urmă fiind mai preocupat de interesul „polis”-ului decât de interesul egoist al poporului, în timp ce în „democrazia” (guvernul poporului), voința populară făcea ca interesul minor al comunității să prevaleze asupra interesului major al cetății.

Talentul lui Aristotel era să teoretizeze mai puțin asupra formei și structurii guvernelor și să reflecteze mai mult asupra naturii umane în momentul exercitării puterii. De aceea, împărțea guvernele din punct de vedere formal în bune și rele, cele bune fiind monarhia, aristocrația și politia, iar cele rele democrația, plutocrația și tirania. Stabila și o ierarhie în cadrul acestor categorii, monarhia fiind considerată cea mai bună dintre forme, iar tirania cea mai rea.

Analizând forma de guvernare prin prisma calității guvernanților, Aristotel sublinia că atât „politia” cât și „democrazia” erau forme de guvernare bazate pe voința populară, iar dintre ele, „democrazia” își revendică forța prin poporul care a ales-o.

După Aristotel, termenul „politia” a încetat să mai fie folosit. Polibiu, de exemplu, a preferat un termen unic, „democrazia”, pentru a defini forma bună de guvernare și „ohlocrazia” pentru a desemna guvernarea mulțimilor dezorientate, a plebei complexate, adică forma rea de guvernare.

Reflecțiile celor doi gânditori, pe de o parte genialul filosof Aristotel și pe de alta bunul istoric Polibiu, care, deși născut în Grecia, a fost unul dintre cei mai mari gânditori ai Romei,

aduc în actualitate discuțiile despre ce reprezintă democrația modernă.

Democrația modernă se bazează pe două trăsături clare și o bază sigură. Cele două trăsături sunt: poporului îi revine sarcina de a alege un guvern care să îl slujească, iar guvernului îi revine sarcina de a sluji poporul care l-a ales, în cadrul unor structuri prevăzute într-o lege fundamentală care garantează drepturile societății, datoriile guvernului și organizarea acestuia. Această lege s-a numit, în ultimele două secole, Constituție sau Legea legilor. Își trage originea din „politeia” grecilor, iar textele actuale, în esența lor, nu se deosebesc cu mult de „Magna Carta Baronorum” din 1215, care, după părerea mea, reprezintă și astăzi Constituția englezilor.

Așadar, constituțiile stabilesc această relație între drepturile societății și îndatoririle guvernelor, stipulate într-un text pe care voința populară îl aprobă prin intermediul reprezentanților săi.

Esența acestor trăsături (drepturile societății și îndatoririle guvernului) și a bazei (Constituția) constă în „libertatea datoriei”. Cea mai mare calitate a guvernațiilor democratice, în care poporul îi alege liber și fără a fi manipulat pe cei care urmează să-l conducă, este simțul datoriei. Guvernării trebuie să fie mai preocupați de popor decât de ei înșiși, punându-se exclusiv în slujba societății, căci pentru asta s-au oferit poporului și pentru asta i-a ales poporul.

Libertatea de a decide este principalul antecedent al regulilor democratice, și trebuie garantată de stat. Și nu numai ea, ci și libertatea de a trăi în stat. Cetățenii trebuie să facă din putere sclava poporului, și nu din popor sclavul puterii.

În studiul meu „Libertatea puterii”, inclus în cartea „Anul 2000” – ediție 1979 – al cărei coautor sunt împreună cu Roberto Campos, Miguel Colassuono și alții, subliniam că adevărata democrație mai presupune încă două forme ale exercitării drepturilor și îndatoririlor cetățenilor: dreptul de a alege

și dreptul de a controla. Acest control nu trebuie să se rezume la unul teoretic, ci să se exprime prin acte concrete. În democrațiile veritabile alegătorul nu e chemat numai pentru a-și depune votul și pentru a aștepta viitoarele alegeri când își va depune din nou votul, ci trebuie să aibă puterea de a-i controla pe cei aleși, pentru ca aceștia să slujească interesele poporului și propriile lor interese.

Lumea politică modernă, chiar și în cele mai evoluate democrații, se aseamănă mai degrabă cu „ohlocratia” lui Polibiul decât cu „democrația”. Pretinsa libertate fără responsabilitate, exercitată de mase, face ca statul să fie permanent lipsit de apărare în fața diverselor manipulări *pro domo sua*, așa cum s-a întâmplat cu mișcarea celor fără pământ din Franța, care au invadat terenurile productive într-un gest de flagrantă violare a drepturilor, sau cu presiunea exercitată de funcționarii publici pentru a obține condiții mai bune decât cele garantate pentru restul societății în slujba căreia sunt – cu toate că știu că satisfacerea acestor „drepturi” ale lor va însemna o nouă povară fiscală pentru cetățeni –, sau cu mișcările teroriste și diverse alte manifestări pe care un stat lipsit de autoritate nu le mai poate controla. Fiindcă statul e format din indivizi proveniți tocmai din aceste grupuri contestatate, și, în consecință, nu are autoritatea morală pentru a face să prevaleze interesele majore ale societății și ale maselor asupra intereselor minore ale unui grup care, pentru a-și atinge scopurile personale, e dispus să sacrifice interesul colectiv.

Democrația secolului XX e mai aproape de ideea de „ohlocratia”, dând naștere, nu de puține ori, unor mișcări totalitare, în cadrul cărora, sub pretextul salvării patriei, se instalează tiranii, care, din nefericire, mai există și astăzi în țări precum Cuba, China, Irak, Coreea de Nord, unele țări africane și chiar și în America Latină (Peru).

10

STATUL ȘI ORDINEA

10.1. LIBERTATE *VERSUS* ORDINE

În opera sa de tinerețe, încercând să găsească un înțeles pentru Constituție, Hegel contrazicea contractualismul lui Rousseau, afirmând că „jurisnaturalismul” acestuia era utopic, și că, mai mult decât libertatea individuală, statului îi revine sarcina de a garanta ordinea, care oferă pacea dorită de colectivitate și implică și libertatea colectivă.

Disputa de acum două secole trebuie încadrată în prezent în alte coordonate. Oare garantând această libertate fără limite statul modern nu abdică de la sarcina sa de a asigura ordinea pentru colectivitate? Democrația deplină, care presupune respectul fundamental pentru drepturile individuale, nu implică reducerea eficienței statului și dezordinea socială? Pe de altă parte, favorizând ordinea în detrimentul libertății, cu scopul de a asigura pacea colectivă, statul nu transformă oare ordinea în putere despotică, îngrădind democrația, sau, și mai grav, eliminând-o? Interesul colectiv și pacea socială nu riscă să reprezinte numai opinia celor care dețin puterea, care văd în eliminarea libertății de a critica iluzia dobândirii unei păci, necucerită, ci impusă, cu prețul unui drept natural suprem cum este libertatea?

Preferând statul mai curând ca păstrător al ordinii sociale decât al libertății individuale – poate că de aceea s-a identificat Marx atât de intens cu scrierile lui Hegel, mai cu seamă cele din tinerețe, despre Constituție –, Hegel a ignorat, în forma de guvernare constituțională pe care a conceput-o, reprezentată de monarhia „dorită” de popor, un aspect fundamental, și anume calitatea guvernării. Cu alte cuvinte, în stu-

diile sale despre societatea civilă, critica patrimonialismul dreptului roman, în care interesele private prevalau asupra intereselor statului, ca și constituționalismul englez și american, dar nu făcea nici o referire la problemele fundamentale ale monarhiei „condusă” de popor, și anume calitatea guvernării, pe de o parte, și evaluarea voinței populare preocupată de interesul colectiv, pe de alta. Opera sa referitoare la drept pare – cel puțin mie așa mi s-a părut – că se întemeiază pe prezumții de drept natural. Practic, scrierile sale înfățișează un om și o societate ideale, fără defectele care caracterizează marile și micile acte ale aventurii sale pe pamânt.

Cu toate acestea, dilema continuă să existe. În prezent, statul garantează mai puțin libertatea bazată pe responsabilitate și mai mult libertatea fără limite, ceea ce face ca propriile sale structuri să fie slăbite, iar puterea contestatară generată de libertatea fără limite să devină și ea o putere fără limite. De teama de a nu se reveni la un regim mai puțin democratic, guvernanții tind să cedeze presiunilor exercitate de *lobby-uri*, întinând imaginea celor „mai altfel” prin intermediul presei, nerezistând corporatismului și tezelor nocive vehiculate de lumea actuală, cum ar fi homosexualitatea, avortul, adulterul – ca și cum cei care au o căsnicie fericită, copii și își sunt fideli unul altuia ar fi niște piese de muzeu. Astfel, statul modern e mai mult prizonierul libertății fără limite pe care o acordă, în numele consolidării democrației, decât producătorul unei libertăți responsabile, bazată pe valori, pe care nu știe cum să o creeze, printre altele și pentru că guvernanții săi se conformează „lipsei de morală” a societății de consum și lipsită de solidaritate care caracterizează sfârșitul secolului XX.

Firește că, pe măsură ce țesătura socială se destramă – oamenii pierd noțiunea valorilor și a eticii, a solidarității și a comportamentului demn, în dorința de a trăi o libertate nelimitată în manifestare, propagată de presă, în timp ce unii indivizi anormali, dar care dispun de putere, impun concepții și

programe nocive –, libertatea nebazată pe responsabilitate, acordată de stat, provoacă mai multă dezordine și nesiguranță decât dacă statul, în loc de ordinea tiranică, ar fi adoptat o ordine care să permită punerea în valoare a aspectelor pozitive, și nu a celor negative ale laturii umane.

Istoria omenirii demonstrează că de fiecare dată când valorile se degradează, civilizațiile încep să decadă. Republica romană a fost înlocuită de Imperiul roman în momentul în care a intrat pe panta decăderii, și datorită ignorării vocii lui Cicero în ultimul secol de regim republican. Barbarii au învins în secolul V o Romă moleșită, iar turcii – Bizanțul, lipsit de adevăratele valori, în secolul XV. Monarhia franceză a fost doborâtă de poporul furibund și de către tribunalele populare în 1792, la trei ani de la căderea Bastiliei, din cauza lipsei de valori. Același lucru se întâmplase și mai înainte, cu cea de-a XVIII-a dinastie egipteană, cu Babilonul, într-o epocă în care femeile se prostituau în templu pentru a aduna zestrea care le era necesară pentru a se căsători, și la fel fusese și în epocile anterioare.

Libertatea iresponsabilă produce dezordine, iar dezordinea provoacă o reacție care poate duce la pierderea libertății. În pragul secolului XXI, problema revine în actualitate. Ce trebuie să mențină statul, libertatea sau ordinea? Și ce e de făcut cu libertatea care nu se bazează pe responsabilitate?

10.2. ORGANIZARE *VERSUS* RESTRÂNGERI ALE DREPTURILOR

Nu există libertate deplină. Cea mai deplină libertate este cea care nu ofensează, nu încalcă libertatea celui alt, ceea ce presupune obligatoriu o restrângere. Libertatea este deplină numai când este restrictivă. Libertatea fără restrângeri implică neacceptarea libertății celui alt și se transformă în tiranie.

Funcția statului este să gestioneze dreptul la libertate în așa fel încât toată lumea să poată beneficia de el, respectând în același timp libertatea celorlalți. Libertatea este, așadar, un drept reciproc. Un drept care se poate manifesta în societate numai dacă toți indivizii sunt conștienți de el și se respectă reciproc.

Respectul, care implică restrângeri, nu se manifestă numai în plan moral. Prin intermediul legilor, statul trebuie să reglementeze aceste restrângeri, protejând libertățile fundamentale și nepermițând ca libertatea celor puternici, activi, care domină puterea la toate nivelurile ei – economic, politic, comunicații și syndicate – să se exercite ca o dictatură asupra celor care nu dețin puterea.

Numai o lege dreaptă poate asigura libertatea deplină, care este în mod obligatoriu o libertate restrictivă. Atletul, în drumul lui spre victorie, își exercită libertatea de a alege impunându-și singur anumite limite: solicită din partea propriului corp mai mult efort decât odihnă, include în alimentație mai multe lucruri hrănitoare decât gustoase, acceptă în stilul de viață mai multe sacrificii decât plăceri, și toate acestea fiindcă numai așa poate deveni apt pentru victorie.

Fiecare dintre noi, atunci când face o opțiune, își impune singur anumite restrângeri, lăsând deoparte alte posibile alegeri. Libertatea sa de a alege implică neexercitarea libertății de a alege variantele pe care nu le-a ales.

La sfârșit de secol XX, organizarea statelor trebuie să se concentreze pe garantarea libertății, cu toate restrângerile pe care le presupune exercitarea acesteia.

Constituția braziliană, în articolele 136 și 144, tratează „regimul juridic al crizelor”, prevăzând, la nivel de norme generale, garantarea funcționării instituțiilor statului prin restrângeri ale drepturilor și libertăților. Cu toate acestea, este considerată Constituția cea mai democratică din întreaga istorie a țării. Atât în cazurile de stare de urgență cât și în cele de

stare de asediu, prevede nenumărate mecanisme de restrângere a drepturilor și libertăților de circulație și de exprimare.

În regimurile democratice, organizarea societății trebuie să includă, în mod obligatoriu, anumite restrângeri ale drepturilor pentru a asigura exercitarea libertății responsabile.

În Roma, în perioada republicii, se admitea ca, în situații de criză, puterea să fie asumată pe termen limitat de către un dictator, pentru ca, prin anumite restrângeri aplicate drepturilor individuale, acesta să scoată națiunea din criză.

Cu toate că doctrina politică și constituțională este foarte clară în această privință, statul modern și-a pierdut autoritatea de a organiza, fiind reprezentat fie de democrații fragile, fie de dictaturi sângeroase, acum și în viitor, datorită faptului că așa-numita cucerire a drepturilor și libertatea lărgită au făcut ca grupurile de presiune să fie mai puternice decât Constituția.

Să luăm, de exemplu, textul Constituției braziliene, care permite stabilirea persoanelor exclusiv pe terenuri neproductive, și toleranța de care dă dovadă guvernul față de încălcarea sistematică a acestei prevederi de către cei fără pământ care invadează terenurile productive, dându-și seama de slăbiciunea organizării statale în ceea ce privește apărarea ordinii și legii.

Poporul, care dobândește tot mai multe cunoștințe și e din ce în ce mai informat, nu dobândește totuși și cultura necesară pentru a înțelege limitele libertății sale și a statului. Educația nu înseamnă și cultură, ci este numai o etapă în formarea acesteia; însă numai cultura poate fi sinonimă cu civilizația. Cu toate că, la nivel mondial, oamenii sunt în momentul de față mai educați decât înainte, nu sunt și mai culti, între altele și pentru că mass-media ajunge, de multe ori, să dezinformeze și să dezeducă. Accesul la educație este mult mai larg, profesorii sunt mai mult informați decât educați, mai mult erudiți decât culti.

În aceste condiții, este evident că organizarea statului în secolul XX duce lipsă de instrumentele adecvate pentru a impune ordinea fără a restrânge libertatea, cel puțin în ceea ce privește încălcarea libertății celuilalt. De aceea, statul fie că nu recurge la restrângerea drepturilor, fie nu asigură ordinea, fie restrânge drepturile exagerat de mult, creând o ordine sufocantă.

Democrația modernă este încă departe de a găsi echilibrul între libertate și ordine, între organizare și drepturi.

10.3. DREPTUL STATULUI *VERSUS* STATUL DE DREPT

În cele două capitole anterioare m-am referit la probleme legate de dreptul la libertate, de necesitatea existenței ordinii, de organizarea statului și de cucerirea actuală a drepturilor.

În capitolul de față voi încerca să explic mai clar limita dintre drepturile statului și drepturile cetățeanului într-un stat de drept.

O cincime din populația lumii trăiește într-o singură țară, în care nu există nici libertate, nici drepturi individuale. Statul a înlocuit libertatea cu ordinea. La doi pași de ea, o națiune învinsă în luptele interne izbucnite după cel de-al doilea război mondial, Taiwanul, este acum o țară în care domnesc libertatea și ordinea, cu un potențial economic major, în ciuda dimensiunilor gigantice ale pieței pe care o reprezintă China continentală.

Amândouă țările sunt state de drept, dar numai cea de-a doua este un stat democratic de drept. În prima, dreptul statului se suprapune ferm și fără drept de apel peste dreptul cetățeanului, în timp ce în cea de-a doua dreptul cetățeanului este cel care determină dreptul statului.

Ambele țări trec printr-o criză. China continentală, fiindcă a adoptat un regim politic dictatorial, considerat astfel de către majoritatea zdrobitoare a țărilor lumii, și pentru că cei care o

conduc sunt pe deplin conștienți că nu vor putea reduce la tăcere pentru mult timp o populație care reprezintă 20% din omenire. China insulară (Taiwanul), datorită faptului că se confruntă cu problemele generate de decalajele sociale caracteristice economiilor de piață, datorită prezenței incomode a vecinului, mult mai puternic, și datorită contestărilor proprii statelor democratice, în care dreptul la libertate tinde să se substituie dreptului la ordine.

Statul democratic de drept se caracterizează prin legi care îi conduc atât pe guvernanți cât și pe guvernați, legi făcute de guvernanții aleși de guvernați. Și dictaturile sunt state de drept, dar nu sunt state democratice de drept, fiindcă lipsește dreptul poporului de a alege liber. Regimul juridic al acestor state vizează în primul rând să-i protejeze pe deținătorii puterii împotriva oricăror șocuri interne, în timp ce statul își arogă dreptul de a hotărî ce e bun și ce e rău pentru popor, fără a-l consulta pe acesta.

Problema care se pune este: care este dreptul statului în statul de drept?

În „Istoria liberalismului în Brazilia”, João de Scantimburgo încearcă să demonstreze că, în acest sistem de piață, funcțiile statului sunt mai bine definite pentru că sunt mai reduse, iar cele ale societății sunt mai creative fiindcă sunt mai largi.

Însă statul reprezintă elementul necesar pentru ca indivizii să poată trăi în societate, iar drepturile lor asupra societății sunt esențiale pentru ca statul să o poată reprezenta și să poată presta serviciile publice pe care ea le așteaptă de la el.

Modelul statului-jandarm, apărut după revoluția franceză, a devenit perimat, la fel și modelul statului socialist, în care numai guvernanții au șanse de reușită, în timp ce poporul nu e decât un instrument în lupta dintre deținătorii puterii.

Statul ideal ar fi acela care, fără a afecta potențialul societății, ar permite concretizarea acestuia, intervenind numai în

ceea ce privește menținerea siguranței publice (internă și externă) și acționând pentru eliminarea dezechilibrelor sociale (statul solidar), fără a încerca, însă, să facă ceea ce societatea face mai bine decât el. Dimpotrivă, un stat care, în afară de împlinirea vocației sale firești (garantarea siguranței interne și externe, garantarea sănătății, a educației, asistența socială și prevederile sociale), se transformă într-un fel de Stat Patron, sfârșește prin a pierde forță ca stat, datorită deficiturilor publice – rezultat al slabelor sale performanțe, datorită incapacității de a participa eficient la globalizarea economiei și datorită impozitelor excesive aplicate populației. Statul dictatorial marxist este un stat-patron cu rezultate foarte slabe, în care statul democratic de drept nu există, iar dreptul statului e exercitat într-o manieră odioasă pentru societate.

Globalizarea economiei începe să modifice profilul statelor, fie ele dictatoriale sau democratice, cu riscuri mai mari pentru statele dictatoriale, chiar și pentru acelea care dispun de piețe a căror dimensiune le face dorite de toată lumea.

Echilibrul de forțe dintre dreptul statului și statul de drept depinde, însă, și de alt aspect care impune o reflecție tot mai adâncă asupra formei statului, indiferent care ar fi acesta – stat federativ sau stat unitar, și, mai mult, asupra rolului comunităților sau al centrelor administrative ca element de stabilitate în relațiile dintre societate și stat, ca protector al ordinii și garant al libertății.

10.4. FEDERAȚIE *VERSUS* STAT UNITAR

În dilema acestui sfârșit de secol referitoare la rolului statului modern – de a garanta ordinea sau libertatea –, în condițiile lipsei oricărei viziuni și a incapacității teoreticienilor săi sau ale guvernului care îl conduce de a crea o teorie a echilibrului sau a punctului critic, în care ordinea și libertatea responsabilă pot fi garantate, un element demn de a fi analizat

este cel referitor la formele de stat. Cu alte cuvinte, dacă modelul demn de a fi urmat este federația sau statul unitar.

Federația este forma de stat cea mai dificil de suportat pentru cetățean. Ea include încă un nivel de putere, între puterea centrală și cea locală. Această putere intermediară implică și costuri politice crescute, care nu se regăsesc de fiecare dată și în îmbunătățirea calității serviciilor prestate, care ar putea fi obținută dacă puterea centrală ar delega o parte din atribuțiile sale puterii intermediare.

În cea mai mare parte a statelor care au adoptat federația ca model de stat, imitând S.U.A., costurile politice superioare sunt compensate prin costuri administrative mai mici și un stat mai suplu, cum ar fi Elveția, Canada, Germania. Să nu uităm însă că, în toate aceste state, federația s-a constituit ca o consecință naturală a alăturării unor unități autonome. Imediat după cucerirea independenței și până la adoptarea Constituției din 1787, Statele Unite au dezbătut dacă diversele state trebuiau să formeze o confederație de țări sau o federație de state. Modelul a rezultat, însă, din alăturarea unor unități politice autonome și puternice.

Canada este o țară care a rezultat în urma colonizărilor engleză și franceză, și unirea acestor regiuni a fost forma prin care s-a obținut unitatea națională. Elveția a rezultat din alăturarea mai multor regiuni cu populații, culturi și limbi diferite, iar Germania – din unificarea mai multor regate mici în secolul trecut.

În aceste țări, crearea federației a apărut ca un imperativ istoric și a rezultat din necesitatea compunerii de forțe politice distincte și de rase, obiceiuri și limbi diferite.

Concilierea pe care federația a permis-o în exemplele de mai sus nu dă nici o garanție că, dintre formele statului, aceasta este cea mai bună pentru viitor, în condițiile în care globalizarea economiei și necesitatea unei concurențe sălbatice impun o diminuare crescută a structurilor statului, a căror inerție

reduce competitivitatea întreprinderilor și, în consecință, generează lentore în dezvoltare în țările în care asemenea instituții sunt foarte greoaie.

Există și țări în care federația este un fel de excrescență, cum este cazul Braziliei, având în vedere că de la descoperirea ei, statul unitar nu a făcut decât să reproducă modelul de stat centralizat care a caracterizat întreaga istorie portugheză.

Brazilia nu a devenit o federație după adoptarea Constituției din 1891, nu a funcționat ca o federație nici după Constituțiile din 1934 și 1937, aproape că s-a transformat într-o federație adevărată cu Constituția din 1946, a redevenit o țară unitară cu Constituția din 1967 și începând cu Constituția din 1988 luptă să devină o federație, cu toate că, din punct de vedere formal, s-a numit „federație” în tot acest timp de după proclamarea republicii.

Costurile politice ale unei federații formale, creată la nivel de cabinete și nu efectiv, în realitate, așa cum s-a întâmplat în Elveția, Germania, S.U.A. și Canada, duc la neîndeplinirea corespunzătoare a obiectivelor sale. În același timp, însă, organele federale împovărează bugetul național, îngreunând administrația federală din cauza sprijinului constant care trebuie acordat organelor teritoriale ineficiente, complicând viața administrației locale prin acapararea unei părți a veniturilor locale, ca și cum le-ar aparține de fapt și de drept, și returnând un procent infim din sumele pe care și le-au însușit.

Aproape două treimi din unitățile federative braziliene nu se pot auto-finanța, și întreținerea lor slăbește puterea, generează deficit public și inflație și oferă prea puține servicii în schimbul banilor pe care îi încasează de la societate.

Într-o lume în care risipa slăbește competitivitatea, iar risipa banilor publici cu atât mai mult, se pune problema dacă se mai justifică încă acest model, care, potrivit la vremea la care a fost adoptat în țările care au luat naștere prin alăturarea unor spații distincte – azi nu cred că ar mai fi –, nu este potri-

vit și pentru țări care l-au implementat artificial, cum este cazul Braziliei.

Costurile politice ale unei federații îngreunează și administrația ei, astfel încât această povară financiară care cade pe umerii societății o face mai agresivă, nu față de model, pe care nu-l poate evalua corect, ci față de guvern, care nu reușește să diminueze apăsarea pe care statul o exercită asupra cetățeanului.

Dominația romană, atât în Occident cât și în Orient, s-a întins de-a lungul a 2100 de ani de istorie a umanității, și a ajuns să cuprindă, în epoca *Pax Romana*, toată Europa și o parte din Orient. Iar Roma a fost mereu un stat unitar, cu administrație descentralizată, spre deosebire de federația ateniană, care a înfruntat statul spartan de la înființarea sa, mai degrabă sub forma unei confederații de orașe-state grecești.

Marea problemă nu constă în descentralizarea politică, cu nivelul intermediar de putere pe care-l presupune federația, ci în descentralizarea administrativă și financiară, fără nici un nivel intermediar, care potențează serviciile publice chiar în sânul societății, fără alte structuri politice de conducere intermediare.

Consider că în pragul noului secol, statul unitar descentralizat din punct de vedere administrativ, fără niveluri politice intermediare, va trebui să prevaleze asupra modelelor federative.

10.5. COMUNITĂȚI LOCALE *VERSUS* PUTERE CENTRALĂ

Cetățenii trăiesc în comunități locale. Guvernele centrale nu cunosc realitatea din teritoriu, deși emit teorii despre aceasta, de la distanță, fără a oferi însă cele mai potrivite soluții pentru problemele locale.

Diversitatea grupurilor create prin explozia demografică din secolul XX și stabilirea lor, conform preferințelor, în anumite regiuni, obiceiurile extrem de diverse ale diferitelor popoare legate de regiuni bine definite, aptitudinile înnăscute ale acestor comunități în domenii ca economia, cultura, religia etc. au determinat consolidarea puterii locale în raport cu puterea centrală.

Peter Drucker pomenește de falimentul Megastatelor, după o perioadă de creștere care părea ireversibilă. Poate că soluțiile marilor probleme financiare și economice sunt internaționale, dar traiul populației este o chestiune strict locală.

Prin contactul direct al populației unei comunități cu liderii ei locali crește puterea acestui segment al populației și rezultă soluții de trai mai bune decât cele impuse de Megastat sau de către puterea centrală, în general prin intermediul unor persoane fără nici o legătură cu locuitorii comunității respective.

E mai ușor să convingi locuitorii unei localități să presteze o muncă în folosul comunității pentru construirea unei șosele, a unor edificii publice sau a rețelei de irigații locale decât să-i convingi să plătească din buzunarul lor pentru ca guvernul central să elaboreze un program și să aloce numai o părțică din banii strânși pentru realizarea aceleiași lucrări.

Pe de altă parte, politicianul local este în contact direct cu oamenii din regiunea sa. Îi cunoaște. Știe cum îl cheamă aproape pe fiecare dintre ei. Se interesează, mai ales în comunitățile mici, de problemele personale ale concetățenilor săi și se identifică cu ele, făcând mai ușor actul guvernării.

Aspectul paradoxal al acestei realități care contribuie la consolidarea puterii comunității locale – ca într-o întoarcere în timp, la concepția medievală de „comună” – este faptul că, în paralel, prin constituirea de grupuri de țări, Statul Universal va deveni o realitate ireversibilă. Cu aceasta, lumea se îndreaptă spre universalizarea liniilor generale de guvernare politică, economică și chiar socială, dar și spre o descentralizare

a puterii pentru a putea acoperi întreaga gamă de probleme inerente diversificării grupurilor, propunerilor, intereselor, culturilor, preferințelor, raselor. Omul de la sfârșitul secolului XX, tot mai instruit – dar nu mai cult –, așteptând din partea statului mai mult decât acesta îi poate da, va trebui să găsească la cei din grupul din care face parte soluția la problemele sale.

În aceste condiții, consider că ireversibilitatea spațiilor multiregionale, falimentul Megastatului și creșterea puterii comunităților locale deschid o perspectivă ceva mai încurajatoare în ceea ce privește un potențial șoc, care va fi complet lipsit de viitor dacă liderii statelor nu vor realiza că panorama politică de mâine este complet diferită de cea actuală.

În acest context, guvernele centrale ar trebui doar să mențină unitatea națiunilor și să promoveze revitalizarea soluțiilor comunitare, mai ales că în felul acesta vor putea menține ordinea și garanta libertatea, cu mai puține obligații financiare pentru populație și limitări de drepturi mai suportabile. Pe de altă parte, soluțiile economice locale de auto-finanțare vor compensa incapacitatea țărilor mici de a concura cu marile state în procesul globalizării economiei.

Problema cea mai gravă este reprezentată de faptul că Megastatele și Statele Moderne nu realizează pe deplin că universalizarea în toate domeniile: politic, economic și social va atrage după sine diminuarea puterii politice interne și externe, după cum întărirea puterii locale va implica renunțarea Statului Modern la rolul de conducător în favoarea rolului de coordonator al intereselor comerciale și internaționale, în folosul țării.

E lesne de imaginat că șocul care se anunță îi va face pe politicienii de carieră, care depind de un Megastat pentru a se menține la putere, să nu se lase doborâți prea ușor de această realitate, făcând și mai dură înfruntarea. Căci adaptarea viitorului stat la o realitate care depășește în momentul de față

actualul stat va însemna și pierderea puterii pentru mulți dintre liderii politici ai lumii de azi.

Puterile centrale ale fiecărui stat vor accepta cu greu reducerea rolului lor de la cel de conducător la cel de simplu colaborator, de la organ executiv la coordonator, cu un domeniu restrâns de acțiune. Dar dacă va refuza să cedeze, statul nu va mai putea menține echilibrul între ordine, al cărei rol în societate ar putea fi pus sub semnul întrebării, și libertatea largă, care, nebazându-se pe responsabilitate, va căuta nu numai să restrângă libertatea responsabilă, ci chiar să o elimine, așa cum s-a întâmplat în cadrul marilor dictaturi ale acestui secol.

10.6. PARLAMENTARISM *VERSUS* PREZIDENȚIALISM *VERSUS* DICTATURĂ

Forma de stat clasică (federație și stat unitar) și forma de stat viitoare (spații multiregionale, putere centrală și putere locală) vor trebui să fie conduse de anumite sisteme de guvernare, care vor fi prezidențialismul, parlamentarismul și dictatura.

Dictaturile vor continua să apară atâta timp cât guvernele nu vor putea conviețui cu manifestările libertății, fără a ști să o orienteze către responsabilitate, și nu vor putea menține ordinea, alegând soluția mai ușoară, dacă beneficiază de sprijin militar, și anume dictatura. Această situație a apărut deja în America Latină acum câțiva ani, cu regimul Fujimori din Peru. Dacă democrația dă greș din cauza dezechilibrului dintre ordine și libertate, dictatura va cuprinde toate țările, fără a le exclude nici măcar pe cele mai civilizate. Atât Italia cât și Germania au cunoscut dictatura în prima jumătate a acestui secol, deci au redevenit țări democratice abia în urmă cu 50 de ani! O perioadă infimă dacă o raportăm la istoria Universului

(15 miliarde de ani) sau a istoriei omenirii de când a fost atestată în scrieri (6000 de ani).

Cu 800 de ani în urmă, un meteorit se ciocnea cu Luna. Fenomenul a fost surprins de câțiva călugări care stăteau de vorbă în grădina mănăstirii, și care au observat strălucirea intensă a Lunii în momentul impactului. Satelitul natural al Pământului mai vibrează și astăzi ca urmare a acelei ciocniri, care, în termeni de referință galactici este considerat „foarte recent”.

Dictaturile vor reapărea de fiecare dată când guvernele nu se vor mai simți capabile să accepte libertatea și să mențină ordinea. Iar existența dictaturii nu va împiedica menținerea de relații cu alte țări sau cu comunitatea internațională – cum s-a întâmplat cu Fujimori, care a participat la O.E.A. și la întâlniri dintre președinții latino-americieni, în ciuda faptului că a condus o dictatură în Peru, până la „realegerea” sa.

Majoritatea statelor, însă, vor avea una sau două forme de guvernare: parlamentarism și prezidențialism. Democrațiile se bazează pe consens sau pe majoritate. Pe majoritate, atunci când majoritatea ia puterea fără ca minoritatea să participe și ea la actul guvernării. Pe consens, atunci când iau naștere în urma unei coaliții între partide, cu participarea minorității nu numai în Congres, ci, de multe ori, și la luarea deciziilor în guvern (Italia).

Am criticat prezidențialismul, pe linia lui Raul Pilla, considerându-l un guvern de „iresponsabilitate pe termen limitat”, dat fiind că odată ales un iresponsabil, acesta poate fi înlăturat numai prin *impeachment*, ceea ce e destul de dificil. Dimpotrivă, parlamentarismul ar fi un guvern de „responsabilitate pe termen nelimitat”, dat fiind că dacă un iresponsabil este ales în fruntea guvernului, cabinetul său nu va rezista și Parlamentul îl va schimba, numind pe altcineva în funcție. În regimurile parlamentare clasice, șeful statului nu se confundă

cu șeful guvernului. În regimurile prezidențiale, șeful statului este și șeful guvernului.

Aceste forme de guvernare vor reuși să rezolve problemele pe care le-am pus în discuție în această carte numai dacă vor adopta: 1) votul districtual (poate fi inclusiv mixt, conform modelului german, în care jumătate din Legislativ este aleasă de landuri și jumătate prin alegeri generale nediscriminatorii); 2) sistem administrativ specializat – și nu bazat pe relații – în care concursurile publice să fie unica modalitate de acces în administrație; 3) fidelitate față de partid, pentru ca viața publică să se desfășoare în cadrul partidelor, iar aleșii să nu își trădeze partidul migrând de la o formațiune la alta și înșelând așteptările alegătorilor; 4) o Bancă Centrală autonomă și 5) dizolvarea necondiționată a Parlamentului dacă acesta nu este capabil să facă față greutăților, pentru ca alegătorii să poată alege un altul în condițiile unor eșecuri repetate ale guvernelor alese și ale incapacității Parlamentului de a desemna miniștri competenți. O schimbare constantă de guverne dovedește nu numai incapacitatea acestora, ci și a Parlamentului.

Evident, toate aceste cinci elemente pot fi și instrumente ale unui regim prezidențial. Nu însă și dizolvarea necondiționată a Congresului, dat fiind că în sistemele prezidențiale cel care guvernează efectiv este Executivul și nu Parlamentul.

Însă asemenea forme de guvernare vor putea fi utile numai dacă politicienii se vor situa la înălțimea provocărilor menite să consolideze puterea, pe de o parte, și pe de altă parte a puterii locale și a capacității acesteia de integrare în spații multiregionale. Politicienii vor trebui să accepte o diminuare a puterii centrale naționale capabilă de a menține ordinea și de a garanta libertatea responsabilă, în contextul în care autoritățile centrale își vor pierde rolul de conducător de proiecte și programe în favoarea celui de coordonator.

Cred că succesul trecerii în noul secol depinde de forma sub care va fi exercitată puterea, de capacitatea guvernelor de a face față unei societăți tot mai informate, dar dispunând de tot mai puține oportunități, și din această cauză mai revoltată și mai capabilă să exercite presiuni de natură să șubrezească statul.

După cum spunea poetul:

„Cea mai puternică cetate devine peste noapte cea mai slabă dacă cei slabi înlocuit-au pe vitejii de-odinioară”.

Dacă în mentalitatea conducătorilor și a condușilor nu va surveni nici o modificare menită să creeze o lume mai bună, menținând tiparele actuale, provocarea pe care ne-o lansează secolul următor ar putea fi un șoc lipsit de orice viitor.

11

CONCLUZII

Această carte cuprinzând reflecțiile mele asupra provocărilor lumii moderne, scrisă nu în stilul lucrărilor mele academice, ci cu scopul de a expune într-o manieră simplă viziunea mea asupra lumii de astăzi și asupra obstacolelor pe care le are de înfruntat omul de-a lungul peregrinării sale terestre, se încheie cu câteva considerații asupra posibilelor căi de relansare.

Prima dintre ele presupune, obligatoriu, reîntoarcerea omului spre valorile fundamentale. Amețit de cuceririle științei și de libertatea dobândită, care merge până acolo încât, prin intermediul ingineriei genetice, poate programa exact robotul uman pe care dorește să-l obțină, omul a uitat cu desavârșire de efemeritatea existenței sale, care ar putea fi scurtată fie de el însuși, fie de natură, chiar înainte de dispariția Terrei.

Fascinat de cunoștințele pe care le descoperă în legile fizicii, chimiei, ale biologiei sau psihologiei – legi pe care nu el le-a creat – se simte stăpânul Universului și, deși nu poate răspunde la întrebări elementare despre propria sa origine și menirea sa pe lume, continuă să caute mai departe, cu frenezie, în dorința de a afla tot ce îi poate arăta Universul, uitând însă să caute adevărata rațiune a existenței acestuia și rațiunea pentru care el, omul, a fost creat.

Consecința firească a acestor lucruri este că, pierzând dimensiunea valorică a existenței sale, omul încearcă să eternizeze efemerul și uită eternul, clădindu-și viața pe valori trecătoare și disprețuind viziunea eternității, a Creației și a propriului său destin după moarte – încă un mister pentru științele exacte.

Fără a se dovedi preocupat de propria sa origine și de menirea sa, omul modern pierde dimensiunea sa etică fundamen-

tală și, în consecință, se concentrează asupra sa însuși, fie el conducător sau condus.

Primul lucru care trebuie luat în considerare, așadar, mai mult decât în trecut, datorită importanței provocării viitorului, este necesitatea ca atât guvernării cât și guvernații să reînceapă să caute valorile care au conferit măreție naturii umane, pentru ca prin intermediul lor să caute să învingă contradicțiile propriiei sale naturi, pentru ca șocul viitorului să nu se transforme într-un șoc fără viitor.

Al doilea aspect se referă la relația societate-stat. Exigențele unei societăți mai informate și cu un nivel de instruire mai ridicat, alături de imposibilitatea statului de a răspunde acestor aspirații – care implică declinul Statului Bunăstării-Sociale – impun reducerea considerabilă a dimensiunilor statului și a vocației sale administrative – care, practic, este inexistentă – cu scopul de a-și exercita cel puțin (și cu costuri cât mai mici) funcția de reglor al relațiilor sociale, politice și economice, și nu de simplu executor al unor acțiuni minore.

Societatea își găsește mult mai ușor calea datorită creativității impusă de necesitate, decât sub tutela funcționarilor și a politicienilor, care, de cele mai multe ori, sunt complet lipsiți de creativitate și de capacitatea de a percepe problemele.

Pentru ca societatea să se dezvolte este necesar ca statul să se restrângă, fără a renunța însă la funcțiile sale esențiale de garantare a securității publice interne și externe, de sprijinire a educației și sănătății, oferind asistență socială și pensii de vârstă, toate acestea în limitele capacităților sale bugetare.

Al treilea aspect de referă la globalizarea economiei, care implică înlocuirea omului cu echipamente automatizate și șomajul structural, care, inevitabil, va duce la înmulțirea locurilor de muncă temporare în economie și la creșterea costurilor politice necesare pentru ca acea competitivitate pe care fenomenul de globalizare o implică să nu excludă sectoare largi ale populației mondiale, lipsite de orice speranță, pradă sigură pentru inerentele tensiuni care izbucnesc din disperare.

Globalizarea economiei necesită o acțiune de reglementare – nu de executare – pe plan mondial, pentru ca succesul internaționalizării să nu producă prejudicii ireversibile, pe termen scurt, tuturor țărilor și economiilor cu potențial concurențial scăzut.

Spațiile multiregionale pot reprezenta o posibilă sursă de soluții, de asemenea globalizatoare, care ar putea determina toate țările să caute un nivel comun de garanții și mecanisme capabile să reducă efectele distrugătoare ale globalizării asupra economiilor mai slabe.

Acest al treilea aspect este strâns legat și de crearea de mecanisme mai eficiente decât G.A.T.T. (Organizația Mondială a Comerțului, de exemplu) sau alte instituții de comerț internațional, dat fiind că acestea ar viza să ofere economiilor care nu pot face față concurenței condiții de supraviețuire în procesul de globalizare a economiei.

Al patrulea aspect se referă la forma de stat și de guvernare și la necesitatea de a înțelege că spațiile politice multinaționale și spațiile comunitare vor trebui să aibă de-acum încolo în puterea centrală doar un factor integrator. „Suveranitatea națională” a început să fie înlocuită de „suveranitatea colectivă” a unui grup de țări. Pe de altă parte creativitatea comunităților locale în a găsi soluții de trai va putea suplini eșecul puterii centrale, incapabilă să garanteze libertatea în lipsa ordinii, conform concepției clasice despre putere și stat, dat fiind că în asemenea situații democrația fie devine foarte fragilă, fie este înlocuită de o dictatură.

Această perspectivă a necesității de a stabili un echilibru între ordine și libertate, puterea centrală coordonatoare și lipsită de caracter opresiv și modelul de stat (Federație *versus* Stat Unitar) într-o lume tot mai deschisă, impune redefinirea sau chiar eliminarea unora dintre structurile puterii, dat fiind că nu mai răspund necesităților societății.

Al cincilea aspect: dacă guvernele nu își vor alcătui bugete echilibrate, într-o lume complexă ca cea actuală, inflația va sfârși prin a crea noi probleme care se vor adăuga celor

deja existente ale globalizării. Acest rău nu trebuie combătut prin manevre artificiale, care, mai devreme sau mai târziu provoacă dezechilibre și crize pentru care nu există deocamdată remedii economice.

Deficitul public poate genera un control artificial asupra expansiunii monetare, dar nu o poate stopa definitiv.

Și, pentru că moneda scripturală inspiră încredere, și tot sistemul financiar se bazează pe încrederea că toată lumea este responsabilă pentru banii aflați în circulație, dacă încrederea este zdruncinată, atunci este zdruncinat din temelii întregul sistem.

În fine, cel de-al șaselea aspect se referă la necesitatea unei mai bune pregătiri a personalităților publice. Nu mă refer aici numai la funcționari, fiindcă aceștia sunt supuși, totuși, unui proces de selecție, ci mai ales la oamenii politici, care, în majoritatea cazurilor, demonstrează o crasă incultură în toate domeniile. Sunt niște „enciclopedii ale ignoranței”, ceea ce complică și mai mult arta guvernării, în lipsa unor artiști, sau mișunea guvernării, în lipsa unor specialiști.

Academiile destinate formării membrilor guvernului pe care le-am propus în cartea mea „Statul de Drept și Dreptul Statului”, în 1977, ar trebui să devină o realitate în pregătirea politică a tuturor acelor care au ambiția de a cuceri puterea.

Îmi dau seama că unele dintre sugestiile făcute aici sunt dificil de pus în practică, dat fiind că natura umană nu poate fi schimbată peste noapte, iar principalele medii de informare și organisme politice se află în mâinile unor oameni obișnuiți să judece în termenii trecutului pentru a rezolva problemele prezentului, fără să aibă cea mai mică idee despre dilemele viitorului.

De aceea, închei această lucrare despre modestele mele reflecții cu o observație care induce un ușor pesimism: dacă lumea actuală va continua să înfrunte problemele viitorului folosindu-se de instrumentele trecutului, șocul va fi inevitabil, și va fi un șoc lipsit de orice viitor.

Tehnoredactare computerizată:

PALATIN S.R.L.

Ives Gandra MARTINS

Ives Gandra da Silva Martins este profesor emerit al Universității Mackenzie, în cadrul căreia a fost profesor titular de Drept constituțional și de Drept economic la Facultatea de Drept. Este de asemenea profesor emerit al Universității Paulista și al Școlii Comandamentului și a Statului Major al Armatei. A condus Institutul de Avocatură din São Paulo și în prezent este președintele Consiliului de Studii Juridice al Federației Comerciale a statului São Paulo. Este membru a douăsprezece academii, între care Academia de Litere din São Paulo, Academia Braziliană de Studii Juridice, Academia Internațională de Drept și Economie și Academia Internațională de Cultură Lusíada din Portugalia. Autor a peste 40 de cărți, coautor al altor 100, a publicat 800 de studii pe teme de drept, economie, filosofie, politică, istorie, literatură, sociologie și muzică în mai multe țări, printre care Germania, Angola, Argentina, Bahamas, Belgia, Brazilia, Canada, Spania, Olanda, Anglia, Portugalia, Taiwan și S.U.A.